

1461

ΜΑΡΚΟΥ ΤΥΛΛΙΟΥ ΚΙΚΕΡΩΝΟΣ

Ο ΤΡΙΤΟΣ ΚΑΤΑ ΚΑΤΙΛΙΝΑ ΛΟΓΟΣ

ΕΡΜΗΝΕΥΘΕΙΣ

ΥΠΟ

ΘΕΟΦΑΝΟΥΣ Α. ΚΑΚΡΙΔΗ

ΕΚΔΟΣΙΣ ΕΚΤΗ

ΔΙΑΣΚΕΥΑΣΘΕΙΣΑ ΠΛΗΡΩΣ

ΣΥΜΦΩΝΩΣ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΕΚΘΕΣΙΝ ΤΗΣ ΚΡΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ

Τιμᾶται μετὰ τοῦ βιβλίου, καὶ φόρου δρ. 9.55
Βιβλίσσιμον καὶ φόρος Ἀν. Δαν. ἀξίας δρ. 4.40
Ἀριθμὸς ἐγκριτικῆς ἀποφάσεως 20986
Ἀριθμὸς ἀδείας κυκλοφορίας 40595, 2 8)βρίου 1928

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚΔΟΤΑΙ : ΙΩΑΝΝΗΣ Α. ΚΟΛΛΑΡΟΣ ΚΑΙ ΣΙΑ

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ἙΣΤΙΑΣ,.,

50 — Ὀδὸς Σταδίου — 50

1928

1461

ΜΑΡΚΟΥ ΤΥΛΛΙΟΥ ΚΙΚΕΡΩΝΟΣ

Ο ΤΡΙΤΟΣ ΚΑΤΑ ΚΑΤΙΛΙΝΑ ΛΟΓΟΣ

ΕΡΜΗΝΕΥΘΕΙΣ

ΥΠΟ

ΘΕΟΦΑΝΟΥΣ Α. ΚΑΚΡΙΔΗ

ΕΚΔΟΣΙΣ ΕΚΤΗ

ΔΙΑΣΚΕΓΑΣΘΕΙΣΑ ΠΛΗΡΩΣ
ΣΥΜΦΩΝΩΣ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΕΚΘΕΣΙΝ ΤΗΣ ΚΡΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚΔΟΤΑΙ : ΙΩΑΝΝΗΣ Α. ΚΟΛΛΑΡΟΣ ΚΑΙ ΣΙΑ

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ,"

50 — Οδός Σταδίου — 50

1928

ΔΩΡΕΑΝ

Τὰ γνήσια ἀντίτυπα φέρουν τὴν ὑπογραφήν τοῦ
συγγραφέως καὶ τὴν σφραγίδα τοῦ βιβλιοπωλείου τῆς
«Ἐστίας».

Ἐπιμαρτυροῦμαι?

ΤΥΠΟΙΣ ΠΑΡΑΣΚΕΥΑ ΛΕΩΝΗ

ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΟΛΟΓΙΚΗ ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΕΙΣ ΤΟΝ ΚΙΚΕΡΩΝΑ

Ὁ Μάρκος Τύλλιος Κικέρων (M. Tullius Cicero) ἐγεννήθη τῇ 3 Ἰανουαρίου (a. d. III Non. Jan.) τοῦ ἔτους 106 π.Χ. (a. u. c. 648) παρὰ τὴν πόλιν Arpinum, κειμένην ἐν Λατίῳ, ἀλλὰ μακρὰν τῆς Ῥώμης, πρὸς τὰ ΝΑ αὐτῆς, ἀριστερὰ τοῦ ποταμοῦ Λεϊριος. Οἱ γονεῖς αὐτοῦ ἦσαν εὐποροὶ τῆς τάξεως τῶν ἰπέων (ordo equester) καὶ ἀνέθρεψαν καὶ ἐξεπαίδευσαν τὸν Κικέρωνα ἀρίστην ἐκπαίδευσιν. Μεταξὺ τῶν συμμαθητῶν ὁ Κικέρων διεκρίνετο διὰ τὴν εὐφυΐαν καὶ ἐτιμᾶτο τόσον, ὥστε καὶ αὐτοὶ ἐν ταῖς ὁδοῖς συνώδεον ἐν τῷ μέσῳ ἔχοντες αὐτόν, καὶ οἱ γονεῖς αὐτῶν ἤρχοντο εἰς τὸ σχολεῖον, ἵνα ἴδωσι καὶ θαυμάσωσι τὴν **ὑμνουμένην αὐτοῦ περὶ τὰς μαθήσεις δξύτητα καὶ σύνεσιν**. (Πλούταρχ. β. Κικέρ. κεφ. 2.) Πολὺ ἐνωρὶς μετέβη εἰς Ῥώμην καὶ ἐκεῖ ἐδιδάχθη ὀητορικὴν, φιλοσοφίαν, ποίησιν καὶ εἰσήχθη εἰς τὴν ἀκριβῆ γνῶσιν καὶ ὀρθὴν τῶν νόμων ἐριμνεΐαν ὑπὸ σοφῶν νομοδιδασκάλων. Ἀλλὰ ἡ φιλομάθειά του δὲν ἠρκέσθη εἰς τὴν ἐν Ῥώμῃ παρεχομένην ἐκπαίδευσιν. Ἐπόθησεν εὐρυτέρας σπουδὰς καὶ χάριν τούτων τῷ 79 π. Χ. ἦλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα (Ἀθήνας, Μικρὰν Ἀσίαν, Ῥόδον), ἡ ὁποία Ἑλλὰς ἦτο τότε ὅ,τι εἶναι σήμερον ἡ Ἑσπερία Ἐυρώπη, κατάλληλος εἰς τοιαύτας σπουδὰς, διότι εἶχεν ἀκμαζούσας φιλοσοφικὰς καὶ ὀητορικὰς σχολὰς. Ἐν Ἑλλάδι διέτριψεν ὁ Κικέρων δύο ἔτη, ἐπιστρέψας δ' ἐκεῖθεν τῷ 77 ἐνυμφεῦθη ἐν ἡλικίᾳ 30 ἐτῶν τὴν Τερεντίαν.

Καὶ πρὶν νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα ὁ Κικέρων εἶχεν ἐμφανισθῆ ἐν τῷ δικαστηρίῳ ὡς συνήγορος καὶ ὑπερήσπισε καὶ ἄλλους καὶ τὸν Σέξτον Ῥόσκιον Ἀμερίνον κατὰ τοῦ Χρυσογόνου, ἀπελευθέρου τινὸς τοῦ παντοδυνάμου Σύλλα. Ἐθαυμάσθη καὶ τότε ὁ Κικέρων διὰ τὴν εὐτολμον καὶ μετὰ ἀποτελέσματος ὑπεράσπισιν τοῦ Ῥωσίου, τὸν ὁποῖον ἄλλοι ὀητορες μᾶλλον τοῦ νεαροῦ ἀκόμη Κικέρωνος ἐπιφανεῖς καὶ μεῖζον κῦρος ἔχοντες δὲν ἐτόλμων νὰ ὑπερασπίσωσι τρέμοντες τὸν Σύλλα. **Σχεδὸν πάντοτε** ἦτο συνήγορος κατηγορουμένων καὶ οἱ πλεῖστοι ἐκ τῶν λόγων του εἶναι τοιοῦτοι, σινηγορῆαι κατηγορουμένων, καὶ ἐπέτυχε τὴν ἀθώωσιν τῶν περισσοτέρων πελατῶν του.

Ἐκ τῆς ἐν τοῖς δικαστικοῖς ἀγῶσιν εὐδοκίμησέως του ὁ Κικέρων ἐκέρδισε τὴν ἀγάπην τῶν πολιτῶν, ὥστε, ὅτε ἐξήτησε τὴν ταμειίαν

καὶ τὰς ἄλλας ἀρχὰς βαθμηδὸν ἐν τῇ νομίμῳ δι' ἐκάστην ἡλικίᾳ, ἐξελέγη εἴτε παμψηφεί (cunctis suffragiis) εἴτε προῶτος τὴν ταμειαν quæsturam) ἤρξε τῷ 75 π. X., τὴν ἀνωτέραν ἀγορανομίαν (aeditatatem curulem) τῷ 69 π. X. τὴν στρατηγίαν (præturam) τῷ 66. καὶ τὴν ὑπατείαν (consulium) τῷ 63. Οὕτω ὁ Κικέρων διὰ τῆς ἐπιμελείας καὶ φιλοτιμίας του ἐγένετο *novus homo* ὡς ἐκάλουν οἱ Ῥωμαῖοι τοὺς ἐπιφανεῖς ἄνδρας τοὺς ἀναδεικνυομένους διὰ τῆς ἰδίας ἐαυτῶν ἀρετῆς καὶ ἀνερχομένους εἰς τὰ ὕψατα τῆς πολιτείας ἀξιώματα. ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς καταγομένους ἐξ ἐπιφανῶν ἀνδρῶν, οὓς *honesti* — ἀριστοκρατικούς, εὐγενεῖς, ὠνόμαζον.

Ἀυστηρῶς τὸ τέλος τοῦ Κικέρωνος δὲν ὑπῆρξεν εὐτυχές, διότι γενόμενος ἄσπονδος ἐχθρὸς τοῦ Μάρκου Ἀντωνίου, καθ' οὗ ἐγραφε δεκατέσσαρας λόγους, μὴ πάντας ἀπαγγελέντας, κατεδιώχθη ὑπ' αὐτοῦ ἀπηνέστατα καὶ ἐφονεύθη τῷ 48 π. X. (7 Δεκεμ.) ἄγων τὸ 64ον ἔτος τῆς ἡλικίας του.

Τὰ συγγράμματα τοῦ Κικέρωνος, *οἱ ῥητορικοὶ λόγοι* (orationes), *αἱ συγγραφαὶ περὶ ῥητορικῆς* (opera rhetorica), *αἱ φιλοσοφικαὶ συγγραφαὶ* (scripta ἢ opera philosophica), καὶ αἱ *ἐπιστολαὶ* (epistulae) εἶναι τὰ ὀνομαστότατα ἐν τῇ ῥωμαϊκῇ γραμματείᾳ ἔργα τοῦ πεζοῦ λόγου. Ἐπὶ τοῦ Κικέρωνος, δι' αὐτοῦ μάλιστα καὶ τοῦ συγχρόνου Γαίου Ἰουλίου Καίσαρος, ὁ παρὰ Ῥωμαίοις πεζὸς λόγος ἔφθασεν εἰς τὴν μεγίστην ἀκμὴν καὶ εἶναι ὀνομαστὴ ἡ περίοδος αὕτη τῶν ῥωμαϊκῶν γραμμάτων ὡς *χρυσοῦς* ἢ *λαμπρὸς* αἶὼν τοῦ Κικέρωνος (διὰ τὸν πεζὸν λόγον).

Καὶ τὰ ἄλλα συγγράμματα τοῦ Κικέρωνος, ἄλλὰ πρὸ πάντων οἱ ῥητορικοὶ αὐτοῦ λόγοι ἐμελετῶντο πολὺ ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων καὶ κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα καὶ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους, διότι εἶναι ἀριστουργήματα καὶ πρότυπα δικανικῆς μάλιστα ῥητορικῆς· διὸ καὶ πολλοὶ πολιτικοὶ καὶ δικανικοὶ ῥήτορες ἐμιμήθησαν πολλὰ τοῦ Κικέρωνος.

Ἡ μελέτη τῶν ἔργων αὐτοῦ δεῦναι πρὸ πάντων τὴν διάνοιαν διὰ τῆς ἐν αὐτοῖς παρατηρούμενης λεπτότητος, τέρπει διὰ τοῦ πλοῦτου τῶν ὀμοίων λέξεων, διὰ τῆς συμμετρίας τῶν κώλων καὶ τῆς εὐρυθμίας τῶν περιόδων, καὶ διδάσκει διὰ τῆς βαθείας γνώσεως ὅχι μόνον τῶν ῥωμαϊκῶν πραγμάτων ἀλλὰ καὶ τῆς ἑλληνικῆς σοφίας καὶ τέχνης.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΚΑΤΑ ΚΑΤΙΛΙΝΑ ΛΟΓΟΥΣ ΤΟΥ ΚΙΚΕΡΩΝΟΣ

Γνωρίζομεν ἐκ τῆς ῥωμαϊκῆς ἱστορίας ὅτι ἐν ἔτει ἐξηκοστῷ τρίτῳ π. Χ., ἐπὶ τῆς ὑπατείας τοῦ Μάρκου Τυλλίου Κικέρωνος καὶ τοῦ Γάϊου Ἀντωνίου, ὁ Λεύκιος Σέργιος Κατιλίνας ἐμελέτησε μετ' ἄλλων Ῥωμαίων πολιτῶν συνωμοσίαν κατὰ τῆς πολιτείας, ἀλλὰ ἡ συνωμοσία ἐκείνη ἔνεκα τῆς ἐγκαίρου ἀποκαλύψεως αὐτῆς εἰς τὸν Κικέρωνα καὶ ἔνεκα τῶν αὐστηρῶν καὶ συντόνων μέτρων, τὰ ὁποῖα οὗτος ἔλαβε, κατέληξεν εἰς ὄλεθρον τῶν συνωμοτῶν.

Εἰς τὴν συνωμοσίαν ταύτην ἀναφέρονται τέσσαρες λόγοι τοῦ Κικέρωνος (M. Tulli Ciceronis orationes in Catilinam), ἐκ τῶν ὁποίων ὁ μὲν **πρῶτος** ἐλέχθη ἐν τῇ συγκλήτῳ, συγκληθείσῃ εἰς τὸν ναὸν τοῦ Σηθίου Διὸς (templum Jovis Statoris) τῇ 8ῃ Νοεμβρίου (a. d. VI Id. Nov.) κατὰ τοῦ Κατιλίνα παρόντος· ὁ **δεύτερος** ἐλέχθη τῇ ἐπομένῃ πρὸς τὸν δῆμον, ἀπόντος τοῦ Κατιλίνα, διότι οὗτος ἀφ' οὗ εἶδεν ὅτι ἀπεκαλύφθησαν τὰ σχέδιά του, μὴ δυνάμενος πλέον μετὰ τὸν δεινότατον κατ' αὐτοῦ (πρῶτον) λόγον τοῦ Κικέρωνος νὰ μένῃ ἐν Ῥώμῃ, ἔφυγε τὴν νύκτα τῆς 8 πρὸς τὴν 9 Νοεμβρίου καὶ ἦλθεν εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Μανλίου, ἐνὸς ἐκ τῶν συνωμοτῶν αὐτοῦ, ὅστις Μάνλιος εἶχε συνομοήσει στρατὸν κατὰ τῆς Ῥώμης. Κατ' αὐτῶν ἀπεστάλῃ δλίγον ὕστερον ὁ ἕτερος τῶν ὑπάτων, ὁ Γάϊος Ἀντώνιος μετὰ στρατοῦ. Ἐμείναν ὅμως ὀπίσω ἐν Ῥώμῃ πολλοὶ μυστικοὶ συνωμοτῆται τοῦ Κατιλίνα, οἵτινες εἶχον λάβει παρ' αὐτοῦ ἐντολὴν νὰ ἐνεργήσουν ἐν καιρῷ. Ἀλλὰ καὶ τούτους ὕστερον κατώρθωσεν ὁ Κικέρων διὰ τινων πρέσβων τῶν Ἀλλοβρόγων νὰ ἀνακάλυψῃ, νὰ συλλάβῃ καὶ νὰ θέσῃ ὑπὸ αὐστηρὰν ἐπιτήρησιν, παραδώσας αὐτοὺς ἀνὰ ἕνα εἰς Ῥωμαίους ἀρχοντας ἢ ἄλλους πολίτας ἐπιφανεῖς, παρέχοντας τὴν ἀσφάλειαν, ὅτι θὰ ἐπιτηρήσουν αὐτοὺς ἀγρύπνως (liberae custodiae Sall. Catil. κεφ. 47 *ἄδεσμος φυλακῆ* Πλουτ. Κικέρ. κεφ. 19).

Ἡ ἀνακάλυψις τῶν ἐν Ῥώμῃ ὑπολειφθέντων συνωμοτῶν καὶ σύλληψις αὐτῶν ἐγένετο τῇ 3 Δεκεμβρίου (a. d. III. Non. Dec.) ἐν τῇ συγκλήτῳ, συγκληθείσῃ ὑπὸ τοῦ Κικέρωνος εἰς τὸν ναὸν τῆς Ὁμονοίας.

Τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἤδη ἐσπέρας οὔσης καὶ τοῦ δήμου περιμέ-
νοντος ἀθρόου, (Πλουτ. Κικέρ. κεφ. 19) ἐφανισθεὶς ὁ Κικέρων,
εἶπε πρὸς τὸν δῆμον (ad populum) τὸν **τρίτον** τοῦτον λόγον, τὸν
ὁποῖον ἔχομεν ἀνὰ χεῖρας, καὶ ἐν τῷ **ὀποίῳ ἀναφέρει λεπτομερῶς**
πάντα τὰ γενόμενα, πῶς ἀνεκαλύφθησαν καὶ συνελήφθησαν οἱ συνω-
μόται καὶ ποῖα μέτρα ἔλαβεν αὐτὸς ὡς ἕπατος πρὸς ἀποσόβησιν τοῦ
ἀπειλήσαντος κινδύνου.

Τὸν **τέταρτον** λόγον εἶπεν ὁ Κικέρων ὡς καὶ τὸν πρῶτον ἐν τῇ
συγκλήτῳ πάλιν, τῇ 5 Δεκεμβρίου (Nonis Decembris), ὅτε ἐβου-
λεύοντο, τίνα τιμωρίαν νὰ ἐπιβάλωσιν εἰς τοὺς συλληφθέντας συνω-
μότας. Ἐν τῷ λόγῳ ἐκείνῳ ὁ Κικέρων συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς γνώμης
τοῦ Δεξίμου Ἰουνίου Σιλανοῦ, ἀποδεδειγμένου ὑπάτου (consul desi-
gnatus), ὅστις προέτεινε νὰ τιμωρηθοῦν οἱ συνωμόται διὰ θανάτου.

συμφωνία ἐν
ἐκτῆς νε

*domicilium
imperii vobis*

M. TULLI CICERONIS

ORATIO IN CATILINAM TERTIA

QUAM IN CONTIONE QUO DIE ALLOBROGES
INDICARUNT HABUIT

Rem publicam, Quirites, vitamque omnium vestrum, bona, ¹ fortunas, coniuges liberosque vestros atque hoc domicilium clarissimi imperii, fortunatissimam pulcherrimamque urbem, hodierno die decorum immortalium summo erga vos amore, laboribus, consiliis, periculis meis e flamma atque ferro ac paene ex faucibus fati ereptam et vobis conservatam ac restitutam videtis. Et si non minus nobis iucundi atque illustres ² sunt illi dies, quibus conservamur, quam illi, quibus nascimur quod salutis certa laetitia est nascendi incerta condicio, et quod sine sensu nascimur, cum voluptate servamur, profecto, quoniam illum, qui hanc urbem condidit, ad deos immortales benevolentia famaue sustulimus, esse apud vos postero die vestros in honore debet is, qui eandem hanc urbem conditam amplificatamque servavit. Nam toti urbi, templis delubris, tectis ac moenibus subiectos prope iam ignes circumdatosque restinximus, idemque gladios in rem publicam destructos rettudimus mucronesque eorum a iugulis vestris deiecimus. Quae quoniam in senatu illustrata, ³ patefacta, comperta sunt per me, vobis iam exponam breviter, Quirites, ut, et quanta et quam manifesta, et qua ratione investigata et comprehensa sint, vos, qui et ignoratis et expectatis, scire ³ possitis.

*Ferrari
+ ali
gladii*

12/14

matr

o-a-1/c

Principio ut Catilina paucis ante diebus erupit ex urbe, cum sceleris cui socios huiusque nefarii belli acerrimos duces

villa urbana
villa rustica
villae
2104

21.

sed
tamen

inter

222

officio

cum il

in ead
locum
ad p. l
in p. o.

Reate

3200

ergo
e leg.
exhibem

Romae reliquisset, semper vigilavi et providi, Quirites, quem
ad modum in tantis et tam absconditis insidiis salvi esse pos
semus. Nam tum, cum ex urbe Catilinam eiciebam (non enim
iam vereor huius verbi invidiam, cum illa magis sit timenda,
quod virus exierit), sed tum, cum illum exterminari volebam,
aut reliquam coniuratorum manum simul exituram aut eos,
qui restitissent, infirmos sine illo ac debiles fore putabam.
Atque ego ut vidi quos maximo furore et scelere esse in-
flammatos sciebam, eos nobiscum esse et Romae remansisse,
in eo omnes dies noctesque consumpsi, ut, quid agerent, quid
molirentur, sentirem ac viderem, ut, quoniam auribus vestris
propter incredibilem magnitudinem sceleris minorem fidem
faceret oratio mea, rem ita comprehenderem, ut tum demum
animis saluti vestrae provideretis cum oculis maleficium
ipsum videretis. Itaque, ut comperi legatos Allobrogum belli
Transalpini et tumultus Gallici excitandi causa a P. Lentulo
esse sollicitatos, eosque in Galliam ad suos cives eodemque
itinere cum litteris mandatisque ad Catilinam esse missos,
comitemque iis adiunctum esse T. Volturcium, atque huic
esse ad Catilinam datae literas, facultatem mihi oblatam
putavi, ut, quod erat difficillimum, quodque ego semper o-
ptabam ab dis immortalibus, ut tota res non solum a me, sed
etiam a senatu et a vobis manifesto deprehenderetur. Itaque
hesterno die L. Flaccum et C. Pomptinum praetores, fortissi-
mos atque amantissimos rei publicae viros, ad me vocavi,
rem exposui, quid fieri placeret, ostendi. Illi autem, qui om-
nia de re publica praecleara atque egregia sentirent, sine re-
cusatione ac sine ulla mora negotium susceperunt et, cum
advesperasceret, occulte ad pontem Mulvium pervenerunt,
atque ibi in proximis villis ita bipartito fuerunt, ut Tiberis
inter eos et pons interessent. Eodem autem et ipsi sine cuius-
quam suspicione multos fortes viros eduxerant, et ego ex
praefectura Reatina complures delectos adulescentes, quorum
opera utror adsidue in rei publicae praesidio, cum gladiis mi-
seram. Interim tertia fere vigilia exacta cum iam pontem
[Mulvium] [magno comitatu] legati Allobrogum ingredi incipe-

decesso
in istis ore

decesso
in istis ore

integris
per un

rent unaque Volturcius fit in eos impetus; educuntur et ab illis gladii et a nostris. Res praetoribus erat nota solis, ignorabatur a ceteris. Tum interventu Pomptini atque Flacci pugna, quae erat commissa, sedatur. Litterae, quaecumque erant in eo comitatu, integris signis praetoribus traduntur; ipsi comprehensi ad me, cum iam dilucesceret, deducuntur. Atque horum omnium scelerum inprobissimum machinatorem, Cimbrium Gabinium, statim ad me nihil dum suspicantem vocavi; deinde item accersitus est L. Statilius et post eum C. Cethegus; tardissime autem Lentulus venit, credo quod in litteris dandis praeter consuetudinem proxima nocte vigilarat. Cum summis et clarissimis huius civitatis viris, qui audita re frequentes ad me mane convenerant, litteras a me prius aperiri quam ad senatum deferri placeret, ne, si nihil esset inventum, temere a me tantus tumultus iniectus civitati videretur, negavi me esse facturum, ut de periculo publico non ad consilium publicum rem integram deferrem. Etenim, Quirites, si ea, quae erant ad me delata, reperta non essent, tamen ego non arbitraber in tantis rei publicae periculis esse mihi nimiam diligentiam pertimescendam. Senatum frequentem celeriter, ut vidistis, coegi. Atque interea statim admonitu Allobrogum C. Sulpicium praetorem, fortem virum, misi, qui ex aedibus Cethegi, si quid telorum esset, efferret; ex quibus ille maximum sicarum numerum et gladiatorum extulit.

Introduxi Volturcium sine Gallis; fidem publicam iussu senatus dedi; hortatus sum, ut ea, quae sciret, sine timore indicaret. Tum ille dixit, cum vix se ex magno timore recreasset, a P. Lentulo se habere ad Catilinam mandata et litteras, ut servorum praesidio uteretur, ut ad urbem quam primum cum exercitu accederet; id autem eo consilio, ut cum urbem ex omnibus partibus, quem ad modum discriptum distributumque erat, incendissent caedemque infinitam civium fecissent, praesto esset ille, qui et fugientes exciperet et se cum his urbanis ducibus coniungeret. Introducti autem Galli iurandum sibi et litteras ab Lentulo, Cethego, Statilio ad suam gentem data esse dixerunt, atque ita sibi ab his et a

P.

litterae

sedes
caedem
in

hic ae
procedunt

et
opundig

4

7
dy. 215

reperi
ori
partim
Himni
cogo - cegi
caedem

hic
in actu

incendi
stam
fugio
g

lo
ap
p

L. Cassio esse praescriptum, ut equitatum in Italiam quam primum mitterent: pedestres sibi copias non defuturas. Lentulum autem sibi confirmasse ex fatis Sibyllinis haruspicumque responsis se esse tertium illum Cornelium, ad quem regnum huius urbis atque imperium pervenire esset necesse: Cinnam ante se et Sullam fuisse. Eundemque dixisse fatalem hunc annum esse ad interitum huius urbis atque imperii, qui esset annus decimus post virginum absolutionem, post Capi-
 10 toli autem incensionem vicesimus. Hanc autem Cethego cum ceteris controversiam fuisse dixerunt, quod Lentulo et alliis Saturnalibus caedem fieri atque urbem incendi placeret. Cethego nimum id longum videretur. Ac ne longum sit, Quirites, tabellas proferri iussimus, quae la quoque dicebantur datae. Primo ostendimus Cethego: signum cognovit. Nos linum incidimus, legimus. Erat scriptum ipsius manu Allobrogum senatui et populo sese, quae eorum legatis confirmasset, facturum esse; orare, ut item illi facerent, quae sibi eorum legati recepissent. Tum Cethegus, qui paulo ante aliquid tamen de gladiis ac sicis, quae apud ipsum erant deprehensa, respondisset dixissetque se semper bonorum ferramentorum studio sum fuisse, recitatis litteris debilitatus atque abiectus conscientia repente conticit. Introductus est Statilius; cognovit et signum et manum suam. Recitatae sunt tabellae in eandem fere sententiam; confessus est. Tum ostendi tabellas Lentulo et quaesivi, cognosceretne signum. Adruit. «Est vero», inquam, «notum quidem signum, imago avi tui, clarissimi viri, qui amavit unice patriam et cives suos; quae quidem te a tanto scelere etiam muta revocare debuit». Leguntur eadem ratione ad senatum Allobrogum populumque litterae. Si quid de his rebus dicere vellet, feci potestatem. Atque ille primo quidem negavit; post autem aliquanto, toto iam indicio exposito atque edito, surrexit; quaesivit a Gallis, quid sibi esset cum iis, quam ob rem domum suam venissent, itemque a Volturcio. Qui cum illi breviter constanterque respondissent, per quem ad eum quotiensque venissent, quaesissentque ab eo.

iron galli

K. A. / 1000

ccc.

ccc

galli

A. K. 81-86 81-79

83 1780 84 85 86 87 88 89 90 91 92 93 94 95 96 97 98 99

84 85 86 87 88 89 90 91 92 93 94 95 96 97 98 99

factus

verba

trans

paris

recept

habe

recept

abruit T. K. A. 162

dicendi indices

Lentulo

gallia

nihilne secum esset de fati Sibyllinis locutus, tum ille subito scelere demens, quanta conscientiae vis esset, ostendit. Nam, cum id posset initiari, repente praeter opinionem omnium confessus est. Ita eum non modo ingenium illud et dicendi exercitatio, qua semper valuit, sed etiam propter vim sceleris manifesti atque deprehensi impudentia, qua superabat omnes, improbitasque defecit. Volturcius vero subito litteras proferri 12 atque aperiri iubet, quas sibi a Lentulo ad Catilinam datas esse dicebat. Atque ibi vehementissime perturbatus, Lentulus tamen et signum et manum suam cognovit. Erant autem sine nomine, sed ita: «Quis sim, scies ex eo, quem ad te misi. Cura, ut vir sis, et cogita, quem in locum sis progressus. Vide, ecquid tibi iam sit necesse, et cura ut omnium tibi auxilia adiungas, etiam infimorum.» Gabinius deinde introductus cum primo impudenter respondere coepisset, ad extremum nihil ex iis, quae Galli insimulabant, negavit. Ac mihi quidem, Quirites, cum illa certissima visa sunt argumenta atque 13 indicia sceleris, tabellae, signa, manus, denique unius cuiusque confessio, tum multo certiora illa, color, oculi, voltus, taciturnitas. Sic enim obstupuerant, sic terram intuebantur, sic furtim nonnumquam inter sese aspiciebant, ut non iam ab aliis indicari, sed indicare se ipsi viderentur.

Indiciis expositis atque editis, Quirites, senatum consului de summa re publica quid fieri placeret. Dictae sunt a principibus acerrimae ac fortissimae sententiae, quas senatus sine ulla varietate est secutus. Et quoniam nondum est perscriptum senatus consultum, ex memoria vobis, Quirites, quid senatus censuerit, exponam. Primum mihi gratiae verbis amplissimis aguntur, quod virtute, consilio, providentia mea res publica maximis periculis sit liberata. Deinde L. Flaccus et C. Pomptinus praetores, quod eorum opera forti fidelique usus essem merito ac iure laudantur. Atque etiam viro forti collegae meo, laus impertitur, quod eos, qui huius coniurationis participes fuissent, a suis et a rei publicae consiliis reno- 14 visset. Atque ita censuerunt, ut P. Lentulus, cum se praetura

Lupinus

*C. 7 Anno
Lupinus*

Armando

*fuga praetoris
solum
dameu
fury*

*Imbe
dimentia*

repullis

99

abdicasset, in custodiam traderetur; itemque uti C. Cethegus, L. Statilius, P. Gabinius, qui omnes praesentes erant, in custodiam traderentur; atque idem hoc decretum est in L. Cassium, qui sibi procurationem incendendae urbis depoposcerat, in M. Ceparium, cui ad sollicitandos pastores Apuliam attributam esse erat indicatum, in P. Furium, qui est ex iis colonis, quos Faesulas L. Sulla deduxit, in Q. Annum Chilonem, qui una cum hoc Furio semper erat in hac Allobrogum sollicitatione versatus, in P. Umbrenum, libertinum hominem, a quo primum Gallos ad Gabinium perductos esse constabat. Atque ea lenitate senatus est usus, Quirites, ut ex tanta coniuratione tantaeque hac multitudine domesticorum hostium novem hominum perditissimorum poena re publica conservata reliquorum mentes sanari posse arbitraretur. Atque etiam supplicatio dis immortalibus pro singulari eorum merito meo nomine decreta est, quod mihi primum post hanc urbem conditam togato contigit, et his decreta verbis est, « quod urbem incendiis caede cives. Italiam bello libera sem ». Quae supplicatio si cum ceteris supplicationibus confertur, hoc interest, quod ceterae bene gesta, haec una conservata re publica constituta est. Atque illud, quod faciendum primum fuit, factum atque transactum est. Nam P. Lentulus, quamquam patefactis indiciis, confessionibus suis, indicio senatus non modo praetoris ius, verum etiam civis amiserat, tamen magistratu se abdicavit, ut, quae religio C. Mario, clarissimo viro, non fuerat, quo minus C. Glauciam, de quo nihil nominatim erat decretum, praetorem occideret, ea nos religione in privato P. Lentulo puniendo liberaremur.

7 Nunc quoniam, Quirites, consceleratissimi periculosissimi-
16 que belli nefarios duces captos iam et comprehensos tenetis, existimare debetis omnes Catilinae copias, omnes spes atque opes his depulsis urbis periculis concidisse. Quem quidem ego cum ex urbe pellebam, hoc providebam animo, Quirites, remoto Catilina non mihi esse P. Lentuli somnum nec L. Cassi adipem nec Cethegi furiosam temeritatem pertimescendam. Ille erat unus timendus ex istis omnibus, sed tam diu, dum

urbis moenibus continebatur. Omnia norat, omnium aditus tenebat; appellare, temptare, sollicitare poterat, audebat. Erat ei consilium ad facinus aptum, consilio autem neque manus neque lingua deerat. Iam ad certas res conficiendas certes homines delectos ac descriptos habebat. Neque vero, cum aliquid mandarat, confectum putabat; nihil erat, quod non ipse obiret, occurreret, vigilaret, laboraret; frigus, sitim famem ferre poterat. Hunc ego hominem, tam acrem, tam audacem, tam paratum, tam callidum, tam in scelere vigilantem, tam in perditis rebus diligentem, nisi ex domesticis insidiis in castrensē latrocinium compulsissem (dicam id, quod sentio, Quirites), non facile hac tantam molem mali a cervicibus vestris depulsiſsem. Non ille nobis Saturnalia constituisset neque tanto ante exitii ac fati diem rei publicae denuntiavisset neque commisisset, ut signum, ut litterae suae testes manifesti sceleris deprehenderentur. Quae nunc illo absente sic gesta sunt, ut nullum in privata domo furtum umquam sit tam palam inventum, quam haec tanta in re publica coniuratio manifesto inventa atque deprehensa est. Quodsi Catilina in urbe ad hanc diem remansisset, quamquam, quoad fuit, omnibus eius consiliis occurri atque obſtiti, tamen, ut levissime dicam, dimicandum nobis cum illo fuisset, neque nos umquam, cum ille in urbe hostis esset, tantis periculis rem publicam tanta pace, tanto otio, tanto silentio liberassemus.

Quamquam haec omnia, Quirites, ita sunt a me administrata, ut deorum immortalium nutu atque consilio et gesta et provisā esse videantur. Idque cum coniectura consequi possumus, quod vix videtur humani consilii tantarum rerum gubernatio esse potuisse, tum vero ita praesentes his temporibus opem et auxilium nobis tulerunt, ut eos paene oculis videre possemus. Nam ut illa omittam, visas nocturno tempore ab occidente faces ardoremque caeli, ut fulminum iactus, ut terrae motus relinquam, ut omittam cetera, quae tam multa nobis consulibus facta sunt, ut haec, quae nunc fiunt, canere di immortales viderentur, hoc certe, quod sum dicturus, neque praetermittendum neque relinquendum est. Nam profecto me-

moriam tenetis. Cotta et Torquato consulibus complures in Capitolio res de caelo esse percussas, cum et simulacra deorum depulsa sunt et statuac veterum hominum deiectae et legum aera liquefacta et tactus etiam ille, qui hanc urbem condidit, Romulus, quem inauratum in Capitolio parvum atque latentem uberibus lupinis inhiantem fuisse meministis. Quo quidem tempore cum haruspices ex tota Etruria convenissent, caedes atque incendia et legum interitum et bellum civile ac domesticum et totius urbis atque imperii occasum adpropinquare dixerunt, nisi di immortales omni ratione placati suo numine prope fata ispa flexissent. Itaque illorum responsis tum et ludi per decem dies facti sunt, neque res ulla, quae ad placandos deos pertineret, praetermissa est. Idemque iusserunt simulacrum Jovis facere maius et in excelso collocare et contra, atque antea fuerat, ad orientem convertere: ac se sperare dixerunt, si illud signum, quod videtis, solis ortum et forum curiamque conspiceret, fore ut ea consilia, quae clam essent inita contra salutem urbis atque imperii, illustrarentur, ut a senatu populoque Romano perspicere possent. Atque illud signum collocandum consules illi locaverunt: sed tanta fuit operis tarditas, ut neque superioribus consulibus neque nobis ante hodiernum diem collocaretur. Hic quis potest esse, Quirites, tam aversus a vero, tam praeceps, tam mente captus, qui neget haec omnia, quae videmus, praecipueque hanc urbem deorum immortalium nutu ac potestate administrari? Etenim, cum esset ita responsum, caedes, incendia, interitum rei publicae comparari et ea per cives, quae tum propter magnitudinem scelerum nonnullis incredibilia videbantur, ea non modo cogitata a nefariis civibus, verum etiam suscepta esse sensitis. Illud vero nonne ita praesens est ut nutu Jovis optimi maximi factum esse videatur, ut, cum hodierno die mane per forum meo iussu et coniurati et eorum indices in aedem Concordiae ducerentur, eo ipso tempore signum statueretur? Quo collocato atque ad vos senatumque converso omnia at senatus et vos, quae erant contra salutem omnium cogitata, illustrata et patefacta vidistis. Quo etiam maiore sunt

isti odio supplicioque digni, qui non solum vestris domiciliis atque tectis, sed etiam deorum templis atque delubris sunt funestos ac nefarios ignes inferre conati. Quibus ego si me restitisse dicam, nimium mihi sumam et non sim ferendus: ille, ille Juppiter restitit; ille Capitolium, ille haec templa, ille eunctam urbem, ille vos omnes salvos esse voluit. Dis ego immortalibus ducibus hanc mentem, Quirites, voluntatemque suscepi atque ad haec tanta indicia perveni. Iam vero [illa Allobrogum sollicitatio, iam] ab Lentulo ceterisque domesticis hostibus tam dementer tantae res creditae et ignotis et barbaris commissaeque litterae numquam essent profecto, nisi ab dis immortalibus huic tantae audaciae consilium esset ereptum. Quid vero? ut homines Galli ex civitate male pacata, quae gens una restat, quae bellum populo Romano facere et posse et non nolle videatur, spem imperii ac rerum maximarum ultro sibi a patriis hominibus oblatam neglegerent vestramque salutem suis opibus anteponerent, id non divinitus esse factum putatis, praesertim qui nos non pugnando, sed tacendo superare potuerint? **10**

Quam ob rem, Quirites, quoniam ad omnia pulvinaria supplicatio decreta est, celebratote illos dies cum coniugibus ac liberis vestris. Nam multi saepe honores dis immortalibus iusti habiti sunt ac debiti, sed profecto iustiores numquam. Erepti enim estis ex crudelissimo ac miserrimo interitu, et erepti sine caede, sine sanguine, sine exercitu, sine dimicatione; togati me uno togato duce et imperatore vicistis. Etenim recordamini, Quirites, omnes civiles dissensiones, non solum eas, quas audistis, sed eas, quas vosmet ipsi meministis atque vidistis. L. Sulla P. Sulpicium oppressit; C. Marium custodem huius urbis, multosque fortes viros partim eiecit ex civitate, partim interemit. Cn. Octavius consul armis expulit ex urbe collegam; omnis hic locus acervis corporum et civium sanguine redundavit. Superavit postea Cinna cum Mario; tum vero clarissimis viris interfectis lumina civitatis extincta sunt. Ultus est huius victoriae crudelitatem postea Sulla; ne dici quidem opus est, quanta deminutione civium et quanta calamitate rei publicae. Dissensit M. Lepidus a clarissimo et fortissimo viro, **24**

Q, Catulo ; attulit non tam ipsius interitus rei publicae luctum
 25 quam ceterorum. Atque illae tamen omnes dissensiones erant
 eius modi, quae non ad delendam, sed ad commutandam rem
 publicam pertinerent. Non illi nullam esse rem publicam, sed
 in ea, quae esset, se esse principes, neque hanc urbem confla-
 grare, sed se in hanc urbem florere voluerunt. Atque illae tamen
 omnes dissensiones, quarum nulla exitium rei publicae quae-
 sivit, eius modi fuerunt, ut non reconciliatione concordiae sed
 internecone civium diiudicatae sint. In hoc autem uno post
 hominum memoriam maximo crudelissimoque bello, quale
 bellum nulla umquam barbaria cum sua gente gessit, quo in
 bello lex haec fuit a Lentulo, Catilina, Cethego, Cassio con-
 stituta, ut omnes, qui salva urbe salvi esse possent, in ho-
 stium numero ducerentur, ita me gessi, Quirites, ut salvi om-
 nes conservaremini, et, cum hostes vestri tantum civium su-
 perfuturum putassent quantum infinitae caedi restitisset, tan-
 tum autem urbis, quantum flamma obire non potuisset, et
 11 urbem et cives integros incolumesque servari.

26 Quibus pro tantis rebus, Quirites, nullum ego a nobis
 praemium virtutis, nullum insigne honoris, nullum monumen-
 tum laudis postulo praeterquam huius diei memoriam sempiternam.
 In animis ego vestris omnes triumphos meos, omnia
 ornamenta honoris, monumenta gloriae laudis insignia condi
 et collocari volo. Nihil me mutum potest delectare, nihil tacitum,
 nihil denique eius modi quod etiam minus digni ad-
 sequi possint. Memoria vestra, Quirites, nostrae res alentur,
 sermonibus crescent ; litterarum monumentis inveterascent et
 corroborabuntur ; eandemque diem intellego, quam spero aeter-
 nam fore, propagatam esse et ad salutem urbis et ad memo-
 riam consulatus mei, unoque tempore in hac re publica duos
 cives exstitisse, quorum alter fines vestri imperii non terrae,
 12 sed caeli regionibus terminaret, alter eiusdem imperii domi-
 27 cilium sedesque servaret. Sed quoniam earum rerum, quas ego
 gessi, non eadem est fortuna atque condicio quae illorum, qui
 externa bella gesserunt, quod mihi cum iis vivendum est, quos
 vicini ac subegi, illi hostes aut interfectos aut oppressos reli-

querunt, vestrum est, Quirites, si ceteris facta sua recte pro-
sunt, mihi mea ne quando óbsint, providere. Mentēs enim
hominum audacissimorum sceleratae ac nefariae ne vobis nocere
possent, ego providi, ne mihi noceant; vestrum est provi-
dere. Quamquam, Quirites, mihi quidem ipsi nihil ab istis
iam noceri potest. Magnum enim est in bonis praesidium,
quod mihi in perpetuum comparatum est, magna in re publi-
ca dignitas, quae me semper tacita defendet, magna vis con-
scientiae, quam qui neglegunt, cum me violare volent, se ipsi
indicabunt. Est enim in nobis is animus, Quirites, ut non²⁸
modo nullius audaciae cedamus sed etiam omnes improbos
ultra semper lacessamus. Quodsi omnis impetus domesticorum
hostium depulsus a vobis se in me unum converterit,
vobis erit videndum, Quirites, qua condicione posthac eos esse
velitis, qui se pro salute vestra obtulerint invidiae periculis-
que omnibus; mihi quidem ipsi quid est quod iam ad vitae
fructum possit adquiri, cum praesertim neque in honore ve-
stro neque in gloria virtutis quidquam videam altius, quo mihi
lubeat ascendere? Illud perficiam profecto, Quirites, ut ea,²⁹
quaegessi in consulatu, privatus tuear atque ornem ut, si qua
est invidia in conservanda re publica suscepta, laedat invidos,
mihi valeat ad gloriam. Denique ita me in re publica tracta-
bo, ut meminerim semper, quae gesserim, curemque, ut ea vir-
tute, non casu gesta esse videantur. Vos, Quirites, quoniam
iam est nox, venerati Jovem illum, custodem huius urbis ac
vestrum, in vestra tecta discedite et ea, quamquam iam est
periculum depulsum, tamen aequae ac priore nocte custodiis
vigillisque defendite. Id ne vobis diutius faciendum sit, atque
ut in perpetua pace esse possitis, providebo.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

Ὁ *πρῶτος* κατὰ τοῦ Κατιλίνα λόγος λεχθεὶς κατ' αὐτοῦ παρόντος εἶναι ὀξύτατος καὶ ὀρμητικώτατος· διότι ὁ ῥήτωρ, συγκαλέσας τὴν σύγκλητον, ἵνα ἀνακοινώσῃ τὴν εἰς αὐτὸν ἀποκαλυφθεῖσαν συνωμοσίαν τοῦ Κατιλίνα καὶ νὰ σκεφθῇ μετ' αὐτῆς περὶ τῶν ληπτέων μέτρων, ὅτε εἶδε καὶ τὸν Κατιλίαν εἰσελθόντα εἰς τὴν σύγκλητον, δὲν ἠδυνήθη νὰ συγκρατήσῃ τὴν ἀγανάκτησίν του, ἀλλ' ἐξέσπασε κατ' αὐτοῦ χειμαρρῶδης τόσον, ὥστε ὁ Κατιλίνας ἠναγκάσθη ν' ἀπέλθῃ ἐκ τῆς πόλεως τὴν ἐπακολουθήσασαν νύκτα πρὸς τὸν Μάνλιον.

Τὴν χειμαρρῶδη ὀρμητικότητα τοῦ πρώτου λόγου δὲν ἔχει οὔτε ὁ *δεύτερος* οὔτε ὁ *τρίτος* λόγος· διότι οὗτοι εἶναι *ἀπλῆ* καὶ *ἡσυχος* πρὸς τὸν ἔμφορον ἀκόμη λαὸν ἀφήγησις πάντων τῶν γενομένων καὶ τῶν ληφθέντων εἰς ἐξασφάλισιν μέτρων.

§§ 1—3 (μέρος).

1 Rem publicam . . . videtis : οἱ συνωμόται εἶχον σχεδιάσει ἄλλοι μὲν ἐξ αὐτῶν νὰ θέσουν πῦρ εἰς δώδεκα κατάλληλα μέρη τῆς πόλεως, ἄλλοι νὰ εἰσορμήσουσιν ἐξ ἐνέδρας εἰς τὰς οἰκίας τοῦ ὑπάτου (τοῦ Κικέρωνος) καὶ ἄλλων πολλῶν χρηστῶν πολιτῶν καὶ νὰ τοὺς φονεύσουσιν, καὶ τὸ χεῖριστον, πολλοὶ νέοι ἀριστοκρατικῶν οἰκογενειῶν, κοινωνοὶ τῆς συνωμοσίας, νὰ φονεύσουσιν τοὺς ἑαυτῶν γονεῖς, ἔπειτα δὲ μετὰ τὸν ἔμπρησμον τῆς πόλεως καὶ τὴν σφαγὴν, νὰ ἐξορμήσουσιν πρὸς τὸν Κατιλίαν, τὸν ὁποῖον ἀνεμένον νὰ πλησιάσῃ μετὰ τοῦ στρατοῦ εἰς τὴν Ῥώμην (βλ. Sall. Cat. κεφ. 43).—Quirites=ὦ Κυριταί, ἐνικὸς Quiris (καὶ Quiritis) γεν. Quiritis. Ὁ ἐνικὸς Quiris ἐν ἀρχαϊκαῖς φράσεσι, π. χ. ἐν τῇ φράσει: oillus (=ille) Quiris leto datus est ἀπέθανεν ὁ . . . Ῥωμαῖος πολίτης. Quirites ὠνομάζοντο κατ' ἀρχὰς οἱ ἐκ τῆς πόλεως Cures εἰς Ῥώμην ἐπὶ τοῦ Κυριναίου λόφου (collis Quirinalis) μετοικήσαντες Σαβῖνοι καὶ μίαν μετὰ τῶν πρώτων κατοίκων ἀποτελέσαντες πολιτείαν ὥστε ἡ πλήρης ὀνομασία ἡ περιλαμβάνουσα πάντας τοὺς Ῥωμαίους ἦτο populus Roma-

pus Quiritesque ἢ Quirites (et) Romani, ἀκόμη καὶ populus Romanus Quiritium· ὕστερον ἔμεινεν μόνον τὸ Quirites ὡς ὄνομα **πολιτικόν** (ὄχι ποτὲ στρατιωτικόν) πάντων τῶν Ῥωμαίων πολιτῶν. — vestros νὰ ἐννοηθῇ ἀπὸ κοινοῦ καὶ εἰς τὰς λέξεις dona (vestra), fortunas (vestras), coniuges (vestras). — hoc domicilium (ἔδραν πρωτεύουσαν) clarissimi imperii, δηλ. τὴν Ῥώμην, ἣτις καὶ domicilium imperii orbis terrarum καλεῖται = ἔδρα πρωτεύουσα τοῦ κράτους τῆς οἰκουμένης. — hodierno die ἀφαιρ. χρον. deorum immortalium γεν. ὑποκειμ. εἰς τὸ amore. — summo amore ἀφαιρ. τοῦ ἀναγκαστ. αἰτίου. — laboribus (meis) consiliis (meis) periculis (meis) ἀφαιρ. ὄργαν. — e flamma = ex incendio, (e) ferro (συνεκδοχή) = ferreis armis, (telis, gladiis), coniuratorum. — ex faucibus fati ἐκ τοῦ φάρυγγος τοῦ πεπρωμένου (παράστασις τοῦ πεπρωμένου ὡς ἀγρίου θηρίου). — ereptam, conservatam, constitutam κατηγορηματικαὶ μετοχαὶ ἐκ τοῦ videtis (ὄχι ἀπαρέμφατα, ἐννοουμένου τοῦ esse, διότι δηλοῦται **κατάστασις**) βλέπετε ἔξηραγαμένην σεσωσμένην, ἔστερωμένην. — vobis δοτ. χαριστική. — Et si = καὶ ἂν, καὶ ἀφοῦ· 2 πολλάκις καὶ ἐν τῇ ἑλληνικῇ γλώσσῃ τὸ εἰ, **εἰάν**, καὶ ἐν τῇ λατινικῇ τὸ si ἔχουν αἰτιολογικὴν δύναμιν. — non minus (= magis) προσδιορίζει τὸ iucundi καὶ τὸ illustres. — quibus quibus (diebus) ἀφαιρ. χρον. — quod quod = διότι — salutis λέγεται ἀναφορικῶς πρὸς τὸ ἀνωτέρω λεχθὲν conservamur = διασωζόμεθα. — nascendi condicio incerta — ἡ κατάστασις, ἡ συνθήκη, ἡ τύχη τῆς γεννήσεώς μας εἶναι ἀβ.βαία, ἂν δηλ. ἐγεννήθημεν ὑπὸ καλοῦς ἢ ὑπὸ κακοῦς οἰωνοῦς εἶναι ἀβέβαιον illum, qui hanc urbem condidit δηλ. τὸν Ῥωμύλον, ὃν ἀποθεωθέντα Quirinum ὠνόμασαν καὶ τὰ Quirinalia πρὸς τιμὴν αὐτοῦ τῇ 17 Φεβρουαρίου ὤρισαν νὰ ἐορτάζωνται benevolentia (ἐνν. nostra) = gratia, διὰ τῆς εὐγνωμοσύνης μας, famaue καὶ διὰ τῆς εὐλογίας μας, διὰ τῶν ἐπαίνων μας, διὰ τῆς ὑστεροφημίας μας. Οἱ ἐπαινοὶ μας εἶναι ἐκδήλωσις τῆς εὐγνωμοσύνης μας. — esse μετ' ἐμφάσεως προεἰτάχθη. — debet ὄχι: θὰ ὀφείλῃ, ἀλλά: θὰ εἶναι πρέπον, θὰ προσήκη, θὰ πρέπη. — is, qui... servavit οὗτος ἦτο αὐτὸς ὁ Κικέρων, conditam amplificatamque ἰδρυμένην καὶ μεγαλωμένην, καὶ μεγάλην οὔσαν. — templa οἱ (μεγαλύτεροι) ναοί, delubra τὰ (μικρότερα) ἱερά. — subiectos (ignes) ὑποβεβλημένα, ὑψημμένα (πυρά). — circumdatosque καὶ περὶ τὴν πόλιν τεθειμένα, ὥστε νὰ ἔχωσιν

αὐτὴν *περιζώσει*.—idemque (nos) καὶ οἱ ἴδιοι (ἡμεῖς).—in rem publicam κατὰ τῆς πολιτείας.—detrictos gladios τροβηγμένα ξίφη.—rettudimus ἀπεστομάσαμεν, ἀπεκρούσαμεν. Ὁ ἐνεστώς *rettundo* ὁ παρακ. *rettudi* (ἐκ τοῦ *rettetudi*· πρβλ. *rep-puli* ἐκ τοῦ *re-ppuli*, *ret-tuli*, ἐκ τοῦ *retetuli*).—*mucronesque eorum* (gladiorum) *reiecimur* καὶ τὰς αἰχμὰς αὐτῶν ἀπετρέψαμεν, ἀπεσείσαμεν.—*a iugulis nostris* (ἀπὸ τῶν ἡμετέρων λαιμῶν) ἀπὸ τοῦ λαιμοῦ ἡμῶν, πρβλ. τὸ ῥῆμα *iugulo*, -avi, -atum, -are=ἀποσφάττω. Ὁ ῥήτωρ θέλει νὰ παραστήσῃ ὅτι τόσον ἐπικείμενος καὶ ἄφευκτος ἦτο ὁ κίνδυνος, ὥστε οἱ συνωμοταὶ εἶχον σύρει τὰ ξίφη ἑτοιμοὶ νὰ πλήξουν τοὺς πολίτας.—*ut... possitis*=ἵνα δυναθῆτε.—*et quanta... investigata* καὶ πόσον μεγάλη (*κατηγορούμενον*) ἀνεκαλύφθησαν ὅτι ἦσαν.—*et quam manifesta comprehensa sint* καὶ πόσον φανερὰ ἐπιείσθησαν· *comprehensa*=deprehensa,—*et qua ratione καὶ πῶς, καὶ κατὰ τίνα τρόπον*.—*et quanta... et quam... et qua... sint* πλαγία ἐρώτησις ἐκ τοῦ *scire* ἐξηρημένη.

§§ 3—8 (μέρος).

- 3 Principio.... Ἐντεῦθεν ἀρχεται ἡ διήγησις τῶν γενομένων· τὰ προηγούμενα ἀποτελοῦν τὸ προοίμιον τοῦ λόγου. Τὸ *principio*, ἀφαιρετ. τοῦ *principium*, ἐνταῦθα κεῖται ἐπιρρηματικῶς (=κατ' ἀρχάς, κατὰ πρῶτον) καὶ εἰσάγει ἀπλῶς τὴν διήγησιν, δὲν ἀνήκει δηλ. ὡς προσδιορισμὸς εἰς ἰδίαν τινὰ λέξιν τῆς προτάσεως· ἠδύνατο καὶ νὰ λείπῃ. — *eripit* ἐξώρμησε, βία ἐξῆλθε, ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ τάχιστα· τοῦτο ἐγίνε τὴν νύκτα τῆς 8—9 Νοεμβρίου (ἰδὲ εἰσαγωγὴν, σελ. 5). Ὡστε ἐγίνε πρὸ ἀρκετῶν ἡμερῶν, ὅχι *paucis ante diebus*, ὡς λέγει ὁ ῥήτωρ θέλων νὰ δικαιολογηθῆ, διότι δὲν ἐνήργησε ταχύτερον τὴν ἀνακάλυψιν τῶν ἐν Ῥώμῃ ὑπολειφθέντων συνωμοστῶν.—*ut*: ὡς, καθὼς, ἀφοῦ (χρονικὸς σύνδεσμος.—*cum... reliquisset* ἐγκαταλείπων ὀπίσω. *Romae* ἐν Ῥώμῃ.—*sceleris sui socios*=*coniuratores*· τὸ ἐπιθέτον *socios* μετὰ γενικῆς ὡς κοινωνίας σημαντικόν.—*quem ad modum... πλαγία ἐρώτησις*. — *possemus* ἐτέθη παρατατικὸς, διότι ἡ πρότασις αὕτη ἐξαρτᾶται ἐξ ἱστορικοῦ χρόνου *providi*, ὅπερ εἶναι ἱστορικὸς παρακείμενος. — *Nam tum cum... eiciebam* τοῦτο ἐγίνετο τῇ 8ῃ Νοεμβρίου, ὅτε εἶπε τὸν πρῶτον κατὰ

Κατιλίνα λόγον, ἐν τῷ ὁποίῳ μετὰ πολλοῦ δισταγμοῦ ὁ Κικέρων παρῴτρυνε τὸν Κατιλίαν νὰ φύγῃ ἐκ Ῥώμης, φοβούμενος μήπως ἐξεργείρῃ καθ' ἑαυτοῦ τὸν φθόνον καὶ τὴν ὀργὴν τῶν πολιτῶν, διότι Ῥωμαῖον πολίτην, καὶ δὴ μέλος τῆς συγκλήτου, ὄφει εἰς ἐξορίαν.— non enim iam vereor—**διότι πλέον δὲν φοβοῦμαι**, καθ' ὅσον ὁ Κατιλίνας εἶχε πλέον κηρυχθῆ φανερὰ πολέμιος τῆς πατρίδος καὶ οἱ συνωμόται αὐτοῦ οἱ ἐν Ῥώμῃ μείναντες, εἶχον ἐπ' αὐτοφώρῳ συλληφθῆ ἕξ ἐπιστολῶν, τὰς ὁποίας εἶχον ὁώσει εἰς τοὺς πρέσβεις τῶν Ἀλλοβρόγων, εἶχον δὲ καὶ οἱ ἴδιοι ἐν τῇ συγκλήτῳ πρὸ μικροῦ ὁμολογήσει τὴν συνενοχίαν τῶν εἰς τὴν συνωμοσίαν — huius verbi δηλ. eiciendi (eiciebam).—cum illa (invidia)... δηλαδή quod (Catilina) vivus (ex urbe) exierit (τὴν νύκτα τῆς 8—9 Νοεμβρ.).—cum... (sit) ἐπειδή, διότι μετὰ τὸ αἰτιολογικὸν cum τίθεται ὑποτακτικὴ συνήθως. — quod vivus exierit διότι ζῶν (ἐκ τῆς πόλεως) ἐξῆλθε· exierit παρακείμε. ὑποτακτ.—sed tum, cum illum exterminari volebam, μετριάζει τὴν προτέραν φράσιν: tum cum... eiciebam = ἀλλὰ (ἄς εἶπω μετριάωτερον) τότε, ὅτε ἤθελα ἐκεῖνος νὰ εἶναι ἕξω τῶν ὁρίων (termini) τῆς πόλεως. — simul = una cum illo (Catilina). # Atque (ego ut vidi); ἡ σχέσις πρὸς τὰ προηγούμενα εἶναι ⁴ ἀντιθετικὴ, ὥστε τὸ atque = sed, sed tamen· ἐνίοτε προστίθεται καὶ τὸ tamen καὶ τότε εἶναι καταφανεστέρα ἡ ἀντιθετικὴ δύναμις τοῦ atque, προβλ. κατωτ. §. 25: atque illae tamen omnes dissensiones erant eius modi. — nobiscum οὕτω πάντοτε ἀντὶ cum nobis. — et Romae remansisse καὶ ὅτι ἔμειναν ὀπίσω ἐν Ῥώμῃ (μὴ συνεξελθόντες μετὰ τοῦ Κατιλίνα): — in eo **ἐν τούτῳ** ποῖον εἶναι **ποῦτο**, δηλοῦται διὰ τῆς ἐπομένης τελικῆς προτάσεως ut... sentirem ac viderem. Ἐν τῇ τελικῇ ταύτῃ προτάσει ἐτέθη παρατακτικὸς sentirem-viderem, διότι ἡ πρότασις ἐξαρτᾶται ἐκ χρόνου ἱστορικοῦ (consumpsi)· διὰ τὸν αὐτὸν λόγον καὶ ἐν ταῖς πλαγαῖς ἔρωτηματικαῖς προτάσεσι quid agerent, quid molirentur τίθεται παρατακτικὸς, διότι ἐξαρτῶνται ἐκ τῶν ἱστορικῶν χρόνων sentirem-viderem. — ut, quoniam... comprehenderem ἄλλη τελικὴ πρότασις ἐξαρτωμένη ἐκ τῆς ἐννοίας τῶν προηγουμένων ἢ ὁποία εἶναι: **ἐπραττον δὲ οὕτω ἵνα... συλλάβω** — quoniam... faceret μετὰ τὸν αἰτιολογικὸν σύνδεσμον quoniam ἀκολουθεῖ ὀριστικὴ ἔγκλισις κανονικῶς, ἀλλ' ἐναυθὰ ἐτέθη ὑποτακτικὴ (faceret), διότι τὰ ἐν τῇ προ-

τάσει ταύτη λεγόμενα ἦσαν τὸ *ἄλλοτε* (ὅτε δηλαδή ἐνήργει ἐκεῖνα) διάνοημα τοῦ Κικέρωνος. — *minorem (fidem) πολὺ ὀλίγην*· καὶ ἐν τῇ ἑλληνικῇ γλώσσει καὶ ἐν τῇ λατινικῇ ὁ συγκριτικὸς βαθμὸς τῶν ἐπιθέτων σημαίνει πολλάκις τὸ (*πάρα*) *πολὺ* ἢ τὸ *πῶς, κἀπως* (συγκριτικὸν ἀπόλυτον): πρβλ. Θουκ. 7, 80, 4: τὸ δὲ Δημοσθένους (στράτευμα)... ἀπεσπᾶσθη τε καὶ *ἀτακτότερον* (=πολὺ ἀτάκτως) ἐχώρει. — *minorem fidem faceret πολὺ ὀλίγην πίστιν ἔκαμνε, πολὺ ὀλίγον ἔπειθε*. — *ut... rem ita comprehenderem (deprehenderem), ut... ἵνα συλλάβω (πιάσω) τὸ πρᾶγμα οὕτως (τόσον φανερό), ὥστε νά...* — *animis (vestris) saluti vestrae provideretis: τὸ providere μετὰ δοτικῆς (χαριστικῆς) = προνοῶ ὑπέρ...*, μετ' αἰτιατ. = προσορῶ, προβλέπω. — *oculis ἀφαιρετ. ὀργανικῇ. — provideretis.... videretis παρατηρητέα ἢ ὁμοίότης τοῦ τέλους τῶν δύο προτάσεων (παρονομασία - adnominatio).* — *Transalpini = in Gallia Transalpina. — belli Transalpini (excitandi) et tumultus Gallici excitandi (causa) σύνταξις παθητικῆ, ἢ, ὡς συνηθέστερον λέγεται, γερονδιακῆ ἔλξις, ἀντί (causa) excitandi bellum Transalpinum et tumultum Gallicum = (χάριν) τοῦ ἐξεγείραι πόλεμον ἐν τῇ πέραν τῶν Ἄλπεων Γαλατία καὶ προκαλέσαι πανικόν — tumultus (ἐκ τοῦ tumere) εἶναι ὁ αἰφνίδιος, ἀκήρυκτος, τρομερὸς πόλεμος καὶ ἡ ἐκ τούτου ἀναστάσις (ἀνακατωσοῦρα) καὶ ὁ τρόμος τοῦ λαοῦ, ὅθεν καὶ ὁ Κικέρων ἠρμήνευε τὴν λέξιν timor multus. Τοιοῦτος πόλεμος διὰ τὴν Ῥώμην ἦτο ὁ ἐν ἔτει 373 π. Χ. Γαλατικὸς πόλεμος (tumultus Gallicus)· ἐπίσης πᾶς ἐσωτερικὸς (δούλων ἢ ἐμφύλιος μεταξὺ τῶν πολιτῶν) πόλεμος εἶναι tumultus, διότι εἶναι αἰφνίδιος, ἀκήρυκτος, τρομερὸς. Ἐνταῦθα τὸ ἐπίθετον Gallicus ὑπενηθυμίζει μᾶλλον τὸν Γαλατικὸν ἐκεῖνον πόλεμον (tumultus Gallicus = πόλεμος τόσον τρομερὸς, ὅσον ἐκεῖνος ὁ Γαλατικὸς, τοῦ ἔτους 373 π. Χ., ἐξ οὗ ἔπαθεν ἡ Ῥώμη πανικόν) παρὰ πόλεμον ἐσωτερικόν, ἐσωτερικὴν ἐν τῇ ἐντεῦθεν τῶν Ἄλπεων Γαλατία ἐξεγερσιν (ὡς ἐξηγοῦν ἄλλοι κατὰ τὸ χωρίον Κικέρ. Phil. 8, 3), ἀφ' οὗ μάλιστα οἱ πρέσβεις τῶν Ἀλλοβρόγων, ἔλαβον ἐντολὴν παρὰ τῶν συνωμοτῶν νά ἐνεργήσουν μόνον ἐν τῇ ἑαυτῶν χώρῃ, ἡ ὁποία ἦτο ἐν τῇ πέραν τῶν Ἄλπεων Γαλατία. — esse sollicitatos = ὅτι μυηθέντες τὴν συνωμοσίαν (παρ) ἐκινήθησαν εἰς συμμετοχὴν αὐτῆς eodemque itinere = καὶ ἐν τῇ αὐτῇ πορείᾳ τῆς οἴκαδε ἐπιστροφῆς των. Οἱ πρέσβεις τῶν*

Ἄλλοβρόγων ἐπιστρέφοντες ἐκ Ῥώμης διὰ τῆς Ἐτρουρίας εἰς τὴν χώραν τῶν ἔλαβον ἐντολὴν πορὰ τῶν συνωμοτῶν, τοῦ Λέντλου καὶ τῶν ἄλλων, νὰ περάσουν καὶ ἀπὸ τὸ στρατόπεδον τοῦ Κατιλίνα, ὅπερ ἦτο παρὰ τὴν πόλιν Faesulas ἐν τῇ βορειοανατολικῇ Ἐτρουρίᾳ, καὶ νὰ συνεννοηθοῦν καὶ μετ' αὐτοῦ ὡς ἀρχηγοῦ τῆς συνωμοσίας. — comitem (cum-eo), συνοδίτην, συνοδοιπόρον. — ad Catilinam... litteras ἐπιστολάς ἀπευθυνομένας πρὸς τὸν Κατιλίαν. — facultatem εὐκαιρίαν. — oblatam (esse) τοῦ offero, — ut... ut tota res: ἔνεκα τῆς παρεμπιψούσης προτάσεως (quod... immortalibus) ἐπαναλαμβάνεται ὁ (τελικὸς) σύνδεσμος ut ἑξαρκᾶται δὲ ἡ τελικὴ αὕτη πρότασις (ut... deprehenderetur ἀπὸ τῆς φράσεως facultatem mihi oblatam (esse)). Yamantissimos rei publicae viros μάλιστα φιλοπόλιδας ἄνδρας· τὸ rei publicae γεν. ἀντικειμ.— ad me (vocavi) = πρὸς ἑμαυτόν, εἰς τὸν οἶκόν μου (ἐκάλεσα). — quid... placeret πλαγία ἐρώτησις ἀπὸ τοῦ ostendi ἑξαρκωμένη. — illi autem δηλ. ὁ L. Flaccus καὶ ὁ C. Pomptinus. — qui... sentirent: ἐπειδὴ ἡ πρότασις εἶναι ἀναφορικὴ αἰτιολογικὴ, (qui=cum ii ἐπειδὴ οὗτοι), τίθεται ἐν αὐτῇ ὑποτακτικὴ.—negotium τὸ ἔργον νὰ συλλάβουν τοὺς πρέσβεις τῶν Ἄλλοβρόγων καὶ τὸν Τίτον Οὐολτούρκιον μὲ τὰ πρὸς τὸν Κατιλίαν καὶ τὰς πόλεις τῶν Ἄλλοβρόγων γράμματα τῶν συνωμοτῶν. — pontem Mulvium ἡ γέφυρα αὕτη ἦτο ἐπὶ τοῦ Τιβέρεως πρὸς τὸ βορειότατον τῆς πόλεως μέρος. Διὰ τῆς γέφυρας ταύτης θὰ διήρχετο ἡ συνοδία τῶν Ἄλλοβρόγων, ἐὰν ἐβράδιζον τὴν ὁδὸν viam Flaminiam, ἣ ὁποία μετὰ τὴν γέφυραν Μουλβίαν διεσχίζετο εἰς τὴν ἰδίως viam Flaminiam καὶ εἰς τὴν viam Cassiam, δι' ἧς θὰ ἤρχοντο εἰς τὴν Ἐτρουρίαν (Faesulas). — villis: villas οἱ Ῥωμαῖοι ἐκάλουν τὰς ἔξω τῆς πόλεως ἐν ταῖς ἰδιοκτησίαις εὐπόρων πολιτῶν κατασκευαζομένας οἰκίας, τῶν ὁποίων μέρος μὲν ἐχρησίμευεν εἰς κατοικίαν τῶν καλλιεργούντων τοὺς ἀγροὺς ἀνδρῶν (villa rustica) μέρος δὲ εἰς ἀποθήκευσιν τῶν καρπῶν (villa fructuaria)· τοιαύτας δὲ villas ἐννοεῖ ἐνταῦθα ὁ ῥήτωρ. Ἐνίοτε κατασκευάζετο καὶ ἰδιαιτέρον μέρος πολυτελέστερον, ὅπερ ἐχρησίμευεν εἰς ὀλιγόμηνον κατοικίαν τοῦ ἰδιοκτῆτου (villa urbana). Ἄλλ' ὑπῆρχον καὶ villae urbanae (ἐπαύλεις) ἀποκλειστικῶς εἰς θερινὴν διαμονὴν εὐπόρων Ῥωμαίων πολιτῶν, ὅποια καὶ αἰ σημερῖναι κατ' ἐκείνας ὀνομασθεῖσαι villae. — bipertito fuerunt ἐδιδάχθησαν, εἰς δύο διη-

φρέθησαν. — eodem = in eundem locum δηλ. ad pontem Mulvium in proximis villis. — et ipsi (L. Flaccus et C. Pomptinus)... et ego... ἀντιδιαστολή. — cuiusquam γεν. ὑποκειμ. εἰς τὸ suspicio-
ne = χωρὶς κανεῖς νὰ ὑποπτεύσῃ. — ex praefectura Reatina ἐκ τῆς πόλεως τοῦ Ρεάτου: τὸ Reate Ρεάτον ἦτο πόλις Σαβινική, ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ τρίτου Σαμνιτικοῦ πολέμου (290 π. Χ.) ὑπετάχθη ὑπὸ τοὺς Ῥωμαίους καὶ ἐγένετο praefectura. τ.ἔ. πόλις εἰς τὴν ὁποίαν ἐστέλλετο ἐκ Ῥώμης praefectus iure dicundo, δηλ. ἄρχων δικαιοδότης, διότι οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως ταύτης δὲν ἦσαν τέλειοι πολῖται, ἀλλὰ cives sine suffragio: ἄρχοντα δικαιοδότην ἐπομένως δὲν ἠδύναντο αὐτοὶ νὰ ἐκλέξουν. Ὁ Κικέρων ἦτο patronus τῶν Ῥεατίνων καὶ ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται ἡ προτίμησις αὐτῶν εἰς μίαν τοιαύτην σοβαρὰν ἀποστολήν. — quorum opera utor (ὧν τὴν ἐργασίαν εἶτε ὑπηρεσίαν μεταχειρίζομαι) τοὺς ὁποίους μεταχειρίζομαι. —
6 Interim ἐν τῷ μεταξύ, καθ' ὃν χρόνον αὐτοὶ ἐφύλαττον παρὰ τὴν Μουλβίαν γέφυραν. — *tertia fere vigilia exacta* = ὅτε σχεδὸν εἶχε τελειώσει ἡ τρίτη νυκτοφρουρά. Οἱ Ῥωμαῖοι διήρουν τὴν φρουρὰν τῆς νυκτὸς εἰς τέσσαρα ἴσα μέρη (*prima vigilia, secunda vigilia, tertia vigilia, quarta vigilia*), ὥστε ἕκαστος φρουρός, κάθε **νούμερο** ἢ **βάρδια** ὡς θὰ ἐλέγομεν σήμερον, ἐφύλαττε κατὰ μέσον ὄρον 3 ὥρας· λοιπὸν τὸ *tertia fere vigilia exacta* ἀντιστοιχεῖ περι-
που πρὸς τὴν τρίτην παρ' ἡμῖν μετὰ τὸ μεσονύκτιον ὥραν. — *pontem [Mulvium]*: ἐπειδὴ ἀνωτέρω ἐλέχθη ὅτι οἱ περὶ τὸν Φλάκκον καὶ Πομπτίνον κατέλαβον *pontem Mulvium*, δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐπι-
ναληφθῇ ἐνταῦθα τὸ *Mulvium*, ἀρκεῖ μόνον τὸ *pontem* διὰ τοῦτο ἐρμηνευταὶ τινες ἐγκλείουσιν ἐν ἀγκύλαις τὴν λέξιν. — [*magno comitatu*]: καὶ οἱ πρέσβεις τῶν Ἀλλοβρόγων καὶ ὁ Volturcius εἶχον βεβαίως ἀκολούθους τινάς, ἀλλ' ὄχι πολλούς, ὥστε νὰ λέγεται *magno comitatu*· οὐδὲ εἶναι φανερὸς ἐνταῦθα λόγος τις, ὥστε νὰ λεχθῇ πανηγυρικώτερον ἢ καὶ μεθ' ὑπερβολῆς τὸ *magno comitatu*. Διὰ τοῦτο κρίνομεν τὰς λέξεις μεταγενέστερον παρεμβλημα. — *pontem... ingredi* νὰ εἰσβαίνουν εἰς τὴν γέφυραν, νὰ πατοῦν ἐπὶ τῆς γεφύρας. — *unaque Volturcius* μαζί μὲ αὐτοὺς καὶ ὁ Οὐολτούρκιος. — *in eos ἐπ' αὐτούς, κατ' αὐτῶν.* — *educuntur... gladii* σύρονται ξίφη· συνηθέστερον λέγεται (*de*) *stringere gladios* = σύρειν τὰ ξίφη, ξιφουλκεῖν. — *praetoribus... solis* ὅτι ἡ ἐνέδρα ἐκεῖνη ἦτο κατὰ τῶν Ἀλλο-

βρόγων και τοῦ Οὐολτουρκίου, ἐγνώριζον μόνον οἱ πραιτωρες οὐδεις ἄλλος, οὐδὲ αὐτοὶ οἱ πρέσβεις τῶν Ἀλλοβρόγων, οἱ ὅποιοι τὴν προηγουμένην ἡμέραν εἶχον ἐπικαινωίσει κρυφίως μὲ τὸν Κικέρωνα, και εἶχον ἀναγγεῖλει εἰς αὐτόν, ὅτι ἐμελλεν νὰ ἀναχωρήσουν μετὰ τοῦ Οὐολτουρκίου διὰ τὸ στρατόπεδον τοῦ Κατιλίνα. Ταχέως ὁμως οἱ Ἀλλόβρογες ἐνόησαν ὅτι οἱ κατ' αὐτῶν ἐκ τῆς ἐνέδρας ἐπιτεθέντες ἦσαν ὑπὸ τοῦ Κικέρωνος τεταγμένοι και παρεδύθησαν εἰς τοὺς πραιτωρας ἀμελλητί (sine mora, Sall. Cat. 45).—*interventu Pompeiani atque Flacci* πρέπει νὰ ἐννοηθῆ ὅτι ἐκ συνθήματα; δοθέντος ὑπὸ τῶν πραιτῶρων ἐκ τῆς ἐνέδρας, ἐξώρμησαν πρῶτοι, ὡς εἰκόσ, οἱ ὑπ' αὐτοὺς ἄνδρες και ἐπατέθησαν κατὰ τῶν πρέσβεων ἕως δὲ νὰ φθάσουν οἱ πραιτωρες, εἶχον λάβει ἐκατέρωθεν στάσιν ἐχθρικήν, οἱ μὲν ἐπιτιθέμενοι, οἱ δὲ ἀμυνόμενοι· τοῦτο δὲ ἐννοεῖται διὰ τῶν ἐπομένων λέξεων (pugna) quae erat commissa.—*in eo comitatu*—*in eorum comitatu*, ἐν τῇ συνοδείᾳ αὐτῶν, δηλαδὴ ὅσα γράμματα, ἐπιστολάς τῶν συνωμοτῶν εἶχον οὗτοι εἴτε πρὸς τὸν Κατιλίαν εἴτε πρὸς τὸν λαὸν τῶν Ἀλλοβρόγων (Sall. Cat. 44).—*integris signes* (ἀφαιρετ. ἀπόλυτος) ἀθίκτων (ἀταραβιάστων) ὄντων τῶν σημείων (τῶν σφραγίδων). Ἀπὸ τὸν Σαλλουστίον (Cat 44) μανθάνομεν ὅτι οἱ πρέσβεις τῶν Ἀλλοβρόγων κατὰ (μυστικήν) συμβουλήν τοῦ Κικέρωνος (ex praecepto Ciceronis) ἐξήτησαν παρὰ τῶν συνωμοτῶν *iusiurandum, quod signatum* (= ἐσφραγισμένον) *ad cives suos perferrent*, διότι ἄλλως δὲν ἦτο εὔκολον νὰ τους πείσουν νὰ συμμετάσχουν τῆς συνωμοσίας.—*ipsi... delucuntur* αὐτοὶ (οἱ πρέσβεις και ὁ Οὐολτουρκίος) ἀπάγονται, ἀντιδιαστολὴ πρὸς τὸ προηγούμενον *litterae* (traduntur) παρατηρητέον τὸ ὁμοιοτέλευτον τῶν δύο κώλων *traduntur-educuntur*. — *cum iam dilucesceret* ὅτε πλέον ἤρχισε νὰ διαφέγγῃ ἡ ἡμέρα, νὰ ὑποφώσκη, πρὸς τὰ ἐξημερώματα. πρὸβλ. *diluculum* τὸ λυκαυγές.—*horum omnium scelorum* γέν. ἀντικειμ. εἰς τὸ *machintorem*. — *Cimbrum Gabinium* εἰς ἐκ τῶν συνωμοτῶν τοῦ Κατιλίνα· τὸ πλήρες ὄνομα του παρὰ Σαλλουστίῳ (17,4) εἶναι *P. Gabinius Capito*· ἐδῶ βλέπομεν ὅτι ἔχει ἀντὶ τοῦ *Capito* τὸ ἐπώνυμον (cognomen) *Cimbrus*, ὅπερ μάλιστα κανονικῶς ἔπρεπε νὰ τεθῆ μετὰ τὸ *Gabinium*· διότι ἡ σειρά τῶν ῥωμαϊκῶν ὀνομάτων ἦτο *προωνύμιον* (praenomen), ὄνομα (nomen gentile ἢ gentilicium) και ἐπωνύμιον (cognomen). Ὅτε γράφονται και τὰ τρία

ὄνόματα ἢ καὶ μόνον τὰ δύο πρῶτα, τὸ προσωνίμιον γράφεται πάντοτε συντεταγμένον (Πλούτ. αἴτ. ῥωμ. 103: *τὰ δὲ πρῶτα τῶν ὀνομάτων οὐχ ὀλογραφοῦσιν, ἀλλ' ἢ δι' ἐνὸς γράμματος... ἢ διὰ δυοῖν... ἢ διὰ τριῶν* (γράφουσι)...). — ad me πρὸς ἑαυτὸν, εἰς τὸν οἶκόν μου. — nihil-dum οὐδὲν πω, οὐδὲν ἀκόμη. — credo, quod... praeter consuetudinem vigila(ve)rat: ταῦτα λέγονται μετὰ πικρᾶς εἰρωνείας καὶ μετὰ ὑπαινιγμοῦ πρὸς τὴν ὑπνηλίαν τοῦ Λέντλου (ιδεὲ § 16 τοῦ λόγου τούτου καὶ τὴν ἐκεῖ σημείωσιν). Τὸ credo συνηθέστατα μεταχειρίζεται ὁ Κικέρων ἐν ταῖς εἰρωνείαις· ἐπίσης καὶ τὸ ut opinor, καὶ nisi fallor. — in litteris dandis παθητικὴ σύνταξις (γερονδιακὴ ἔλξις) ἀντί: (in dando litteras) ὅπερ οὐδέποτε λέγεται.

7 — Cum ἐναντιωματικόν, ἐν ᾧ. — summis et clarissimis... viris δοτικὴ ἀνήκουσα εἰς τὸ κατωτέρω placeret. — qui (viri) audita re convenierant οἱ ὅποιοι (ἄνδρες) *ἀκούσαντες τὸ γεγονός* (τὸ πορὰ τὴν γέφυραν Μουλβίαν) εἶχον συρρεύσει—frequentes συχνοί, πάνυ πολλοί, *permulti*. — ad me εἰς τὸν ἑμὸν οἶκον. — prius acrius quam deferri: δὲν εἶναι χρονικὸς σύνδεσμος ἐναυθία τὸ prius-quam (διότι τότε ἔπρεπε ν' ἀκολοιθῆσῃ ἐριστικὴ ἢ ὑποτακτικὴ ἔγκλισις), ἀλλὰ ἑκατέρω λέξις διασφίξει τὴν κυρίαν σημασίαν τῆς, prius = πρότερον, quam = ἢ. — prius acrius ἐγίνετο συζήτησις, ἂν ἔπρεπε τὰ κατοσχεθέντα γράμματα *νὰ κομισθῶν* εἰς τὴν σύγκλητον ὡς εἶχον ἐσφραγισμένον, ἢ *νὰ ἀνοιχθῶν* πρότερον ὑπὸ τοῦ Κικέρωνος· καὶ οἱ μὲν ἄλλοι ἐφρόνουν (placeret), ὅτι ἔπρεπε πρότερον *νὰ ἀνοιχθῶν* ὑπὸ τοῦ Κικέρωνος, πρὶν *νὰ κομισθῶν* εἰς τὴν σύγκλητον, πρὸς τὴν ὁποίαν μάλιστα ἐνόμιζον ὅτι ἴσως δὲν ἔπρεπε *νὰ γίνῃ* καὶ λόγος, ἂν αἱ ἐπιστολαὶ δὲν περιεῖχόν τι ἀποκαλυπτικὸν διὰ τὴν συναμοσίαν (si nihil esset inventum). ὁ Κικέρων ὅμως ἀντέτεινε εἰς τὴν γνώμην ταύτην καὶ αἱ ἐπιστολαὶ ἐκομίσθησαν ἐσφραγισμέναι (integris sigis § 6) πρὸς τὴν σύγκλητον. — si nihil esset inventum ἐτέθη ὑπερσυντ. τῆς ὑποτακτ., διότι ὁ λόγος εἶναι πλόγιος καὶ ἐξαριᾶται ἐξ ἱστορικοῦ χρόνου (placeret): ὁ εὐθὺς λόγος ἦτο: nihil erit inventum (τετελ. μέλ.) = εἰάν εἴρεθῃ τίποτε. — tenere ἀνευ εὐλόγου αἰτίας, γὰ ψύλλον πῆδημα—tumultus ἀναστάσις, θόρυβος. — negavi me esse facturum ἔλλ. *οὐκ ἔφην ταῦτα ποιήσειν*, δηλαδὴ ἢ ἄρνησις ἐν ᾧ κυρίως ἀνήκει εἰς τὸ ἀπαρέμφατον, *προληπτικῶς* τίθεται πρὸ τοῦ

(λεκτικού ἢ δοξαστικοῦ) ῥήματος, ἐξ' οὗ ἐξαρτᾶται τὸ ἀπαρέμφατον, πρβλ. κατωτέρω: non arbitrabar... esse pertimescendam = arbitrabar non esse pertimescendam. — ut... non... deferrem ὥστε νὰ μὴ κομίσω. — de (periculo publico) προκειμένου περὶ... — consilium publicum κοινὸν συνέδριον, ἢ σύγκλητος. — rem integram τὸ πρᾶγμα ἄθικτον, ἀκέραιον, ἀπροβοιάστα τὰ γράμματα, — si ea... τὸ si πολλάκις εἶναι ἀντι τοῦ etsi ἢ etiamsi = εἰ καί· διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἐν τῇ κατοπίν ἐπακολουθοῦν κενεὶα προτάσει — ἀποδόσει τίθεται συνήθως τὸ tamen. — ea, quae erat ad me delata δηλ. αἱ litterae, quae erant in comitatu Allobrogum, τὰ ἐσφραγισμένα γράμματα. Ἐγὼ, λέγει ὁ Κικέρων, καὶ ἄνευ τῶν κατασχεθέντων ἐκείνων γραμμάτων δὲν ἐθεώρουν ὑπερβολικὴν οὐδεμίαν περὶ τῆς πολιτείας φροντίδα, ἐφ' ὅσον τηλικούτος κατ' αὐτῆς ἀπὸ μέρους τῶν συνωμοτῶν κίνδυνος ἐπεκρέματο. — non arbitrabar... esse mihi nimiam diligentiam pertimescendam: Ἡ ἔννοια εἶναι: πιθανὸν οἱ ἄλλοι νὰ εὕρισκον ὑπερβολικὸν τὸν φόβον μου καὶ νὰ με κατηγοροῦν διὰ τὰ μέτρα τὰ ὁποῖα ἐλάβανα· ἀλλὰ ἐγὼ ἐνόμιζα ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ φεβῶμαι αὐτὴν τὴν κατηγορίαν, ἀρα οὐ ἐπρόκειτο διὰ τῶν μέτρων μου νὰ προσλάβω μεγάλους κινδύνους δπειλοῦντας τὴν πατρίδα. — nimiam diligentiam λέγεται ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ ἀνωτέρω temere. — senatum... coegi (διδ) συνεκάλεσα τὴν σύγκλητον. — frequentem προληπτικὸν κατηγορούμενον εἰς τὸ senatum = πλήθουσαν (ἐν ἀπαρτίᾳ οὖσαν) τὴν σύγκλητον. Ἡ σύγκλητος ἦτο ἐν ἀπαρτίᾳ, ἂν παρῆσαν τοῦλάχιστον διακόσιοι συγκλητικοί· οἱ πάντες συγκλητικοὶ ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Κικέρωνος ἦσαν περὶ τοῦ ἐξακοσίου. — interea ἐν τῷ μεταξύ, ἕως νὰ συνέλθῃ ἡ σύγκλητος. Ἡ σύγκλητος 8 κανονικῶς συνήροτο καὶ ἐσυνεδρίαζεν ἐν τῷ βουλευτηρίῳ (in curia Hostilia) ἀλλὰ καὶ ἐν ἄλλοις τόποις, μάλιστα ναοῖς (in templis). Τότε συνεκλήθη ὑπὸ τοῦ Κικέρωνος in aedem Concordiae (Sall. Cat. 45). — admonitu Allobrogum καθ' ὑπόδειξιν τῶν Ἀλλοβρόγων πρέσβων. — qui... efferret — ut is... efferret ὅστις νὰ... (ἀναφορικὴ τελικὴ πρότασις) — ex aedibus Cathegi ἐκ τῆς οἰκίας τοῦ Καθήγον· aedes (ἐν.) ὁ ναός, aedes (πληθ.) ὁ οἶκος, ἢ οἰκία. — si quid telorum esset ἂν ἦσαν *τίποτε ὄπλα*· quid telorum: ἡ λατινικὴ γλῶσσα ἔχει τὴν ιδιότητα νὰ συντάσῃ οὐδέτερα ἐπιθέτων ἢ ἀντωνυμιῶν μετὰ γενικῆς (ἐνικοῦ ἢ πληθυντικοῦ) ἢ ὁποῖα ὄχι ὀρθῶς πάν-

τοτε λέγεται *διαιρητική*, ὡς καὶ τὸ παρὸν χωρίον σαφῶς δευκνύει· πρέπει νὰ λέγεται γενική τοῦ εἶδους ἢ περιεχομένου (*genetivus generis*). Ὅμοια εἶναι καὶ αἱ ὀλίγον κατωτέρω ἐκ τοῦ *numerus* ἔξαρτώμεναι γενικαὶ *sicarum et gladiorum*.—*efferet* νὰ φέρῃ ἀπὸ ἐκεῖ ποῦ ἐκρύπτοντο ἔξω εἰς τὴν σύγκλητον καὶ τὸ κοινὸν καθόλου.—*ex quibus* δηλ. *aedibus*. Ὡς καὶ ὁ Πλούταρχος (βίβ. Κικέρωνος κεφ. 19) ἀναφέρει, εὐρέθησαν ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Κεθήγου πολλὰ βέλη καὶ ὄπλα, πλεῖστα δὲ ξίφη καὶ μάχαιραι νεόθηκτοι ἅπασαι.—*sicarum-gladium* αἱ μὲν *sicae* (μάχαιραι) ἦσαν βραχεῖαι καὶ μονόστομοι, ἐπικαμπεῖς, οἱ δὲ *gladii* (ξίφη) ἦσαν ἀμφίστομοι εὐθεῖς καὶ μακρότεροι τῶν μαχαιρῶν.

§ § 8—13 (μέρος).

Introduxi (ἐνν. *in senatum*)=*introducī iussi*, εἰσήγαγον, διέταξα νὰ ὀδηγήσουν εἰς τὴν σύγκλητον.—*sine Gallis*=*sine legatis Allobrogum*. Οἱ Ἀλλόβρογες ἀπετέλουν μέρος τῆς Γαλατίας καὶ ἠδύναντο νὰ ὀνομασθοῦν μὲ τὸ γενικώτερον ὄνομα *Galli*.—*fidem publicam*... *dedi* τοῦ ἔδωκα πίστιν δημοσίαν, ἀσφάλειαν, δηλ. τὸν διεβεβαίωσα ἐξ ὀνόματος τῆς πολιτείας, ὅτι δὲν θὰ πάθῃ τίποτε, ἂν ὁμολογήσῃ τὴν ἀλήθειαν. Τὴν διαβεβαίωσιν ταύτην μόνη ἢ σύγκλητος εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ παρέχῃ, δι' ὃ καὶ ὁ Κικέρων λέγει ὅτι ἐποίησε τοῦτο *iussu senatus*.—*a P. Lentulo se habere*... ἐντεῦθεν ἄρχεται πλάγιος λόγος ἔξαρτώμενος ἐκ τοῦ *dixit*. — *ut servorum praesidio uteretur, ut ad urbem*... *accederet* ἀμφότεραι αἱ τελικαὶ αὐταὶ προτάσεις ἀσύνδετοι πρὸς ἀλλήλας, ἔξαρτῶνται ἐκ τοῦ προηγουμένου *mandata et litteras* λέγομεν καὶ ἡμεῖς σήμερον: ἔχω ἐντολήν, γράμμα ἀπὸ τὸν πατέρα σου, (ἵ)νά σου δώσω χρήματα. — *ut servorum praesidio uteretur* = ἵνα μεταχειρισθῇ δούλων ἐπικουρίαν, ἵνα προσλάβῃ δούλους ἐπικούρους. Οἱ δούλοι (αἰχμαλωτοὶ, ἀργυρώνητοι) πολλὰκις ἐχρησιμοποιήθησαν ὑπὸ στασιαστῶν ἢ ἐπαναστατῶν (ἐν Σικελίᾳ κατὰ τὰ ἔτη 140—132 καὶ 103—100 καὶ μάλιστα ὑπὸ τοῦ Σπαρτιάκου ἐν Ἰταλίᾳ κατὰ τὰ ἔτη 73—71). Ὁ Κατιλίνας ὅμως εἶτε διότι εἶχεν ἐπαρκῆ ὄπλα (*Σαλλ. Cat. 56, 3*), εἶτε δι' ἄλλον λόγον δὲν ἔστεργε νὰ προσλάβῃ καὶ δούλους ὡς συμμάχους του, καὶ τοῦτο οὐ μόνον ἐκ τῆς ἐντολῆς αὐτῆς τοῦ Λέντλου

συνάγεται, ἀλλὰ καὶ διαρρήδην ὑπὸ τοῦ Σαλλουστίου, ἔ. ἀ. μαρτυρεῖται. Ἐν τούτοις ὁ Δίων ὁ Κάσσιος (37, 33) λέγει ὅτι ὁ Κατιλίνας καὶ τοὺς προσυνηλεγμένους ὑπὸ τοῦ Μανλίου συνεκρότει κἄν τούτῳ καὶ ἄλλους τινὰς πρῶτον μὲν ἐκ τῶν ἐλευθέρων, ἔπειτα δὲ καὶ ἐκ τῶν δούλων προσεποιεῖτο.—ad urbem δηλ. τὴν Ῥώμην. Παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις urbs=ἡ Ῥώμη κατ' ἐξοχὴν, ὡς καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἀττικοῖς ἄστν=αἱ Ἀθῆναι, παρὰ τοῖς Ἑλλησι πόλις=ἡ Κωνσταντινούπολις. — id autem eo consilio ἔνν. ἐκ τῶν ἀνωτέρω mandata habere τὸ ἀπαρέμφατον mandari, ὅπερ ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ dixit, ὡς καὶ τὸ ἀνωτέρω habere.—cum... incendissent, caedemque... fecissent = ἀφοῦ θὰ εἶχον ἐμπρήσει καὶ σφαγὴν... κάμει.—ex omnibus partibus... τὰ μέρη, εἰς τὰ ὅποια ὑπὸ τῶν ἀρχηγῶν τῆς συνωμοσίας εἶχον ὀρισθῆναι νὰ τεθῆ πῦρ, ἦσαν κατὰ μὲν τὸν Σαλλουστίον (Cat. 43) καὶ τὸν Ἀππιανὸν (Ἐμφυλ. Β, 3) δώδεκα, κατὰ δὲ τὸν Πλούταρχον (β. Κικερ. 18), πᾶνυ ἀπιθάνως, ἑκατόν. Ὁ ἐμπρησμὸς τῆς πόλεως εἶχεν ἀνατεθῆ εἰς τοὺς ἐκ τῶν ἀρχηγῶν τῆς συνωμοσίας Statilium καὶ Gabinium, ἔχοντας ὑπὸ τὰς διαταγὰς τῶν πολλοὺς ἄλλους (Σαλλ. Cat. 43, 2).—quem ad modum discipulum distributumque erat ἡ ἀναφορικὴ αὕτη πρότασις πρέπει νὰ θεωρηθῆ ὡς παρένθεσις, παρεμβληθεῖσα ὑπὸ τοῦ Κικέρωνος αὐτοῦ, εἰς τὸν λόγον τοῦ Οὐολτουρκίου· διότι, ἂν ἀπετέλει μέρος τοῦ λόγου τοῦ Οὐολτουρκίου, ἔπρεπε νὰ ἐξενεχθῆ καθ' ὑποτακτικὴν.—discipulum distributumque erat ἔνν. a principibus coniurationis (Lentulo, Cethego; etc.) caedem infinitam οὐ μόνον τοὺς συγκλητικούς ὅλους εἶχον σχεδιάσει νὰ φονεύσουν, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ἄλλων πολιτῶν ὅσους ἠθέλον δυνηθῆ. — praesto esset ille: τὸ praesto (ἀρχαιότερον praestu ἐκ τοῦ prae-situ) εἶναι ἐπίρρημα (ἀρχαία ὀργανικὴ πτώσις) ἢ φράσις praesto sum alicui σημαίνει εἶμαι εἰς τινα παρῶν, πρόχειρος ἢ πρόθυμος, εἶμαι εἰς τὴν διάθεσίν τινος, εἶμαι ἔτοιμος νὰ ὑπηρετήσω τινά. — qui... exciperet et... coniungeret ἀναφορ. τελ. πρότασις = ὅστις νὰ... — urbanis ducibus = ducibus (coniurationis) qui in urbe essent (Lentulo, Cethego, Statilio, Gabinio, etc.). — Introducti εἰσαχθέντες εἰς τὴν σύγκλητον (in senatum). — ius iurandum sibi... πάλιν πλάγιος λόγος, ἀπὸ τοῦ κατωτέρω dixerunt ἐξαρτώμενος καὶ διήκων μέχρι τέλους τοῦ τετάρτου κεφαλαίου (id longum videretur), ἐπειδὴ δὲ εἶναι

μακρός, ἐπαναλαμβάνεται τὸ dixerunt (ἐν § 10).—ius iurandum et litteras... data esse ὡς καὶ ἐν τῇ ἑλληνικῇ, ἐπὶ πολλῶν ἀψύχων ὑποκειμένων τὸ κατηγορούμενον τίθεται κατ' οὐδέτερον πληθυντικοῦ ἀριθμοῦ. — ab his δηλ. a Lentulo, Cethego et Statilio. — esse praescriptum ὅτι παραγγέλθη, ἐπετάχθη. — mitterent ὑποκ. Galli, Allobroges. — pedestres sibi copias non defuturas (esse): τὸ sibi ἐνταῦθα=τοῖς συνωμόταις (Κατιλίνα, Λέντιω καὶ λοιποῖς). Ἐν τοῖς προηγουμένοις καὶ ἐν τοῖς ἐπομένοις (ἐντὸς τοῦ πλαγίου τούτου λόγου) τὸ sibi=Gallis.—ex fatis Sibyllinis τὰ Sibyllina fata περιείχοντο εἰς τοὺς Sibyllinos libros, οἱ ὅποιοι libri ἠγοράσθησαν ὑπὸ τοῦ βασιλέως Ταρκυνίου τοῦ πρεσβυτέρου παρὰ τῆς Κυμαίας προφήτιδος Σιβύλλης, καὶ ἐφυλάσσοντο ἐν τῷ Καπιτώϊῳ, ἐν τῷ ναῷ τοῦ Διὸς καὶ δὲν ἠνοίγοντο παρὰ μόνον κατ' ἐντολήν τῆς συγκλήτου. Πλὴν ὅμως τῶν ἐπισήμων ἐκείνων βιβλίων ὑπῆρχον καὶ ἄλλαι συλλογαὶ Σιβυλλείων χρησμάτων ὑπὸ ἰδιωτῶν κατεχόμεναι καὶ τηρούμεναι· ἐκ τοιούτων δὲ *ιδιωτικῶν* συλλογῶν ἦνται ὅσα περὶ ἑαυτοῦ ἔλεγεν ὁ Λέντιος. — haruspicum responsa (=οἱ τῶν ἱεροσκοπῶν, μάντεων, ἀποκρίσεις) διακριτέον: haruspices (ἐνίκος haruspex) κυρίως οἱ ἐκ τῶν σπλάχνων τῶν θυμάτων μαντευόμενοι, οἱ *ἱεροσκοποί*, augures δὲ ἢ καὶ auspices κυρίως οἱ ἐκ τῆς πτήσεως ἢ τῆς φωνῆς τῶν ὀρνέων μαντευόμενοι, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἄλλων σημείων (ἀστραπῆς κ. ἄ.), οἱ *οἰωνοσκοποί*. — se δηλ. Lentulum illum tertium Cornelium... ἐκ τῶν λόγων τούτων τοῦ Λέντιου εἰκάζεται ὅτι ἐν τοῖς Σιβυλλείοις βιβλίοις ἐγένετο λόγος περὶ τριῶν Κορνήλιων, ὅτι θὰ καταλάβωσι τὴν ἀνωτάτην ἀρχὴν τῆς Ῥώμης. Ἀφ' οὗ δὲ δύο ἤδη Κορνήλιοι εἶχον καταλάβει τὴν ἀνωτάτην ἀρχήν, ὁ Λεύκιος Κορνήλιος Κίνας (87·86) καὶ ὁ Λεύκιος Κορνήλιος Σύλλας (81·79), ὁ Λέντιος ὡς Κορνήλιος καὶ αὐτὸς (P. Cornelius Lentulus Sura) ἔβραβαιο ὅτι αὐτὸς εἶναι ὁ τρίτος Κορνήλιος, ὅστις θὰ καταλάβῃ τὴν ἀνωτάτην ἀρχήν. — esset necesse=fatum foret (Σαλλ. Cat. 47,2), πεπωμένον εἶη. — eundemque καὶ ὅτι ὁ ἴδιος (ὁ Λέντιος). — fatalem πεπωμένον, ὑπὸ τῆς μοίρας ὄρισμένον. — hunc annum τὸ 63 π. X.—huius urbis τῆς Ῥώμης.—imperii δηλ. Romani.—annus decimus post virginum (Vestaliū) absolutiōnem (=τὸ δέκατον ἔτος ἀπὸ τῆς τῶν (Ἑστιάδων) παρθένων ἀφέσεως) οὐδὲν εἶναι γνωστὸν περὶ τῆς ἀνάγνου πράξεως τῶν Ἑστιάδων παρθένων, ἣν

ὑπαινίσσεται ἐνταῦθα ὁ Λέντλος καὶ δι' ἣν προῖξιν ἐχρηιάσθησαν φαίνεται θυσίαι μεγάλαι, ἵνα αὕτη συγχωρηθῆ ὑπὸ τῶν θεῶν. — post Capitoli incensionem (annus) vicissimus τῷ 83 π. Χ. ἔτει Λευκίου Κορνηλίου Σκιπίωνος τοῦ Ἀσιατικοῦ καὶ Γαίου Ἰουνίου Νορβανοῦ τοῦ Βολβοῦ (Bulbus) ὑπατευόντων, ἐξεργάγη ἐξ ἀγνώστου αἰτίας πυρκαϊὰ ἐν τῷ Καπιτωλίῳ καὶ ἐθεωρήθη τοῦτο μετ' ἄλλων τινῶν σημείων / λίαν ἀπαίσιον διὰ τὰ Ῥωμαϊκὰ πράγματα (Ἀππιαν. Ἐμφ. I. 83). — Saturnalibus ἀφαιρ. χρόν. τὰ Saturnalia Κρόνια 10 ἔτελοῦντο ἐν Ῥώμῃ τῇ 17 Δεκεμβρίου (a. d. XVI Kal. Januarias). — placeret ἐδόκει, ἐφαίνετο καλόν. — nimium longum **ἄγαν**, πάρα πολὺ μακρὸν (τὸ διάστημα)· ὁ Κέθηγος λοιπὸν ἤθελε ταχέως νὰ ἐνεργήσῃσιν τὴν σφαγὴν τῶν πολιτῶν καὶ τὸν ἐμπρησμὸν τῆς πόλεως, ὁ Λέντλος ὅμως καὶ οἱ ἄλλοι ἐφρόνουν ὅτι ἡ ἡμέρα τῶν Κρονίων ἦτο καταλληλοτέρα, διότι κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν παρείχετο μεγάλη ἐλευθερία τοῖς δούλοις, αἱ οἰκίαι τῶν πλουσίων ἦσαν ἀνοικταὶ καὶ θὰ ἠδύναντο εὐκολώτερον οἱ συνωμόται νὰ ὑπεισέλθωσιν εἰς αὐτὰς καὶ νὰ φονεύσωσιν οὓς ἤθελον. — As ne longum sit : σημειωτέα ἡ χρῆσις τῆς αὐτῆς λέξεως, longum, ὑπὸ τοῦ Κεθήγου (Cethego nimium id longum videretur) καὶ ὑπὸ τοῦ Κικέρωνος (ne longum sit) ὅστις βεβαίως ἠθέλησε νὰ παύσῃ ἐπαναλαμβάνων τὴν αὐτὴν λέξιν. Ἡ πρότασις ne longum sit ἐξαρτᾶται ἀπὸ τινος ἐννοουμένου λεκτικοῦ ῥήματος (dico)· ἀπὸ τούτου τοῦ ῥήματος, ἂν ἐτίθετο, θὰ ἐξηροῦτο ὁ λόγος tabellas proferrı iussimus... καὶ θὰ ἐγίνετο : (lico) nos tabellas proferrı iussisse, quae... dicerentur datae· ἐπειδὴ ὅμως παρελήφθη τὸ dico, ὁ λόγος ἔμεινεν ἀνεξάρτητος. — tabellae ἦσαν ξύλινοι μικροὶ πίνακες ἐφαρμοζόμενοι ἀνὰ δύο, μετὰ γεγλυμμένου τοῦ ἐσωτερικοῦ μέρους (πολὺ ὁμοιάζοντες πρὸς τὸ κυτίον τοῦ σημερινοῦ παιγνιδίου **ταβλίου**), ὅπερ ἐσωτερικὸν μέρος ἐπληροῦτο δι' ἀνανελυμένου κηροῦ. Ἐπὶ τοῦ κηροῦ τούτου, ἀφ' οὗ ἀφήνετο καὶ ἐπήγνυτο, ἔγραφον δι' ὀξέος ὄργανου, τῆς γραφίδος, λατ. stilus, ἡ ὁποία γραφίς εἶχε τὸ ὀπισθεν μέρος πελ. ατυσμένον, ὅμοιον πρὸς τὴν οὐρὰν τοῦ κοχλιαρίου, ἵνα δι' αὐτοῦ ὁ γράφων ἰσωπεδώνῃ καὶ ἐξαλείφῃ τὰ τυχόν οὐκ ὀρθῶς γραφόμενα· ὅθεν ἐν τῇ λατινικῇ ἡ φράσις, stilum vertere = τὰ (οὐκ ὀρθῶς) γραφόμενα ἐξαλείφειν. Ὅτε αἱ tabellae περιεῖχον συμβόλαια ἢ συνθήκας ἢ μυστικὰς ἐπιστολάς ὡς ἐνταῦθα (§ 9 litteras), ἀφ' οὗ ἐφηροῦντο

ἀνά δύο, περιεδέοντο καὶ διὰ ταινίας (linum), τῆς ὁποίας τὰ ἄκρα ἐσφραγίζοντο διὰ κηροῦ, ἀκριβῶς ὅπως σφραγίζομεν ἡμεῖς σήμερον τὰ ταχυδρομικὰ δέματα.—proferri tabellas νὰ κομισθοῦν ἐνώπιόν μας αἱ δέλτοι, οἱ πίνακες, οἱ περιέχοντες τὰς ἐπιστολάς τῶν συνωμοτιῶν πρὸς τὸν Κατιλίαν καὶ τὸ ἔθνος τῶν Ἀλλοβρόγων.—signum (suum) τὴν σφραγίδα τοῦ cognovit=, agnovit, ἀνεγνώρισεν, ὡμολόγησεν ὅτι ἦτο ἰδική του· ἔδειξαν λοιπὸν εἰς πρῶτον τὸν Κέθηγον καὶ εἶτα τὸν Στατίλιον καὶ εἰς τὸν Λέντιον τὰς ἰδίας ἐκάστου tabellas τὰς ὁποίας αὐτοὶ εἶχον παραδώσει εἰς τὸν Οὐλοτούρκιον καὶ τοὺς πρέσβεις τῶν Ἀλλοβρόγων, ἵνα φέρωσι πρὸς τὸν Κατιλίαν καὶ τοὺς Ἀλλόβρογας. Οἱ συνωμόται ἠναγκάσθησαν νὰ ἀνομολόγησωσιν ὅτι ἰδικαί των ἦσαν καὶ αἱ σφραγίδες καὶ αἱ ἐπιστολαί.= incidimus παρακ. τοῦ incido=κόπτω.—ipsius δηλ. Cethegi.—Allobrogum senatui et populo οἱ ἀρχαῖοι ἐσυνήθιζον ἐν τῇ ἀρχῇ τῶν ἐπιστολῶν νὰ γράφωσι πρῶτον τὸ ἑαυτῶν ὄνομα, κατὰ ὀνομαστικὴν, ἔπειτα ἐκείνου ἢ ἐκείνων πρὸς οὓς ἔγραφον, κατὰ δοτικὴν, καὶ τελευταῖον τὸ χαιρειν (ὕγιαίνειν) οἱ Ἕλληνες, οἱ δὲ Ῥωμαῖοι τὸ salutem dicit ἢ καὶ συντεταμημένως s. d.—sese... facturum esse... orare... receperissent... πλάγιος λόγος· ὁ Κέθηγος ἔγραφεν εἰς τὴν πρὸς τοὺς Ἀλλόβρογας ἐπιστολήν του ὡς ἐξῆς (εἰς εὐθὺν λόγον): ego quae vestris legatis confirmavi, faciam: oro, ut item vos faciatis, quae mihi vestri legati receperunt. — quae sibi legati receperissent ὅσα αὐτῶ (τῶ Κεθήγω) οἱ πρέσβεις εἶχον ἀναδεχθῆ, ὑποσχεθῆ· τὸ recipio ἐνταῦθα συνώνυμον μὲ τὸ promitto spondeo, profiteor, polliceor.—ferramenta σιδηρὰ ἐργαλεῖα, σιδηρικά, arma κ. ἄ.—abiectus conscientia ὑπὸ τῆς συνειδήσεως ταπεινωμένος, ἀψηφολωμένος· λέγεται καὶ conscientia convictus (Cic. Catil. 2,13), exanimatus (p. Mil. 61), oppressus (in Pis. 39) excitatus κ. ἄ. Τινὲς συναπτουν, ἦττον ὀρθῶς, τὸ conscientia μὲ τὸ conticuit.—de gladiis ac sicis... respondisset... conticuit: Ὁ Κέθηγος ἐφ' ὅσον μὲν ἐγένετο λόγος μόνον περὶ τῶν ἐν τῷ οἴκῳ του ἀνακαλυφθέντων ὅπλων (§ 8), προσεπάθει νὰ δικαιολογηθῆ, ὅτι δῆθεν ἠρέσκετο νὰ κάμνη συλλογὴν καλῶν σιδηρικῶν· ὅτε ὅμως ἀνεγνώσθη ἢ πρὸς τοὺς Ἀλλόβρογας ἐπιστολή του, ἀπεστομώθη καὶ ἐσίγησε.—cognovit et signum (suum) et manum suam· διὰ τοῦ manum suam δηλοῦνται τὰ γράμματά του, ἢ ἰδιόχειρος γραφή

του, διὰ τοῦ signum ἢ σφραγίς του (τοῦ Σταυλίου). — recitatae sunt tabellae (Statili scriptae) in eandem sententiam ἀνεγνώσθησαν αἱ δέλτοι, ἢ ἐπιστολὴ τοῦ Σταυλίου γραφείσα πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν, μὲ τὴν αὐτὴν ἔννοιαν, (κατωτέρω eadem ratione) ὑπὸ τὸ αὐτὸ πνεῦμα ὑπὸ τὸ ὁποῖον καὶ ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Κεθήγου. — Tum ostendí... ἔπειτα ἔδειξα... — quaesivi ἔνν. ex ἡ ab eo ἠρώτησα αὐτόν. — cognosceretne ἂν ἀνεγνώριζε (πλαγία ἐρώτησις). — adpuit κατένευσεν, ἀντίθ. abpuit ἀνένευσεν. — imago avi tui ἡ σφραγίς τοῦ Λέντιου παρίστανε τὸν πάππον αὐτοῦ, τὸν Πόπλιον Κορνήλιον Λέντιον, ὅστις ἔγινεν ὕπατος τὸ 162 π. X., princeps senatus ἀπὸ τοῦ ἔτους 125 π. X., πολέμιος τοῦ Γαίου Γράκχου. Καὶ τῆς οἰκογενίας τῶν Σκιπίωνων μία σφραγίς (ἐν δακτυλίῳ) ἔφερεν ἐγγεγλυμένην τὴν κεφαλὴν Σκιπίωνος τοῦ Ἀφρικανοῦ. — unice = μοναδικῶς, ἐξόχως, διαφερόντως. Ὁ Κικέρων τονίζει ἐπιτήδες τὴν φιλοπατρίαν τοῦ πάππου, πρὸς τὴν ὁποῖαν ἀντιτίθεται τόσον ἡ διαγωγὴ τοῦ ἐγγόνου. — quae (imago)... etiam muta ἢ ὁποῖα (εἰκὼν) καίπερ ἄφωνος οὔσα... τὸ muta revocare ἀποτελεῖ σχῆμα **δξύμωρον**.

Eadem ratione (ἔνν. scriptae) κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον, ὑπὸ ¹¹ τὸ ἴδιον πνεῦμα (γεγραμμένοι) ἰδέ ἀνωτέρω § 10 in eandem sententiam. — ad senatum . . . litterae. Ὅταν θέλῃ τις νὰ δηλώσῃ ἀπλῶς καὶ ἐξωτερικῶς τὴν πρὸς τινὰ διεύθυνσιν τῆς ἐπιστολῆς, μεταχειρίζεται τὴν προθ. ad μετ' αἰτιατικῆς (Ciceronis epistulae ad Atticum, ad Quintum fratrem κλπ., ἑλλ. Ἰσοκράτους ἐπιστολὴ πρὸς Φίλιππον). Ἐντὸς τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς ἐγίνετο χρῆσις, ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω τῆς δοτικῆς πτώσεως (Cicero Attico s. d.). — Si quid. . . vellet, feci potestatem (ἔνν. dicendi) τοῦ ἐπέτρεψα (νὰ εἶπῃ), ἂν ἤθελε νὰ εἶπῃ τι περὶ τῶν ἐν τῇ ἐπιστολῇ του ἀναφερομένων (de his rebus). — negavit ἠρνήθη, εἶπεν ὅτι δὲν θέλει νὰ εἶπῃ τίποτε. — post autem aliquanto ὕστερον ὅμως ἀπὸ ὥραν τινὰ (**ἀπὸ κάμپοση ὥρα**). — primo quidem . . . post autem συνήθως ὅταν προηγῆται τὸ quidem μετὰ τινος ἀντωνυμίας (ille) ἐπακολουθεῖ ὁ ἀντιθετικὸς sed ἢ sed tamen ἢ verum tamen, πολὺ σπανίως ἀκολουθεῖ τὸ tamen μόνον, ἀκόμη σπανιώτερον ἀκολουθεῖ μόνον τὸ autem ἢ verum ἢ vero. — indicium εἶναι ἡ τῶν πρέσβων μήνυσις, καταγγελία, ἢ ὁποῖα χρησιμεύει καὶ ὡς μαρτυρικὴ κατάθεσις. Αὐτοὶ οἱ μάρτυρες μνησται λέγονται indices. — in d. io exposito atque edito

Θ. Κακροῦδῃ Κικέρωνος Γ' κατὰ Καυλίνα. Ἐκδ. ἔκτη.

3

(=τῆς μηνύσεως, τῆς μαγτρικῆς καταθέσεως ἐν πάσῃ λεπτομερείᾳ γενομένης, ἐκτεθείσης, καὶ πρωτοκολληθείσης). Ὡς ὁ ἴδιος ὁ Κικέρων ἀλλαχοῦ (pro Sulla § 41) λέγει, ἀφοῦ εἰσήγαγεν οὗτος τοὺς πρέσβεις τῶν Ἀλλοβρόγων εἰς τὴν σύγκλητον, ὥρισέ τινας ἐκ τῶν συγκλητικῶν, οἱ ὅποιοι νὰ καταγράψωσι τὰς καταθέσεις τῶν μαγτρῶν καὶ πᾶσαν τὴν γενομένην ἐν τῇ συγκλήτῳ ἐργασίαν (προσαγωγὴν ἐπιστολῶν, ἀνακρίσεις, ὁμολογίας τῶν κατηγορουμένων κλπ.), ἵνα ὑπάρχωσιν ἐπίσημα πάντων πρακτικά, τὰ ὅποια νὰ μὴ δύναται τις βραδύτερον ν' ἀλλοιώσῃ.—Tò exproberε=ἐκθέτειν, διηγεῖσθαι ἐν λεπτομερείᾳ τὰ καθ' ἕκαστον, edere = καταγράφειν τὰ ἐκτιθέμενα ἀναγινώσκειν καὶ κυροῦν αὐτὰ δι' ὑπογραφῆς (ἀκόμη καὶ δημοσιεύειν αὐτὰ εἰς γῶσιν πάντων).—surtegit ἐσηκώθη ἐκ τῆς θέσεώς του, ἐν ἣ ἐκάθητο. — quid sibi esset cum iis... τίνα σχέσιν εἶχεν (αὐτὸς) πρὸς ἐκείνους, ὥστε νὰ ἔλθωσιν εἰς τὸν οἶκόν του. Ἦλπισεν ὁ Λέντιος διὰ τῆς ἐρωτήσεώς του ταύτης, ἂν ἐλάμβανεν ἀρνητικὴν ἀπόκρισιν (nihil ουδέμια σχέσις), ν' ἀποδείξῃ ὅτι αὐτὰ εἶναι ψευδῆ, ἀφοῦ αὐτὸς δὲν γνωρίζει κἄν τοὺς πρέσβεις οὐδ' ἔχει καμμίαν πρὸς αὐτοὺς σχέσιν. **Ὁ πνιγόμενος ἀπὸ τὰ μαλλιά του πιάνεται.**—Qui (Galli) cum illi (δοτ. πτώσ., Lentulo)... respondissent ἐπειδὴ δὲ ἐκείνοι (οἱ Γαλάται) εἰς ἐκείνον (τὸν Λέντιον) ἀπεκρίθησαν.—constanterque καὶ θαρραλέως, ἀταράχως.—per quem διὰ τίνος (μεσάζοντος). Ἦσαν δὲ οὗτοι δύο, ὁ ἀπελεύθερος P. Umbrenus (κατωτέρω § 14) καὶ ὁ ἐκ τῶν συνωμοτῶν R. Gabinius (ἀνωτ. § 6 καὶ Σαλλ. Cat. 44).—ad eum εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ (τοῦ Λέντιου) πρβλ. ἀνωτ. § 5 ad me. — nihilne secum esset . . . locutus **καθαρὰ πλαγία ἐρώτησις** (ἄχι ἐρητορικῆ), ὅπως καὶ ἡ προηγουμένη per quem... venissent καὶ ἀνωτέρω quid sibi esset cum iis. Ἐπειδὴ ἐνταῦθα γίνεται ἀνάκρισις, αἱ ἐρωτήσεις εἰ καὶ εἶναι περὶ πραγμάτων γνωστῶν εἰς τὸν ἐρωτῶντα, γίνονται ὡς **κύριαι ἐρωτήσεις**, διὸ ἐν τῇ ἐξαρτήσῃ ἐκφέρονται **καθ' ὑποτακτικὴν** (ἄχι κατ' ἀπαρέμφατον, ὡς θὰ ἐξεφέροντο, ἂν ἦσαν **ἐρητορικαὶ** ἐρωτήσεις).—scelere=conscientia sceleris. — demens ἐκφρων, ἔξω τῶν φρενῶν, χάσας τὸν νοῦν του.— quanta conscientiae vis esset ὁ Κικέρων καὶ ἀλλαχοῦ (κατωτέρω § 27 p. Mil. § 61), τονίζει ὅτι μεγάλη εἶναι ἡ τῆς συνειδήσεως δύναμις, ὥστε αὕτη νὰ μας ἀπασβολώνῃ, ἂν εἴμεθα ἔνοχοι, νὰ μας δίδῃ θάρρος, ἂν εἴμεθα ἀθῶοι. Πρβλ. καὶ Quintil. 5.11,41 :

Conscientia mille testes, και τὸ γαλλικὸν: Conscience vaut en essence—de mille temoïns la presence.—Nam cum posset . . . διότι ἐν ᾧ ἠδύνατο . . .—praeter opinionem omnium χωρὶς νὰ το περιμένη κανένας, ὅλοι δηλ. ἐνομίζομεν ὅτι ὁ Λέντιλος θὰ δώσει ἀρνητικὴν ἀπόκρισιν εἰς τὰς ἐρωτήσεις τῶν πρέσβεων.—ingenium ἢ εὐφυΐα, ἐτοιμότης πνεύματος (φυσική).—dicendi exercitatio ἢ τοῦ λέγειν ἀσκήσις, ἢ τοῦ λέγειν ἐξ ἀσκήσεως ἀποκτωμένη ἱκανότης.—qua (exercitatione dicendi) δι' ἧς (ἱκανότητος τοῦ λέγειν).—sed etiam . . . imprudentia . . . improbitasque defecit τὸν Λέντιλον διὰ τὴν ἀπροσδόκητον δι' αὐτὸν τόσον φανεράν ἀποκάλυψιν τῆς συννοήσεως του εἰς τὴν συνωμοσίαν ἐγκατέλιπον ὄχι μόνον ἢ ἐτοιμότης τοῦ πνεύματος καὶ ἢ τοῦ λέγειν ἱκανότης, ἀλλὰ καὶ ἢ ἀναίδεια, κατὰ τὴν ὁποίαν πάντας ὑπερέβαλε, καὶ ἢ φαυλότης.—iubet (κελεθεῖ) παρακαλεῖ.—atque ibi καὶ ἐκεῖ, καὶ τότε.—sine nomine ἄνευ ὀνόματος, (ἄνευ ὑπογραφῆς, ὡς θὰ ἐλέγομεν σήμερον) δέον πάντοτε νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψει ὅτι ὁ γράφων ἐπιστολὴν τινα πρὸς ἄλλον ἐδήλου ἀμέσως καὶ τὸ ἰδικόν του ὄνομα καὶ ἐκείνου πρὸς ὃν ἔγραφε, ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς ἐπιστολῆς του (π. χ. P. Lentulus Catilinae salutem dicit.—ex eo quem ad te misi δηλ. ex Volturcio· προσεκτέα ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς ἢ χρῆσις τοῦ παρακειμένου misi ἔπειμα· ἡμεῖς μεταχειριζόμεθα ἐνεστώτα **πέμπω**.—παραβ. Ἰσοκρ. 1, 2 **ἀπέσταλκά σοι τόνδε τὸν λόγον** . . .—cura, ut vir sis φρόντισε, κοίταξε νὰ φανῆς ἀνὴρ.—quem in locum sis progressus ὡς ποῦ ἔχεις προχωρήσει δηλ. ἔχεις προχωρήσει τόσον, ὥστε δὲν εἶναι δυνατὴ πλέον ἢ ὑποχώρησις.—vide, ecquid tibi iam sit nesesse ἰδέ, τί **πλέον** σοι εἶναι ἀναγκαῖον (νὰ πράξῃς), οὐδὲν ἄλλο σοι ἀπομένει πλέον παρὰ μόνον ν' ἀρχίσῃς τὸν ἀγῶνα.—etiam infimum ἀκόμη καὶ τῶν κατωτάτων δηλ. τῶν δούλων, ἰδὲ ἀνωτέρω σημ. εἰς § 8 ut servorum praesidio uteretur.—primo . . . coepisset συνήθης ἐλαφρὸς πλεονασμὸς· τὸ primo ἀντιδιαστέλλεται πρὸς τὸ ἐπόμενον at extremum.—insimulabant κατηγοροῦν, καταμαρτύροῦν αὐτοῦ.—cum ila certissima . . . tum multo certiora illa **καὶ** ἐκεῖνα ἀσφαλέστατα . . . (ἀλλὰ) καὶ πολλῶ (ἐκείνων τῶν ἀσφαλεστάτων) ἀσφαλέστερά μοι ἐφάνησαν ἐκεῖνα τὰ ἄλλα—color, oculi, vultus, taciturnitas εἰ καὶ ἤρχοιεν τὰ ἐξωτερικὰ ἐκεῖνα ἀναμφισβήτητα argumenta καὶ indicia sceleris, ἐν τούτοις ὁ Κικέρων, ἵνα δικαιολογήσῃ ἔτι μᾶλλον τὰ μέτρα,

ἄπερ ἔλαβε κατὰ τῶν συνωμοτιῶν, προσθέτει καὶ ἐσωτερικὰ τεκμήρια τῆς ἐνοχῆς αὐτῶν, τ. ἔ. τὰ ἐκ τῆς συνειδήσεως αὐτῶν μαρτύρια. τὸ ἀλλοιωθὲν χρῶμα τοῦ προσώπου, τοὺς ὀφθαλμούς, ἐν τοῖς ὁποίοις κατοπτρίζεται ἡ τῆς ψυχῆς ταραχὴ, τὴν σιγὴν, ἡ ὁποία εἶναι ἔνδειξις ἀπορίας, ὅτι δὲν δύναται ὁ ἐνοχος ν' ἀρνηθῆ τὰς κατ' αὐτοῦ μαρτυρίας. Διὰ τοῦ vultus περιλαμβάνονται ἐν μ' ᾱ λέξει αἱ ἔννοιαι color καὶ oculi.—inter sese adspiciebant ἀλλήλους ἐκοίταζον, ἀλληλοεκοιτάζοντο.—ab aliis δηλ. a Callis et Volturcio.—indicari μὴ νύεσθαι καταγγέλλεσθαι.—se ipsi... viderentur ἐφαίνοντο ὅτι αὐτοὶ ἑαυτοὺς κατεμήνουον.

§§ 13 — 15.

Indiciis expositis atque editis ἰδὲ ἄνωτ. σημ. εἰς § 11 indicio exposito atque edito.—de summa re publica [περὶ τῆς ὑψίστης πολιτείας] περὶ τῆς ὑψίστης σωτηρίας, περὶ τῆς ὑπάρξεως τῆς πολιτείας.—quid fieri placeret τί ἐδόκει γενέσθαι.—a principibus senatus ὑπὸ τῶν πρώτων, τῶν ἐπιφανεστάτων συγκλητικῶν.—Princeps senatus κυρίως ἦτο εἷς, ὁ πρῶτος εἰς τὸν συγκλητικὸν κατάλογον τῶν συγκλητικῶν ἐγγεγραμμένος, κατὰ κανόνα δὲ ἦτο οὗτος ὁ ἔτερος τῶν ὑπάτων τοῦ ἐπικρέμου ἔτους, ἂν εἶχον ἤδη ἐκλεχθῆ, consules designati, δεύτερος ἦρχετο ὁ ἔτερος ἀναδεδειγμένος ὑπατος καὶ εἰτα οἱ ἐπιφανεστάτοι ὑπατευκτότεσ συγκλητικοὶ (senatores consulares).—quas senatus... est secutus : Ἄφ' οὗ ἐλέγοντο ὅλαι αἱ γνώμαι, διευτυποῦτο ὕστερόν ἢ τῆς ὅλης συγκλήτου γνώμη, τὸ λεγόμενον senatus consultum (δόγμα τῆς συγκλήτου), ὅπερ καὶ ἀνεγράφετο ἐν τέλει (perscribere senatus consultum).—sine ulla varietate ἄνευ οὐδ. μιᾶς ποικιλίας, δηλ. ὅλοι εὐρέθησαν σύμφωνοι, εἰς τὰς ὑπὸ τῶν ἐπιφανεστάτων συγκλητικῶν προταθείσας acerrimas ac fortissimas sententias.—quoniam nondum est perscriptum δὲν εἶχεν ἀκόμη ἀναγραφῆ τὸ δόγμα τῆς συγκλήτου, διότι ὁ Κικέρων, διὰ τὰ καθιστάσῃ τὸ ἀγωνιῶν πλήθος, ἐξῆλθε τοῦ βουλευτηρίου καὶ ὠμίλησε πρὸς τὸν λαόν, πρὶν τὰ λυθῆ ἢ συνεδρία τῆς συγκλήτου. 14 —quid senatus censuerit τί ἡ σύγκλητος ἔδογματίσει.—gratiae aguntur χάριτες ὁμολογοῦνται, ἐκφράζονται εὐχαριστίαι.—verbis amplissimis διὰ λέξεων ἐπαινετικωτάτων.—quod... sit liberata

διότι ἡλευθερώθη ἡ πολιτεία ἀπὸ τῶν μεγίστων κινδύνων διὰ τῆς ἐμῆς
 τολμηρᾶς ἐνεργείας, τῆς συνέσεως καὶ τῆς προνοίας· ἡ αἰτιολογικὴ
 αὕτη πρότασις ἐκφέρεται καθ' ὑποτακτικὴν (sit), διότι ἀπετέλει μέρος
 τῆς γνώμης τῆς συγκλήτου, δι' ἧς ἐξεφράζοντο πρὸς τὸν Κικέρωνα
 εὐχαρισταί. Ὁμοίως κατωτέρω quod eorum opera... usum essem
 καὶ quod eos... removisset.—quod eorum opera (ἀντικείμε.) usus
 essem forti fidelique (κατηγορούμ.), διότι τῇ αὐτῶν συνδρομῇ ἐχρη-
 σάμην γενναίᾳ καὶ πιστῇ, διότι μοὶ παρέσχον γενναίαν καὶ πιστὴν
 τὴν συνδρομὴν τῶν. Παρατηρητέα ἡ ἀλλαγὴ τοῦ χρόνου ἐν ταῖς αἰ-
 τιολογικαῖς προτάσεσι quod liberata sit, ἀλλὰ quod... usus es-
 sem καὶ quod... removisset· ὁ λόγος τῆς ἀλλαγῆς ταύτης εἶναι ὅτι
 ὁ ῥήτωρ τὴν μὲν προᾶξιν liberata sit, ἠθέλησε νὰ παραστήσῃ ὡς **σφ-**
ζομένην ἀκόμη ἐν τῷ ἀποτελέσματι αὐτῆς, τὰς δὲ ἄλλας usus es-
 sem καὶ removisset ἀπλῶς ὡς χρονικῶς ἐκείνης προηγηθείσας· ἡ
 ἐξάρτησις τῶν αἰτιολογικῶν προτάσεων ἀπὸ τῶν **ιστορικῶν** ἐνεστώ-
 των aguntur, laudantur, impertitur, ἐπέτρψε τὴν χρῆσιν διαφθ-
 ρων χρόνων, διότι ὁ ἱστορικὸς ἐνεστώ· λαμβίνεται καὶ ὡς **ἀρχαϊκός**
 καὶ ὡς **ιστορικὸς** χρόνος.—forti fidelique αἱ λέξεις αὗται κανονι-
 κῶς συνάπτονται καὶ ἀλλαγῶ· ἐπίσης αἱ λέξεις merito ac iure ἢ
 jure ac merito: **†** viro forti, collegae meo· οὗτος ἦτο ὁ Γάιος Ἀν-
 τώνιος (G. Antonius Hybrida) ὅστις εὐρίσκειτο εἰς σχέσεις στενὰς
 πρὸς τοὺς συνωμώτας καὶ παρεῖχεν ὑποψία·, ὅτι δὲν θὰ παρεῖχε τὴν
 συνδρομὴν του εἰς τὸν συνάρχοντά του, τὸν Κικέρωνα. Ἐν τούτοις
 εἰδείξε καλὴν διαγωγὴν οὐ μόνον διακόψας πάντα δεσμόν πρὸς τοὺς
 συνωμώτας, ἀλλὰ καὶ κατὰ τοῦ Κατιλίνα τὸν παρασκευασθέντα
 στρατὸν ὀδηγήσας.—quod eos... removisset διότι παρὰ πάντα
 τὸν πρὸς αὐτοὺς δεσμόν του δὲν κατέστησαν αὐτοὺς κοινωνοὺς
 τῶν κατ' αὐτῶν ληφθεισῶν παρὰ τῆς πολιτείας ἀποφίσεων καὶ μέ-
 τρων **†** censuerunt... ἐνν. οἱ τὴν σύγκλητον ἀποτελοῦντες. — cum se
 praetura abdicasset ἀφ' οὗ παρητήθη τῆς στρατηγίας, πρὸ τῆς λή-
 ξεως τοῦ ἔτους. Κατὰ τὸ ῥωμαϊκὸν δίκαιον οὐδεὶς ἀνώτερος ἄρχων/
 (ὑπάτος, στρατηγός...) ἠδύνατο νὰ καταδιωχθῇ ποινικῶς, ἐφ' ὅσον
 ἔμενεν ἐν τῇ ἀρχῇ· λοιπὸν ἂν τις ἄρχων ἐφωρᾶτο κακουργῶν, ἢ
 ἔπρεπε νὰ περιμεινώσῃ νὰ τελειώσῃ τὸ ἔτος τῆς ἀρχῆς του, ἢ νὰ πα-
 ραιτηθῇ ὁ κακουργήσας καὶ γινόμενος οὕτω ἰδιώτης νὰ καταδιωχθῇ.
 Ὁμοίον πλεονέκτημα ἔχουν παρ' ἡμῖν οἱ βουλευταί, τὴν βουλευτι-

κὴν ἀσυλίαν.—in custodia in. liberam ἢ privatam, εἰς αὐστη-
 ρὰν ἐπιτήρησιν, ἰδὲ εἰσαγωγὴν σελ. ε΄.—praesentes erant=aderant,
 παρῆσαν· οἱ ἄλλοι, L. Cassius, P. Furius, Q. Annius, P. Umbre-
 nus, προλαβόντες ἔφυγον. Καὶ ὁ M. Caeparius εἶχε φύγει, ἀλλὰ
 συνελήφθη ὀλίγον ὕστερον καὶ ἐτέθη καὶ οὗτος ὑπὸ ἐπιτήρησιν.—in
 L. Cassium, in M. Caeparium κατὰ τοῦ Κασσίου καὶ τοῦ Κ...
 — qui sibi de populo erat procurationem incendendae urbis ὅστις
 ὑπὲρ ἑαυτοῦ, ὡς ἰδικόν του ἔργον, εἶχε ζητήσει τὴν φροντίδα τῆς
 πυρπολήσεως τῆς πόλεως, τὴν φροντίδα τοῦ πυρπολῆσαι τὴν πόλιν.
 Ἡ σύνταξις παθητικὴ, γερουνδιακὴ ἔλξις, ἀντὶ procurationem incen-
 dendae urbem.— cui (Caepario) ἡ δοτικὴ ἀνήκει εἰς τὸ attributum
 esse, ὅχι εἰς τὸ indicatum erat· ἡ ἐξήγησις: εἰς τὸν ὁποῖον (Καιπά-
 ριον) εἶχε καταγγελθῆ (εἰς τὸν Κικέρωνα) ὅτι ὑπὸ τῶν συνωμοτῶν
 εἶχε παραχωρηθῆ ἡ Ἀπουλία, ἵνα ἐξεγείρῃ τοὺς ἐκεῖ διαμένοντας
 ποιμένας.— ad sollicitandos pastores ἐπίσης παθητικὴ σύνταξις [ἀντὶ
 ad sollicitandum pastores] πρὸς τὸ κινήσαι εἰς ἐπανάστασιν τοὺς
 ποιμένας.— ex iis colonis, quos... Sulla εἶναι γνωστόν, ἐκ τῆς ῥω-
 μαϊκῆς ἱστορίας, ὅτι ὁ Σύλλας εἰς τοὺς παλαιμάχους στρατιώτας του,
 τοὺς veteranos, εἶχε παραχωρήσει γαίας εἰς διάφορα μέρη τῆς Ἰτα-
 λίας· ἐκ τῶν εἰς τὴν πόλιν τῆς Φαισούλας (Faesulae) τῆς Τυρρηνίας ἀπο-
 σταλέντων ἦτο καὶ ὁ P. Furius.— in Allobrogum sollicitatione ἐν
 τῇ τῶν Ἀλλοβρόγων ἐξεργέρσει, ἵνα τοὺς Ἀλλοβρόγους κινήσῃ ὑπὲρ
 τῆς συνωμοσίας.— libertinus homo ἐκαλεῖτο ὁ ἀνήκων εἰς τὴν τά-
 ξιν τῶν ἀπελευθέρων, ἐκείνων δηλ. τῶν πολιτῶν, οἱ ὁποῖοι εἴτε αὐ-
 τοὶ εἴτε οἱ γονεῖς αὐτῶν πρότερον ἦσαν δοῦλοι (servi) καὶ ἀπλευ-
 θερώθησαν ὑπὸ τοῦ πρώην δεσπότου αὐτῶν. Οἱ libertini δὲν ἦσαν
 τέλειοι πολῖται, ἐπομένως ἀπεκλείοντο κανονικῶς πάσης ἀρχῆς καὶ
 περιεφρονοῦντο. Ἡ δὲ λέξις libertus δηλοῖ ὅχι τὸν ἀνήκοντα εἰς
 τὴν τάξιν τῶν ἀπελευθέρων, ἀλλὰ τὸν ὑπὸ τινος ἀπελευθερωθέντα,
 διὸ λέγεται κανονικῶς μετὰ τῆς γενικῆς τοῦ ὀνόματος τοῦ ἀπελευ-
 θερώσαντος δεσπότου π. χ. libertus Ciceronis ὁ ἐλευθερωτὸς τοῦ
 Κικέρωνος, ἐν σχέσει πάντοτε πρὸς τὸν ἀπελευθερώσαντα.— Gallus
 15 ἰδὲ ἀνω. σημ. εἰς κεφ. 4 § 8 Gallis—constabat ὁμολογεῖτο— ea
 lenitate senatus est iusus, ut... arbitraretur τοιαύτην ἐπιείκειαν
 ἢ σύγκλητος μετεχειρίσθῃ, τόσον ἐπιεικῆς ἐφάνη ἢ σύγκλητος, ὥστε
 νὰ νομισθῆ.— ut... arbitraretur τοιαύτην ἐπιείκειαν ἢ σύγκλητος.

μετεχειρίσθη, τόσον ἐπεικῆς ἐφάνη ἢ σύγκλητος, ὥστε νὰ νομισθῆ — ut... arbitraretur ἢ συντακτικῆ σειρά εἶναι ut arbitraretur posse sanari mentes reliquorum re publica servata poena novem hominum perditissimorum ex tanta conjuratione tantaque hac multitudine domesticorum hostium. — ex tanta conjuratione tantaque hac multitudine domesticorum hostium τὸ ex tanta conjuratione ἐξηγεῖται διὰ τοῦ ἐπομένου tantaque multitudine domest. hostium, ὥστε δὲν σημαίνει ἐκ τόσον σοβαρᾶς συνωμοσίας, ἢ ὁποῖα σκοπὸν εἶχε τόσον σοβαρὰ κακουργήματα, ἐμπρησμόν τῆς πόλεως καὶ φόνους πλείστων ἀρίστων πολιτῶν, ἀλλὰ καὶ τόσον μεγάλης, τόσον πολυπληθοῦς συνωμοσίας (ιδεὲ καὶ § 17).— domesticorum hostium τῶν οἰκείων πολεμίων, τῶν ἐσωτερικῶν, τῶν ἐντὸς τῆς πόλεως ἢ τῆς χώρας πολεμίων, οἵοι εἶναι οἱ προδότες, οἱ συνωμόται.— novem hominum poena διὰ τῆς τιμωρίας τῶν ἐννέα μνημονευθέντων ἀνωτέρω ἀνθρώπων' οἱ συνωμόται ἦσαν πολὺ πλείονες, καὶ εἰς τὸν Κικέρωνα εἶχον πλείονες, ἐκ πάσης τάξεως, καταγγελθῆ ἢ ὅσοι ἀπεκαλύφθησαν' εὐτυχῶς ὁμως διὰ τὴν Ῥώμην οἱ ἄλλοι, οἱ μὴ ἀποκαλυφθέντες, νομίσαντες ὅτι ἔμεινεν ἄγνωστος ἡ ἐνοχὴ τῶν εἰς τὴν συνωμοσίαν, οὐδόλως ἐκινήθησαν μετὰ τὴν καταδίκην τῶν ἐννέα, ἢ ὁποῖα καταδίκη ἐγένετο ὄχι τῇ ἡμέρᾳ ἐκεῖνῃ, καθ' ἣν συνελήφθησαν, τῇ 3 Δεκεμβρίου, ἀλλὰ τῇ 5 Δεκεμβρίου, ὅτε παλιν ἡ σύγκλητος συνελθοῦσα ἐσκέφθη τίνα ποινὴν νὰ ἐπιβάλλῃ εἰς αὐτοὺς (Ἰσαγωγ. σελ 5'). — supplicatio ἐνταῦθα εἶναι ἡ εὐχαριστήριος δέησις, δοξολογία ἢ ἑορτὴ ἐπὶ τῇ διασώσει τῆς πολιτείας ἀπὸ τοῦ ἀπειλήσαντος αὐτὴν ἐκ μέρους τῶν συνωμοτῶν κινδύνου, ἢ ὁποῖα καὶ gratulatio λέγεται, δηλ. gratiarum actio Cicer. Catil. 4,20· τοιαύτην εὐχαριστήριον δέησιν ἔκαμε καὶ ἡ Κωνσταντινούπολις ἐπὶ τῇ διασώσει αὐτῆς ἀπὸ τῶν Αὐάρων, ὅτε ἐποιήθη καὶ τὸ λαμπρὸν κοντάκιον **Τῇ ὑπερμάχῳ στρατηγῷ τὰ νικητήρια...** τοῦ ὁποίου τὸ περιεχόμενον ἐκφράζει τὴν αἰτίαν καὶ τὸν σκοπὸν τῶν τοιούτων εὐχαριστηρίων δεήσεων· τοιοῦται supplicationes ἐγένοντο καὶ γίνονται ἀκόμη ἐπὶ νίκῃ τινὶ τοῦ οἰκείου στρατεύματος, ἐπὶ ἀλώσει πόλεως ἐχθρικῆς ἢ ἀπελευθερώσει κατεχομένης ὑπὸ τῶν πολεμίων, ὡς ἐπράξαμεν καὶ ἡμεῖς ἐπὶ τῇ ἀπελευθερώσει τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τῶν Ἰωαννίνων. Αἱ ἐν Ῥώμῃ supplicationes, μεθ' ὧν ἦσαν συνδεδεμένοι καὶ ἑορταὶ (ieiunia) διήρουν πολλάκις πλείονας τῆς μιᾶς ἡμέρας.—

meo nomine ἐπὶ τῷ ἐμῷ ὀνόματι, ἀπ' ἐμαντοῦ ὡς δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν ἐκ τῶν κατωτέρω λέξεων : quod urbem incendiis caede cives Italiam bello liberassem αἴτινες θὰ περιείχοντο ἐν τῇ δεήσει, αὕτη θὰ εἶχεν ὡδέ πως : Ego, M. Tullius Cicero, ex iure Quiritium consul populi Romani, vobis, di immortales, pro vestro erga rem publicam merito gratias ago (ἢ gratiam habeo Cicer. Catil. 1,11) quod urbem incendiis... liberassem—mihī primum ... togato κατὰ πρῶτον, **πρώτην φορὰν** ἐμοὶ τηβεννοφόρῳ, τ. ἔ. πολιτικῶ ἄρχοντι· ἡ toga praetexta ἦτο τὸ ἐπίσημον τῶν Ῥωμαίων ἀρχόντων ἐνδυμα ἐν εἰρήνῃ, ἐφ' ὅσον οὗτοι διέτριβον ἐν Ῥώμῃ καὶ εἰρηνικά ἔργα διεχειρίζον· ὅτε ὁμως ἠναγκάζοντο νὰ ἐξέλθωσι τῆς πόλεως εἰς πόλεμον ἀπετίθεντο τὴν togam καὶ ἐφόρουν τὸ paludamentum (εἰς παλαιότεραν ἐποχὴν τὴν τραβέα—trabea) ὅθεν ἐφ' ὅσον μὲν ἐφόρουν τὴν togam ἐκαλοῦντο togati, ἐφ' ὅσον δὲ τὸ paludamentum ἐκαλοῦντο paludati (ἀντι paludamentati). Λοιπὸν κατὰ πρῶτην φορὰν εἰς τὸν Κικέρωνα ὡς πολιτικὸν ἄρχοντα togatum συνέβη νὰ τελέσῃ supplicationem εἰς τοὺς θεοὺς· πρὸ τοῦ Κικέρωνος **μόνον εἰς στρατιωτικοὺς** ἄρχοντας—paludatos διὰ πολεμικά κατορθώματα εἶχεν ἡ σύγκλητος ψηφίσει supplicationes.—bene gesta (re publ.).—quod urbem incendiis... liberassem διότι ἠλευθέρωσα, ἔσωσα· ὁμοίως καὶ ἐν τῇ εὐχαριστίᾳ πρὸς τὴν Θεοτόκον: **Τῇ ὑπερμάχῳ στρατηγῶ τὰ νικητήρια, ὡς λυτρωθεῖσα τῶν δεινῶν εὐχαριστήρια** ... Παρατηρητέον· τὸ διπλοῦν χιαστὸν σχῆμα τὸ σχηματιζόμενον ἐκ τῆς ἐναλλαγῆς τῆς θέσεως τῶν πτώσεων :

urbem X incendiis

caede cives

Italiam X bello ✓

—si . . . conferatur εἰ παραβληθεῖ cum . . . ceteris πρὸς τὰς λοιπάς.—conservata re publica· αἱ ἄλλαι supplicationes, λέγει ὁ ῥήτωρ, ὀρίζονται ἐπὶ τινι δημοσίᾳ ὑπηρεσίᾳ καλῶς ἐκτελεσθεῖση, ἐπὶ τῇ καλῇ διεξαγωγῇ πολέμου τινὸς (πρᾶγμα ὅπερ μὴ ἐπιτυχάνον δὲν ἔχει ὡς ἐπακολούθημα πάντοτε τὴν καταστροφὴν τῆς πολιτείας), ἐνῶ ἡ supplicatio αὕτη μόνη ὤρισθη ἐπὶ τῇ πολιτείᾳ διασωθεῖση ἐκ μεγίστου κινδύνου, ἀπειλήσαντος αὐτὴν τὴν ὑπόστασίν της. Λοιπὸν εἶναι πολὺ σπουδαιότερα αὕτη ἢ supplicatio ἀπὸ τὰς ἄλλας.—atque illud καὶ ἐκεῖνο ἀκόμη.—factum atque transactum est πάντοτε

προστίθεται εἰς τὸ factum, καὶ τὸ ἐντονότερον ἐκείνου transactum, ὅταν εἶναι ἀνάγκη νὰ δηλωθῇ ὅτι ἐξετελέσθησαν ἐντελῶς μέχρι τέλους πάντα ὅσα ἔπρεπε νὰ ἐκτελεσθοῦν—Nam δηλ. quamquam patefactis indicis . . . tamen . . . abdicavit ὁ ῥήτωρ λέγει τὰ ἐξῆς: ἂν καὶ ὁ Λέντιος διὰ τῶν φανερωτάτων τεκμηρίων, διὰ τῶν ἰδίων ὁμολογιῶν, διὰ τῆς (καταδικαστικῆς) γνώμης τῆς συγκλήτου ἔχασεν ὄχι μόνον τοῦ πραιτώρος τὸ δικαίωμα (ius) ἀλλὰ καὶ τοῦ πολίτου ἀκόμη, ὥστε ἠδυνάμεθα νὰ τιμωρήσωμεν αὐτόν, *ἐν τούτοις* (tamen), ἐπειδὴ ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ ὡς κώλυμα διὰ τὴν τιμωρίαν ὅτι ἦτο praetor, διὰ νὰ λείψῃ καὶ αὐτὸ τὸ τυπικὸν κώλυμα, παρητήθη τῆς ἀρχῆς ἰδὲ σημ. εἰς § 14 cum se praetura abdicasset.—ut, quae religio . . . ea nos religione . . . liberemur ὥστε νὰ μὴ εὐρεθῶμεν ἡμεῖς εἰς τὴν δύσκολον θέσιν, εἰς ἣν εὐρέθη ὁ Γάιος Μάριος, ὅστις ἠναγκάσθη νὰ φονεύσῃ τὸν Γάιον Γλαυκίαν πραιτώρα ὄντα (τῷ 100 π. Χ.).—quae religio Mario non fuerat quominus Glauciam occideret (ἐκεῖνο) ὅπερ δὲν ὑπῆρξεν εἰς τὸν Μάριον κώλυμα (religio), δὲν ἐνομίσθη ὑπὸ τοῦ Μαρίου ἀνόσιον ὥστε νὰ φονεύσῃ τὸν *Γλαυκίαν*: τὸ religio ἐνταῦθα σημαίνει (θρησκευτικὸν) κώλυμα· αὐτὸ δὲ τὸ κώλυμα ἦτο ὅτι ὁ Γλαυκίας καὶ ὁ Λέντιος ἦσαν ἀνώτεροι ἄρχοντες τοῦ ῥωμαϊκοῦ λαοῦ, οἱ ὁποῖοι ἄρχοντες ἐκλεγόμενοι καθ' ὀρισμένους θρησκευτικοὺς τύπους (auspicia), θύοντες τοῖς θεοῖς ὑπὲρ τῶν πολιτῶν κλπ. ἐθεωροῦντο διατελοῦντες ὑπὸ τὴν τῶν θεῶν προστασίαν καὶ εἷς τινα πρὸς αὐτοὺς ἐπικοινωνίαν: ἐπομένως ὁ τούτους φονεύων ἢ ἄλλως βλάπτων ἠσέβει πρὸς τοὺς θεοὺς.—de quo (Clauca), nihil no ninatum erat decretum περὶ τοῦ ὁποίου δὲν εἶχεν ἀποφασισθῇ (ὑπὸ τῆς συγκλήτου) ὀνομασί· ἐν τῷ δόγματι δηλ. τῆς συγκλήτου, ὅπερ εἶχεν ὧδε: operam darem (consules), ut imperium populi Romani maiestasque conservaretur (Cicer. pro Rabir. perd. reo 20), δὲν ἀνεφέρετο τὸ ὄνομα τοῦ Γλαυκίου.—in privato P. Lentulo puniendo ἐν τῷ τιμωρῆσαι τὸν Πόπλιον Λέντιον *ιδιώτην* (γενόμενον ἤδη), σύνταξις παθητικῆ (γεροννδιακῆ ἑλξίς). Παρατηρητέον ὅτι ἐν τῷ ἢ συντακτικῇ σειρᾷ τῶν λέξεων εἶναι in puniendo P. Lentulo privato (κατηγορ.), ἐνεκα τῆς ἐμφάσεως τὴν ὁποίαν ἔχει ἡ λέξις privato, προσετάχθη αὕτη τῶν ἄλλων.

§§ 16—17.

16 quoniam . . . tenetis ἀφοῦ . . . κρατεῖτε.—existimare debetis. . . concidisse [ὀφείλετε] πρέπει νὰ νομίζετε ὅτι . . . κατέπεσον· διὰ τῶν λόγων τούτων θέλει ὁ ῥήτωρ νὰ ἐμβάλλῃ θάρρος εἰς τὰς τεταραγμένους τῶν πολιτῶν ψυχάς. Ἐφεξῆς αἰτιολογεῖ διατί παρεκίνησε τὸν Κατιλίαν νὰ ἐξέλθῃ τῆς πόλεως τὴν νύκτα τῆς 8—9 Νοεμβρίου.—*somnum, adipes, furiosam temeritatem* αἱ λέξεις αὐταὶ ἐκφράζουν τὸς ἰδιότητας ἐκάστου τῶν ἀναφερομένων συνωμοτῶν, καὶ δηλοῦν τὴν αἰτίαν, διὰ τὴν ὁποίαν οἱ πολῖται δὲν ἔπρεπε νὰ φοβοῦνται οὔτε τὸν Λέντιον (διότι ἦτο κοιμισμένος καὶ νωθρός), οὔτε τὸν Κάσιον (διότι ἦτο παχύσορκος καὶ δυσκίνητος), οὔτε τὸν Κέθηνον (διότι ἦτο ἀλόγιστος καὶ ὄχι ἐχέμυθος). Τὴν ὑπνηλίαν τοῦ Λέντιου ὑπηνέχθη ὁ Κικέρων καὶ ἐν § 6, τέλ. *credo, quod praeter consuetudinem vigilarat*.—*sed tam diu dum continebatur* ἀλλ' ἐπὶ τοσοῦτον μόνον ἐφ' ὅσον εὐρίσκατο ἐντὸς τῶν τειχῶν τῆς πόλεως.—*in pium hominum aditus tenebat* [πάντων τὰς προσόδους ἐγίγνωσκε] ἤξευρε νὰ πλησιάζῃ ἐκαστον, νὰ φέρεται πρὸς ἕκαστον ἀρεστῶς πρὸς αὐτόν. Τὸ ῥῆμα *teneo* κυρίως **κατέχω, κρατῶ** πολλάκις σημαίνει ὅ,τι καὶ τὸ *scio*, π. χ. *Cicer. p. Mur. 22 tenet et scit*. Ὁμοίως ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἑλληνικῇ τὸ **κατέχω**—γνωρίζω καὶ σήμερον ἐν Κορήτῃ λέγεται : κατέ(χ)ω το ἐγώ—ἤξεύρω το ἐγώ, καὶ ἀλλαχοῦ : πές μας ἂν κατέχῃς γράμματα.—*appellare, temptare, sollicitare poterat* ἐπεξηγήσεις τοῦ προηγουμένου *omnium aditus tenebat*—νὰ τοὺς καλέσῃ νὰ τοὺς δοκιμάσῃ, νὰ τοὺς βάλῃ εἰς κίνησιν—*erat ei consilium ad facinus aptum, consilio autem neque manus neque lingua deerat* ἡ ἔννοια : καὶ νὰ ἐξεύρῃ, νὰ σκεφθῇ καὶ μελετήσῃ κακουργήματα ἦτο ἐπιτήδειος, καὶ νὰ φέρῃ αὐτὰ εἰς πέρας εἴτε αὐτὸς μόνος (*manus*), εἴτε ἄλλους νὰ πείσῃ (*lingua*) νὰ ἐκτελέσωσι—*ad conficiendas certas res σύνταξις παθητικῆ γερουνδιακῆ ἔλξης ἐξήγησον ὡς εἰ ἔλεγεν [ad conficiendum certas res] : πρὸς τὸ ἐπιτελέσαι . . .—delectos ac descriptos habebat* εἶχεν ἐκλελεγμένους καὶ προωρισμένους, εἶχεν ἐκλέξει καὶ προσορίσει. Καὶ ἡ νέα ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ ἡ λατινικὴ, καὶ αἱ νεώτεραι γλῶσσαι, πολλάκις περιφράζουσι τὸν παρακειμένον καὶ ὑπερσυντέλικον τῆς ὀριστικῆς διὰ τοῦ ἔχω-εἶχον καὶ τῆς παθητικῆς μετοχῆς : *scriptum habeo*—(γε)γραμμένον ἔχω—*j'ai écrit*—*ich habe geschrieben*—*I have*

written κλπ.—neque vero . . . putabat : nihil . . . laboraret ὁ ῥή-
 τωρ λέγει ὅτι ὁ Κατιλίνας δὲν ἤρκαίτο μόνον νὰ δώσῃ ἐντολήν (man-
 darat) νὰ ἐκτελεσθῇ τι, διότι δὲν ἐνόμιζεν ὅτι, ἐπειδὴ ἔδωκε τὴν
 ἐντολήν, καὶ ἐξετελέσθη τὸ πράγμα. Ἡθέλεν ὅλα μόνος του (ipse)
 νὰ τα παρακολουθῇ, ὅλα νὰ τα ἐξετάζῃ, ὅλα νὰ τα ἐπιβλέπῃ, ἂν
 πράγματι ἐκτελοῦνται, ὅπως εἶχε δώσει ἐντολήν. Ἄρειται ἀληθῶς με-
 γάλαι, ἂν ἐχρησιμοποιοῦντο ὑπὲρ τῆς πατρίδος, ὅχι ἐναντίον αὐτῆς.
 —nihil erat quod non ipse obiret...=omnia ipse obibat, occur-
 rebat, vigilabat, laborabat μετὰ τὰς φράσεις nihil est quod . . .
 nemo est, qui . . . κ. ἄλ. ὁμ. ἀκολουθεῖ κανονικῶς ὑποτακτικὴ
 ἔγκλισις (obiret, occurreret . . .).—frigus, sitim, famem ferre
 poterat ὅμοια λέγει καὶ ὁ Σαλλούστιος περὶ αὐτοῦ (Catil. κεφ.
 5. προβλ. καὶ Κικ. in Catil 1,26 τέλ.). —tam acrem tam auda-
 cem—tam paratum tam callidum—tam in . . . vigilantem tam ¹⁷
 in . . . diligentem (ἂνὰ δύο συμμετρικὴ κατασκευὴ τῶν κώλων
 λίαν συνήθης παρὰ Κικέρωνι paratus ἐπεξηγεῖται διὰ τοῦ συνω-
 νύμου callidus, κυρίως=εἰσιμος πρὸς δρᾶσιν.—in perditis rebus
 εἰς πράγματα ἐξώλη, ἀχρεῖα.—nisi . . . compulsi . . . non
 facile . . . depulsi ὑπόθεσις ἐναντία πρὸς τὴν πραγματικότητα
 ἢ πραγματικότης ἦτο ὅτι ὁ Κικέρων compulsi Catilinam ex do-
 mesticis insidiis in castrense latrocinium, et facile depulsi a
 cervicibus populi tantam mali molem.—compulsi—depulsi-
 sem πολλάκις οἱ ῥήτορες καὶ ἄλλοι μεταχειρίζονται τὴν αὐτὴν λέξιν
 μὲ διάφορον πρόθεσιν (**παρωνομασία**) Κικ. in Cat. 1, 30 reprimi,
 non . . . comprimii. 1,27 exsul potius quam consul κ. ἄ. προβλ.
 καὶ τὸ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ τροπαρίου: ἀνγρέθης ἀλλ' οὐ διηρέθης
 compello συνωθῶ, στρυμῶνω εἰς περιορισμένον μέρος, de illo
 ἀπωθῶ, ἀποκρούω.—castrense latrocinium πὸ ἐν στρατοπέδῳ λη-
 στρικὸν στίφος· ἐννοεῖ ὁ Κικέρων ἐνταῦθα τὸ στρατόπεδον τοῦ Μαν-
 λίου (Manliana castra) ἐν Ἐτρουρίᾳ, ὅπου κατέφυγεν ὁ Κατιλίνας
 φυχὼν ἐκ Ῥώμης.—Non ille nobis Saturnalia . . . ὁ Κατιλίνας,
 λέγει ὁ ῥήτωρ, ἦτο πολὺ προσεκτικὸς καὶ δὲν θὰ ἐξετίθετο, ὡς ἐξε-
 τέθησαν οἱ συνωμόται του.—neque tanto ante . . . οὔτε τόσο πολὺ
 πρὸ . . . Οἱ συνωμόται τοῦ Κατιλίνα ὤρισαν ὡς ἡμέραν δράσεως τὰ
 Saturnalia (17 Δεκεμβρίου), προανήγγειλαν δὲ αὐτὴν πρὸ τῆς 3
 Δεκεμβρίου. Ὁ Κατιλίνας ὅμως δὲν θὰ ἔκαμνε ποτὲ ἐν τόσῳ μέγα

σφάλμα, οὔτε τόσον ἀργὰ νὰ ὀρίση τὴν ἡμέραν τῆς δράσεως, οὔτε τόσον ἔνωρις νὰ προαναγγείλῃ αὐτήν· θὰ ἐνήργει οὕτως, ὥστε νὰ μὴ μεσολαβήσουν πολλοὶ ἡμέραι.—neque commisissent, ut . . . deprehenderentur οὔτε θὰ ἔκαμνε τὸ σφάλμα, ὥστε νὰ συλληφθῶσιν αἱ ἐπιστολαὶ του.—signum ἔνν. ἐκ τῶν ἐπομένων suum ἢ σφραγίς του.—testes manifesti κατηγορούμενον εἰς τὸ litterae suae, τὸ sceleris γενικὴ ἀντικειμενικὴ εἰς τὸ testes.—haec tanta in republica coniuratio αὕτη ἢ τόσον διαδεδομένη ἐν τῇ πολιτείᾳ συνωμοσία.—Quodsi ἄλλ' ἐὰν ὅμως.—ad hanc diem μέχρι τῆσδε (τῆς παρούσης) ἡμέρας.—quoad fuit ἔνν. Catilina in urbe, ἐφ' ὅσον ἔμεινε ἐν τῇ πόλει.—occurri ac obstiti ἀπήνησα (ἀντίκρουσα ἵνα ἐμποδίσω) καὶ ἠναντιώθην εἰς ὅλα του τὰ σχέδια.—ut levissime dicam [ἴα ἐλαφρότατα εἶπω] ἵνα μὴ εἶπω πολὺ μεγάλα, ὅτι θὰ ἐπαθαίναμε τὸ ἐλαφρότατον, τὸ ἠπιώτατον πού θὰ ἐπαθαίναμε ἦτο νὰ πολεμήσωμεν (dimicantum fuisset) ἐν ᾧ τῶρα, ἐκείνου φυγόντος ἐκ τῆς πόλεως, ὅλα ἐτελείωσαν εἰρηνικῶς, καὶ ἡσύχως (pace, otio, silentio) Πρβλ. καὶ Cicer. in Catil. 2,28.—neque nos unquam οὐδὲ ἡμεῖς ποτε—et nos nunquam (ne-unquam) καὶ ἡμεῖς οὐδέποτε.—cum illi . . . esset ἐφ' ὅσον ἐκείνος θὰ ἦτο.

§§ 18-22.

- 18 Quamquam καίτοι, καὶ ὅμως—nutu atque consilio νεύματι (θελήσει) καὶ γνώμῃ (βουλήσει)· ἀλλαγῶ, Cic. in Catil. 2,29 λέγεται numine atque auxilio.—cum coniectura . . . tum vero καὶ ἐκ συμπερασμοῦ ἀλλὰ καὶ . . . quod vix . . . potuisse διότι μάλιστα φαίνεται ὅτι ἦτο δυνατόν νὰ εἶναι [ἴδιον] ἀνθρωπίνης βουλῆς ἢ διακυβέρνησις τόσον μεγάλων πραγμάτων· ἐκ τούτου, ὅτι τόσον μεγάλα ἔργα δὲν ἦτο δυνατόν νὰ προνοηθῶσι καὶπραχθῶσιν ὑπὸ ἀνθρώπων, δυνάμεθα, λέγει ὁ ρήτωρ, νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ταῦτα **ἐπράχθησαν** καὶ **ἐπρονοήθησαν** nutu atque consilio τῶν θεῶν.—ita praesentes . . . opem tulerunt οὕτω παρόντες(=φανεροὶ) ἐβροήθησαν· ἐκ τῶν προηγουμένων ἐννοεῖται ὅτι ὑποκείμενον εἶναι τὸ di immortales.—bis temporibus κατὰ τούσδε τοὺς καιροὺς (τῶν συνωμοσιῶν).—opem—auxilium συνώνυμα.—ut . . . possemus ὥστε . . . ἠδυνάμεθα (ὅχι ὀρθῇ γραφῇ possumus).—ut omittam ἵνα παραλίπω omitto, praetermito, relinquo, praetereo, sileo, taceo συνώνυμα —non dico ἀποσιωπῶ, δὲν ἀναφέρω.—ab occidente ἔνν. sole ἀπὸ

ἡλίου δυομένου, ἀντίθ. ab oriente (sole) ἀπὸ ἡλίου ἀνατέλλοντος· πρβλ. κατωτέρω § 20 ad orientem· ἀπὸ τούτων τὰ γαλλικὰ orient ἀνατολή, occident. δύσις.—visas . . . faces δηλ. τὰς φανείσας ἐν καιρῷ νυκτὸς ἀπὸ δυομῶν (ab occidente) δᾶδας. Καὶ αἱ δᾶδες αὐταὶ καθ' ἑαυτὰς (fax, tristis nuntia belli), ἀλλὰ μάλιστα ἡ ἀπὸ δυομῶν ἐμφάνισις τῶν ἤτο ἀπαίσιος οἰωνός· ἡ ἀπὸ ἀνατολῶν ἐμφάνισις τοῦ θεοῦ τινὸς σημείου (βροντῆς, ἀστραπῆς . . .) ἤτο οἰωνός, αἰσιος. aidorem ἐπεξήγησις τοῦ faces. — fulminum iactus τοὺς (ὑπὸ τοῦ Διὸς) ῥιφθέντας κεραυνοὺς (πρβλ. fulmen iacio). Ἀναφέρεται ὑπὸ τῶν ἱστορικῶν ὅτι τότε, ἐν ᾧ ὁ οὐρανός ἤτο αἰθριος, ἔπεσε κεραυνός· καὶ ἐφόνευσεν ἕνα πολίτην· Ῥωμαῖον.—terrae motus τὰς τῆς γῆς κινήσεις, τοὺς σεισμοὺς (quassationes) πρβλ. Δίων. Κασσ. 37, 25 καὶ ἄλλα τε αὐτοῖς σημεῖα οὐκ αἰαία συνηνέχθη, κεραυνοὶ τε ἐν αἰθρίᾳ πολλοὶ ἔπεσον, καὶ ἡ γῆ ἰσχυρῶς ἐσεισθη, εἰδωλά τε πολλαχόθι ἀνθρώπων ἐφαντάσθη καὶ λαμπάδες ἀνεκὰς (= πρὸς τὰ ἄνω) εἰς τὸν οὐρανὸν ὑπὸ δυομῶν ἀνέδραμον.—nobis consulibus ἀφαιρετ. ἀπόλ., ἡμῶν ὑπατευόντων, ἐπὶ τῆς ἡμετέρας ὑπατείας. Ὅμοίως κατωτέρω § 19 Cotta et Torquato consulibus. — canere ὅτι ἐψαλλον, ἐχρησφόδουν· καὶ ἐν τῇ ἑλληνικῇ γλώσσῃ τὸ ᾄδειν καὶ ἐν τῇ λατινικῇ τὸ canere συνηθέστατα λέγονται ἐπὶ τῶν θεῶν τῶν διδόντων χρησμούς, οἱ ὁποῖοι συήθως ἐδίδοντο ἐν στίχοις καὶ ἐψάλλοντο καὶ ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων ἐμμέτρως· πρβλ. Θουκ. 2, 54, 2 πάσαι ᾄδασθαι ἤξει δωρῖακός πόλεμος καὶ λιμός (ἢ λοιμός) ἄμ' αὐτῷ. 2, 8, 2 πολλὰ δὲ χρησμολόγοι ᾄδον καὶ 2, 21, 3. — neque praetermittendum neque relinquendum, τὸ μὲν praetermittere νομίζεται ὅτι λέγεται ἐπὶ ἀκουσίας παραλείψεως, ἐπὶ παραδρομῆς κλπ., τὸ δὲ relinquere ἐπὶ ἐκουσίας καὶ σκοπίμου· ἰδὲ Cicer. de offic. 3, 9 . . . qui negant eum locum a Panaetio praetermissum, sed consulto relictum. — memoria tenetis = ἐν τῇ μνήμῃ 19 (κατ) ἔχετε, μνημονεύετε, ἐνθυμεῖσθε (ὅτι...)—(L. Aurelio) Cotta et (L. Manlio) Torquato consulibus τῷ 65 π. X. — complures in Capitolio res de caelo esse percussas=ὅτι πάμπολλα ἐν τῷ Καπιτωλίῳ πράγματα (ναοὶ, ἀγάλματα) ἐξ οὐρανοῦ (ὑπὸ κεραυνῶν) ἐπλήγησαν καὶ κατεκρημνίσθησαν· ἰδὲ Cicer. de divinat. 2, 55 tum simulacra deorum Romulusque et Remus cum altrice belua (δηλ. lupa) vi fulminis icti conciderunt.—de caelo ἡ φράσις εἶναι συν-

ήθησ μετὰ τῶν ῥημάτων servare παρατηρεῖν, περιμένειν τὴν ἐξ οὐρανῶν ἐμφάνισιν τῶν οἰωνῶν, iacere, tangere, κ. ἄ. ὅμ. — cum et simulacra deorum depulsa sunt ὅτι καὶ ... ἐκ τῶν βάθρων κοτεκρημνίσθησαν· προβλ. Δίων. Κασσ. 37,91: *ἐν γὰρ τῷ Καπιτωλίῳ ἀνδριάντες τε πολλοὶ ὑπὸ κεραυνῶν συνεχωνεύθησαν καὶ ἀγάλματα ἄλλα τε καὶ Διὸς ἐπὶ κίονος ἰδρυμένον, εἰκῶν τέ τις λυκαίνης σὺν τε τῷ Ῥώμῳ καὶ τῷ Ῥωμύλῳ ἰδρυμένη ἔπεισε.*—statuae veterum hominum ἐν τῷ Καπιτωλίῳ πρὸς τὸν ναὸν τοῦ Διὸς ἦσαν ἰδρυμένοι καὶ πολλῶν ἀρχαίων ἀνδρῶν ἀνδριάντες.—legum aera οἱ χαλκοὶ πίνακες, ἐφ' ὧν ἦσαν νόμοι ἐγκεχαραγμένοι, ἵνα ἀσφαλέστερον διαφυλάττωνται. Ἐν Ἑλλάδι συνήθως ἐχαράσσοντο ἐπὶ μαρμάρου ἢ ἄλλου λίθου. Οἱ χαλκοὶ αὐτοὶ πίνακες τῶν ῥωμαϊκῶν νόμων ἐφυλάσσοντο συνήθως· ἐν τῷ Καπιτωλίῳ, ὅπου τότε *ἐτάκησαν.*—liquifecta (sunt) καὶ τὰ ἐπ' αὐτῶν γράμματα *συνεχύθη* καὶ *ἀμυδρὰ ἐγένετο*, ὡς λέγει ὁ Δίων Κάσσιος (ἔ. ἀν.).—et tactus etiam ille... Romulus ... προσέτι ἐπλήγη καὶ ἐκεῖνος ... ὁ Ῥωμύλος (τὸ ἀγαλμα τὸ παριστῶν τὸν Ῥωμύλον καὶ Ῥῶμον νήπια θηλαζόμενα ὑπὸ λυκαίνης)—inauguratum ἐπίχρυσον.—lactantem γαλαθηνόν, βυζανιάρικο.—uberibus lupinis inhiantem πρὸς μαστοὺς λυκαίνης ἀνοίγοντα τὸ στόμα, χάσκοντα.—haruspices ex tota Etruria: haruspices, ἱεροσκοποὶ (§ 9) ἦσαν μάλιστα ἐν τῇ Ἐτροουρία, τῇ πατρίδι τῆς μαντικῆς· ἐξ αὐτῆς μετεκαλοῦντο εἰς Ῥώμην ἐν σοβαρωτέραις περιστάσεσι, διὰ τὰς ὁποίας δὲν ἐθεωροῦντο ἱκανοὶ οἱ ἐν Ῥώμῃ ὑπάρχοντες.—civile ac domesticum προβλ. καὶ bellum civilem — omni ratione placati διὰ παντὸς (λογικοῦ) τρόπου ἐξιλεωθέντες.—prope fata σχεδὸν θέφαστα· τὸ prope κολάζει τὸ fata· ἂν ἦσαν ἀληθῶς fata, δὲν θὰ ἠδύναντο οὐδὲ αὐτοὶ οἱ θεοὶ νὰ τὰ μεταβάλωσι. — flexissent ὁ ὑπερσυντέλικος τῆς ὑποτακτικῆς ἐτέθη ἀντιτετελ. μέλλοντος, διότι ὁ λόγος εἶναι πλάγιος ἐξαρτώμενος ἐκ τοῦ dicerunt (ἱστορικοῦ χρόνου). Ἐν εὐθεῖ λόγῳ οἱ haruspices εἶπον caedes atque incendia et legum interitus et bellum civile ac domesticum et totius urbis atque imperii occasus appropinquant, nisi di immortales... flexerint (τετελ μελ. ὀριστ.). Ἄν ὁ λόγος ἐξηγητῶτο ἐξ ἀρχικοῦ χρόνου (dicunt), θὰ ἐτίθετο παρακείμενος
 20 ὑποτακτικῆς, flexerint. — illorum responsis διὰ τὰς ἐκείνων, τῶν ἱεροσκοπῶν, ἀποκρίσεις. — ludi per decem dies facti sunt ἑορταί

καὶ ἀγῶνες, διὰ δέκα ἡμερῶν, δέκα ἡμέρας διαρκέσαντες ἐτελέσθησαν. Ludii κυρίως εἶναι οἱ ἀγῶνες, αἱ πεδίαί, ἀλλὰ ἐπειδὴ οἱ ἀγῶνες οὗτοι ἦσαν συνημμένοι μετὰ ἑορτῶν, ἡ λέξις ludii ἐσήμαινε καὶ τὰς ἑορτὰς αὐτάς, π. χ. ludii Megalenses ἑορταὶ καὶ ἀγῶνες τελούμενοι πρὸς τιμὴν τῆς Μεγάλης θεᾶς, τῆς μητρὸς τῶν θεῶν Κυβέλης. — idemque δηλ. οἱ haruspices — majus (simulacrum) μεῖζον (ὁμοίωμα, ἄγαλμα) ἐκείνου, ὅπερ ἦτο τέως ἰδρυμένον. — in exelso ἔνν. loco, in columna excelsa, ἐπὶ στύλου ὑψηλοῦ. — contra atque antea fuerat τὸ ἐναντίον ἀπὸ οὗ ἦτο πρότερον. — ad orientem convertere νὰ **οτρέψωσι**, νὰ στήσωσι δηλ. οὕτω, ὥστε νὰ βλέπη πρὸς ἀνατολάς. Τὰ ἀγάλματα τῶν θεῶν ἔν τοις ῥωμαϊκοῖς ναοῖς ἔβλεπον κατὰ παλαιὰν συνήθειαν πρὸς δυσμάς, ὥστε οἱ εὐχόμενοι καὶ τὰς χεῖρας πρὸς αὐτὰ ἀνατείνοντες νὰ βλέπωσι πρὸς ἀνατολάς, ὡς συμβαίνει καὶ σήμερον ἔν τοις χριστιανικοῖς ναοῖς μὲ τὰς εἰκόνας. Ἄλλὰ οἱ ἔν Ἑλλάδι ἀρχαῖοι ναοὶ εἶχον τὰς εἰσόδους συνήθως πρὸς ἀνατολάς, καὶ ὁ εἰσερχόμενος εἰς αὐτοὺς ἠτένιζε τὰ ἀγάλματα τῶν θεῶν ἐπίσης πρὸς ἀνατολάς ἐστραμμένα. — illud signum δηλ. Iovis simulacrum τὸ ἄγαλμα τοῦτο, ὡς λέγεται κατωτέρω, ἰδρυθὲν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, καθ' ἣν εἶπε τὸν λόγον τοῦτον ὁ Κικέρων, ἦτο ὄρατὸν ἀπὸ τῆς ἀγορᾶς, ἔνθα πρὸς συνηγμένον τὸν λαὸν ὠμίλει ὁ ῥήτωρ· διὸ λέγει ἐφεξῆς quod videtis. — solis ortum et forum curiamque conspiceret ἔκ τούτων εἰκάζεται ὅτι ἦτο ἰδρυμένον κατὰ τὴν δυτικὴν τῆς ἀγορᾶς πλευρὰν curia (Hostilia) εἶναι τὸ βουλευτήριον. — ea consilia τὰ σχέδια ταῦτα, αἱ συνωμοσίαι· consilium iniire βουλευέσθαι βουλὴν, σχέδιον μελετᾶν. — illustrarentur νὰ προέλθωσιν εἰς φῶς, ν' ἀποκαλυφθῶσι. — collocandum... locaverunt ἐξέμισθωσαν, ἔδωκαν ἔν δημοπρασίᾳ, ἵνα ἰδρυθῇ. — neque superioribus consulibus neque nobis οὔτε ἐπὶ τῆς ὑπατείας τῶν προγενεστέρων (δηλ. τοῦ ἔτους 65 καὶ 64 π. Χ.) ὑπάτων, οὔτε ἐπὶ τῆς ἡμετέρας ὑπατείας, ἀλλὰ ante hodiernum diem πρὸ τῆς σημερινῆς ἡμέρας.

Hic ἔδῳ (τώρα), ἔν τοιαύτῃ τῶν πραγμάτων προόδῳ, ὅταν τὰ ²¹ πράγματα οὕτω γίνωνται. — a versus a vero ἀπεστραμμένος ἀπὸ τοῦ ἀληθοῦς, ὥστε νὰ μὴ βλέπη αὐτό· ἡμεῖς λέγομεν ἔν ὁμοίᾳ περιπτώσει: τίς εἶναι τόσον τυφλός; — praeceps (προπετής) **ἀλόγιστος, μωρός**... mente captus φρενόληπτος, φρενοβλαβής. — qui neget

ἀναφορ. συμμερασματ. πρότασις=ut is neget ὥστε (οὗτος) ν'ἀρνη-
ται. — haec omnia, quae videmus ταῦτα πάντα, τὰ ὅπουα (βλοί-
δος ὁ κόσμος) βλέπομεν. — praecipueque hanc urbem... admi-
nistrari καὶ πρὸ πάντων (τοῦτο), ὅτι ἦδε ἡ πόλις... διακυβερνᾶται.
— Etenim... αἰτιολογεῖται ἡ ἐν τοῖς προηγουμένοις ἐνφρασθεῖσα
γνώμη, ὅτι ἡ πόλις Ῥώμη διακυβερνᾶται καὶ σώζεται τῇ τῶν θεῶν
θειήσει.— cum esset ita responsum ἐν ᾧ εἶχε δοθῆ τοιαύτη (ὑπὸ τῶν
ἱεροσκόπων) ἀπόκρισις, ὅτι... — ea,... quae,... δηλ. caedes (civium),
incendia (urbis) interitus rei publica—cogitata μελετηθέντα, ἀπο-
φασισθέντα, suscipienda ἀποληφθέντα ἐπιχειρηθέντα. — ita praesens
οὗτω (παρὸν) φανερόν, καὶ § 18 ita praesentes.— eorum (coniura-
torum) indices οἱ κατομηνηταὶ αὐτῶν, οἵτινες ἦσαν οἱ πρέσβεις τῶν
Ἄλλεβρόγων καὶ ὁ Volturcius.— in aedem Concordiae εἰς τὸν τῆς
Ἑρμοιοῦσας γαὶν ὠδηγήθησαν οἱ συνωμόται καὶ οἱ κατομηνηταὶ αὐτῶν
ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ Κικέρωνος, ὅπου κατὰ πρῶτον ὠδηγήθησαν οἱ πρὸ-
μικροῦ συλληφθέντες πρέσβεις μετὰ τοῦ Οὐολτουρκίου, προσῆλθον
δ' ἔπειτα κληθέντες καὶ οἱ συνωμόται, ἀνύποπτοι, Gabinius Sta-
tilius, Cethegus, Lentulus (§ 6.). Ἐν τῷ ναῷ τούτῳ τῆς Ἑρμο-
ιοῦσας συνῆλθεν ἔπειτα καὶ ἡ σύγκλητος ἐκτάκτως. Ἐκεῖτο δὲ ὁ ναὸς
οὗτος ἐν τῇ βορειοανατολικῇ γωνίᾳ τῆς Ῥωμαϊκῆς ἀγορᾶς (Forum Ro-
manum), οὐχὶ μακρὰν τοῦ βουλευτηρίου (curia Hostilia), ἐν τῷ
22 ὁποίῳ κανονικῶς ἐσυνεδρίαζεν ἡ σύγκλητος.— quo=quamobrem,
quare, ὅθεν.— qui... sunt... conati οἵτινες, διότι (οὗτοι) ἐπεχει-
ρησαν ἀναφορ. αἰτιολογ. πρότασις— si... dicam nimium mihi
sumam et non sim *ei εἰποιοι, ἄγαν* (πολὺ μέγα) *ὑπὲρ ἑμαντοῦ*
λάβοιμι καὶ οὐκ ἂν εἶην, β' εἶδος ὑποθετικῶν λόγων ἀντιστοιχοῦν
πρὸς τὸ γ' τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης.— non sim ferendus οὐκ ἂν εἶην
ἀνεκτός, διότι θὰ ἀπέδιδον εἰς ἑμαντὸν περισσότερον (nimium su-
pam) παρ' ὅσον ἔπρεπε.— ille, ille Iuppiter restitit; ille... ille
... ille: ὁ Κικέρων λέγων ταῦτα ἐδείκνυε τὸ simulacrum Iovis.
περὶ οὗ ἐλέχθη ἀνωτέρω § 20. Τὸ δεύτερον (ille, ille Iuppiter), ὡς
πᾶσα ἀναδιπλωμένη λέξις πρέπει νὰ προσφέρεται μετὰ μειζωνος ἐντά-
σεως, διότι αὐτὴ εἶναι ἡ αἰτία τῆς ἀναδιπλώσεως: ἐκεῖνος, *ἐκεῖνος*
(λέγω) ὁ Ζεὺς... τὰ ἐπόμενα ille... ille... ille... ille... κάμνου
τὴν λεγομένην *ἀναφορὰν* λατιν. repetitio.— ille Capitolium (sal-
vum esse voluit) ille haec templa (salva esse voluit) ille cun-

ctam urbem (salvam esse voluit), ille vos omnes salvos esse voluit: τὸ salvos esse voluit πρέπει δηλ. νὰ ἐννοηθῆ εἰς πάσας τὰς προτάσεις (*σχῆμα ἀπὸ κοινοῦ*). — dis immortalibus ducibus τὰς ἀπόλυτος, τῶν ἀθανάτων θεῶν ἡγουμένων, ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν τῶν ἀθανάτων θεῶν. — hanc mentem voluntatenque... suscipi tñnde τὴν διάνοιαν καὶ τὴν θέλησιν (ἀνέλαβον) ἔσχον δηλ. τὴν τολμηρὰν ἀπόφασιν νὰ λάβω τὰ σύντονα μέτρα κατὰ τῶν συνωμοτῶν καὶ νὰ ματαιώσω τὰ σχέδιά των. — ad haec tanta indicia perveni eis ταῦτα τὰ τηλικαῦτα (μεγίστης σοβαρότητος) μηνύματα ἔφθασα· ἰδὲ § 7. — iam vero ab Lentulo... esset ereptum ἡ ἔννοια τῆς περιόδου ταύτης εἶναι ὁμοία μὲ τὴν ἔννοιαν τοῦ λογίου: *Μωραίνει Θεός, ὃν βούλεται ἀπολέσαι*, ὅπερ λέγεται καὶ λατινιστί: quos deus perdere vult dementat. — iam vero δι' αὐτοῦ πολλάκις εἰσάγεται τι ἰσχυρότερον τεκμήριον ὑπὲρ τῆς γνώμης, ἣν ὁ συγγραφεὺς ἐκφράζει. Ἡ συντακτικὴ σειρὰ τῶν λέξεων τῆς περιόδου ταύτης ἔχει ὡς ἐξῆς: iam vero, nisi huic tantae audaciae consilium ereptum esset ab dis immortalibus, numquam profecto tantae res tam dementer creditae essent neque litterae commissae (essent) ab Lentulo ceterisque domesticis hostibus et ignotis et barbaris (hominibus). — huic tantae audaciae τῆδε τῆ τηλικαύτη θρασύτητι (ὑπερβολικῆ τόλμῃ), ἀπὸ τούτους ἔδω τοὺς τόσον ὑπερβολικὰ θρασεῖς· τὸ ἀφηρημένον οὐσιαστικὸν audaciae ἐτέθη ἀντὶ συγκεκριμένου audacibus· ὑπάρχει δὲ καὶ ἐν τῷ χαρακτηρισμῷ πρόληψις τῆς· διότι προφανῶς ἡ ἔννοια εἶναι ἡ ἐξῆς: εἰάν μὴ ὑπὸ τῶν θεῶν εἶχεν ἀφαιρεθῆ ἀπ' αὐτῶν ἡ σκέψις, ὁ νοῦς, ὥστε νὰ δειχθῶσι τόσον θρασεῖς, τόσον ὑπερβολικὰ τολμηροί· εἰάν μὴ εἶχεν ἀφαιρεθῆ αὐτῶν ὁ νοῦς δὲν θὰ ἐδεικνύοντο τόσον ὑπερβολικὰ τολμηροί. — quid vero? ἀλλὰ τί δύναται τις ν' ἀντίπῃ εἰς τὸ ἐξῆς; δι' αὐτοῦ εἰσάγεται ἀκόμη ἰσχυρότερον τεκμήριον παρὰ διὰ τοῦ iam vero. — ut homines Galli... neglegereant, vestraeque... anteponebant ἄνθρωποι Γαλάται... νὰ (παραμελήσωσι) ἀφήσωσι καὶ νὰ προτιμήσωσι· τὸ ut μεθ' ὑποτακτικῆς ἀνεξάρτητον, ἐν εἶδει ἐπιφωνήσεως, δηλοῖ *θανυμασμόν*. Ἀντὶ τῆς ὑποτακτικῆς μετὰ τοῦ ut ἡδύνατο νὰ τεθῆ καὶ ἀπαρέμφατον παρακειμένου, homines Gallos... neglexisse... anteposuisse = τὸ ὅτι ἄνθρωποι Γαλάται... *ἀφήκαν*... *προετίμησαν*: Verg. Aen. 1. 98 — male pacata — non pacata, ἐπομένως, πολε-
Θ. Κακροῦδῃ, Κικέρωνος Γ' κατὰ Κατιλίνα. Ἔκδ. ἔκτη

μία τοῖς Ῥωμαίοις. ex civitate male pacata, quae gens ἀντι ex civitate . . . quae (civitas)· δηλ. συμβαίνει πολλάκις ἐν τῇ ἀναφορικῇ προτάσει νὰ ἐπαναλαμβάνεται ἢ ὑπ' αὐτῆς προσδιοριζομένη λέξις, π. χ. Cicer. in Catilina. 1, 4: certo die, qui dies κατωτ. § 25 τοῦδε τοῦ λόγου, bello quale bellum . . . Ἄλλ' ἀντι τῆς ἰδίας λέξεως ἐνίοτε τίθεται καὶ ἄλλη τῆς αὐτῆς σημασίας ἢ συγγενοῦς.— quae . . . videatur = ut ea videatur ὥστε (τοῦτο τὸ ἔθνος) νὰ . . . φαίνεται . . . —spem imperii . . . oblatam neglegerent: τὸ ἔθνος τῶν Γαλατῶν συμφέρον εἶχεν, ἀφ' οὗ ἦτο πολέμιον πρὸς τοὺς Ῥωμαίους, νὰ διευκολύνῃ, ὄχι νὰ προδώσῃ τοὺς συνωμότας, ἵνα ἐξασθενήσῃ ἢ Ῥώμη ἐκ τῶν ἐμφυλίων παραγαμῶν καὶ καταντήσῃ ἀκίνδυνος εἰς τοὺς πολεμίους. Καὶ ὅμως οἱ πρέσβεις τῶν Γαλατῶν ἀπεκάλυψαν τοὺς συνωμότας. Τοῦτο ἄρα πρέπει νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὴν εὐμένειαν τῶν θεῶν (divinitus factum esse). Διὰ μὲν τοῦ *spem imperii* δηλοῦται ἡ ἀνεξαρτησία ἢ καὶ ἡ κυριαρχία, διὰ δὲ τοῦ *spem maximam rerum* δηλοῦνται τὰ *προνόμια*, ὡς σήμερον λέγομεν. Τοιαύτας ὑποσχέσεις καὶ ἐλπίδας εἶχον δώσει εἰς τοὺς πρέσβεις τῶν Ἄλλοβρόγων οἱ συνωμόται, ἂν ἔστεργον νὰ βοηθήσουν τὴν συνωμοσίαν. — a patriciis hominibus: οἱ συνωμόται ἦσαν πάντες σχεδὸν πατρίκιοι. — suis oribus δοτ. πτώσ., διότι τὸ anteponere διὰ τὴν πρόθ. ante μετὰ δοτικῆς συντάσσεται. Ἀντι τοῦ *suis oribus* ἠδύνατο νὰ τεθῇ καὶ *suis commodis*, ἀλλὰ διὰ τοῦ *oribus* ἐδηλώθη τι μείζον, διότι *suis oribus* = τῆς ἐπαυξήσεως τῶν ἑαυτῶν δυνάμεων. — praesertim qui . . . potuerint = ἀφοῦ μάλιστα αὐτοὶ οὐχὶ διὰ πολέμου, ἀλλὰ διὰ τῆς σιωπῆς των (*pugnando-tacendo* ἀφαιρ. γερουδίου, σημαίνουσα τρόπον) ἠθέλον δυνηθῆν νὰ καταβάλωσιν ἡμᾶς.

§§ 23 — 29.

- 23 ad omnia pulvinaria supplicatio decreta est πάρα πάσαις ταῖς ἱεραῖς (τῶν θεῶν) στρωμαῖς (κλίναις) ὠρίσθη δοξολογία, *εις ὄλους τοὺς ναοὺς*, ὡς θὰ ἐλέγομεν σήμερον. Οἱ Ῥωμαῖοι κατὰ τὰς ἐορτάς ἐτοποθέτουσαν ἀγάλματα τῶν θεῶν, ξύλινα ἐνδεδυμένα ἢ ἀπλῶς κεκαλυμμένα, ἔχοντα κεφαλὴν ἐκ μαρμάρου, ἢ χαλκοῦ ἢ καὶ κηροῦ, ἐπὶ δειπνητικῶν κλινῶν ἢ στρωμνῶν (*pulvinaria*) καὶ παρέθετον πλησίον τραπέζας μετὰ εὐωχίας, θυσίας. — celebratote illos dies

λαμπρύνετε, λαμπρῶς πανηγυρίσατε ἐκεῖνας τὰς ἡμέρας, τὰς ὁποίας ὄρισεν ἡ σύγκλητος διὰ τὴν supplicationem. — nam multi sed . . . nunquam ὁ λόγος ἀναλυτικὸς ἀντί: nam ex multis saepe iustis honoribus nunquam profecto iustiores dis immortalibus habiti sunt ac debiti. Ὡς β' ὄρος συγκρίσεως μετὰ τὸ iustiores ἐννοεῖται his honoribus, quos nunc dis immortalibus habendos senatus constituit. — me . . . duce et imperatore ἀφαιρ. ἀπόλυτος· ἐπειδὴ ἐν τῇ λατινικῇ γλώσσῃ ἔλλείπει ἡ μετοχὴ τοῦ ἐνεστώτος τοῦ ῥήματος sum, τίθενται πολλάκις μόνον τὰ ὑποκείμενα καὶ κατηγορούμενα κατ' ἀφαιρετικὴν, π. χ. ἀνωτέρω § 19: Cotta et Torquato consulibus: me puero rex mortuus est κ. ἄ. Τὰ κατηγορούμενα συνήθως δηλοῦσιν ἀρχὴν τινα (consul, praetor. . .) ἢ ἡλικίαν (puer, adolescens, senex). — recordamini ἀναμνήσθητε. — civiles dissensiones ἡπιώτερον τοῦ bella civilia. — quas audistis ἀντί de quibus audistis — sed eas: ἀφ' οὗ προηγῆθη τὸ non solum, κανονικῶς πρέπει ν' ἀκολουθήσῃ sed etiam διὰ τῆς παραλείψεως τοῦ etiam, καθίσταται τὸ α' μέρος (quas audistis) οἶονεὶ ἀπαρατήρητον· δηλαδὴ τὸ μὲν recordamini non solum eas, quas audistis, sed etiam eas, duas vidistis σημαίνει: ἀναμνήσθητε ὅχι μόνον ἐκεῖνας τὰς ὁποίας ἠκούσατε, ἀλλὰ καὶ ταύτας τὰς ὁποίας εἶδατε δηλ. **ἀμφοτέρας ἐξ' ἑαυτοῦ** τὸ δὲ recordamini non solum eas, quas audistis, sed eas, quas vidistis σημαίνει: μπορεῖται βέβαια καὶ ἐκεῖνας τὰς ὁποίας ἠκούσατε, νὰ ἀναμνησθῆτε, ἀλλ' ἀφήσατέ τας ἐκεῖνας, δὲν πειράζει, ἀν δὲν ἐνθυμηθῆτε ἐκεῖνας· ἐνθυμήθητε αὐτάς, τὰς ὁποίας σεῖς οἱ ἴδιοι (vosmet ipsi) εἶδατε. = meministis atque vidistis: τὸ μὲν meministis ἀναφέρεται εἰς γεγονότα τῆς παιδικῆς ἡλικίας τὰ ὁποῖα ἐνθυμούμεθα ἕως ζωηρῶς, ἀλλὰ τῶν ὁποίων δὲν ἔσχομεν συνείδησιν· τὸ δὲ vidistis ἀναφέρεται εἰς γεγονότα προηγμένης ἡλικίας, ὧν ἔχει τις συνείδησιν. — L. (Cornelius) Sulla oppressit (= κατέβαλε) P. Sulpicium Rufum; ἕνα ἐκ τῶν δέκα δημόσρχων τοῦ ἔτους 88 π. Χ., ὅστις προέτεινε νὰ ἀφαιρεθῆ ἀπὸ τοῦ Σύλλα καὶ νὰ ἀνατεθῆ εἰς τὸν Γάιον Μάριον ἢ διεύθυνσις τοῦ Μιθραδατικῆς πολέμου· τοῦτον φεύγοντα καταδιώξαντες ἵππεῖς τοῦ Σύλλα συνέλαβον καὶ ἐφόνευσαν. — G. Marium custodem huius urbis: ὁ Κικέρων ἠσπάζετο τὰ φρονήματα τοῦ Μαρίου καὶ ἐθεώρει αὐτὸν φύλακα τῆς πολιτείας κατὰ τῆς ἀπολυταρχίας τοῦ Σύλλα. — Gn. Octavius consul, ἐν ἔτει

87, ὀπαδὸς τοῦ Σύλλα, expulit ex urbe collegam suam, τὸν ὀπαδὸν τοῦ Μαρίου L. Cornelium Cinnam, διότι προέτεινε τὴν ἀνάκλησιν τῶν ὑπὸ τοῦ Σύλλα ἐξορισθέντων, καὶ τὴν ἀνανέωσιν τοῦ νόμου τοῦ Σουλπικίου (lex Sulpicia 88 π. X.) περὶ διανομῆς τῶν νέων πολιτῶν καὶ τῶν ἀπελευθέρων εἰς ἀπάσας τὰς φυλάς.—his locus δηλ. forum Romanum.—acervis et sanguine ἀφαιρετ. ὀργάνου ἀνήκουσαι εἰς τὸ redundavit=ἐγέμισε μὲ σωροὺς πτωμάτων καὶ ἐπλημύρισε μὲ αἷμα. Τὸ redundavit κυριολεκτεῖται μόνον παρὰ τὸ sanguine, παρὰ τὸ acervis πρέπει νὰ ἐννοηθῇ **κατὰ ζεῦγμα** ἕτερον ῥῆμα (plenus ἢ confertus fuit).—superavit ὑπερίσχυσε, postea τὸ ἔτος 87 λῆγον.—clarissimis viris interfectis lumina civitatis extincta sunt φονευθέντων (μὲ τὸν φόνον) ἐνδοξοτάτων ἀνδρῶν ἐσβέσθησαν τὰ φῶτα τῆς πολιτείας. Lumina civitatis ὀνομάζει ὁ Κικέρων τοὺς πεπαιδευμένους πολίτας, τοὺς φωτίζοντας διὰ τῆς παιδείας τῶν τοὺς ἀπαιδευτοτέρους. Τοιοῦτοι φαστῆρες τῆς πολιτείας τότε, μὲ τὴν ἐπικράτησιν τοῦ Μαρίου καὶ τοῦ Κίννα, ἐξέλιπον ἱκανοί, οἱ ὕπατοι Gñ. Octavius καὶ L. Merula, ὁ ἐπιφανῆς ῥήτωρ M. Antonius, ὁ νικητῆς ἐν τῷ κατὰ τῶν Κίμβρων πολέμῳ Q. Lutatius Catulus, ὁ pontifex Q. Scaevola καὶ ἄλλοι.—Ultus est postea τῷ 82 π. X.—quanta deminutione civitatem μὲ πόσῃ τῶν πολιτῶν ἐλάττωσιν (ἐνν. ἐκ τῶν προηγουμένων τὸ ultus est) εἰς δεκάδας χιλιάδων πολλὰς ἀνῆλθον οἱ ὑπὸ τοῦ Σύλλα τότε προγραφέντες καὶ φονευθέντες.—M. (Aemilius) Lepidus καὶ Q. Catulus ὕπατοι τὸ 78· ὁ Q. (Lutatius) Catulus ἦτο υἱὸς τοῦ ἀνωτέρω μνημονευθέντος νικητοῦ τῶν Κίμβρων. Ἀποτέλεσμα τῆς διαφωνίας (dissensit) τούτων ἦτο ἡ φυγὴ τοῦ Μάρκου Αἰμιλίου Λεπίδου εἰς Σαρδηνίαν καὶ ὁ ἐν ἔτει 77 ἐκεῖ θάνατός του (interitus ipsius attulit rei publicae luctum).

25 Atque illae tamen omnes dissensiones . . . πόσον μεγαλυτέραν καταστροφὴν ἔπρεπε νὰ φοβώμεθα, λέγει ὁ ῥήτωρ, ἂν ὑπερίσχυον οἱ συνωμόται τοῦ Κατιλίνα, ἀφ' οὗ ὁ σκοπὸς αὐτῶν ἦτο αὐτὸ τοῦτο, ἡ καταστροφὴ τῆς πολιτείας (ad delendam), καὶ ὄχι μεταβολὴ τῆς αὐτῆς (ad commutandam), οὗαν ἐπεδίωκεν ὁ Σύλλας καὶ ὁ Μάριος κλπ.—hanc urbem conflagrare (ἀμεταβ.) αὕτη ἡ πόλις θὰ πυρποληθῇ.—post hominum memoriam συνηθεστάτη φράσις σημαίνει σαφ' ὅσον (πρὸς τὰ παλαιὰ) ἐξικνεῖται ἡ μνήμη τῶν ἀνθρώπων, ἐφ

ὅσον ἐνθυμοῦνται οἱ ἄνθρωποι. — maximum crudelissimumque bellum ὀνομάζει τὴν συναμοσίαν διὰ τὰ ὀλεθριώτατα καὶ ὤμωτα ἀποτελέσματα, τὰ ὅποια θὰ εἶχεν, ἂν ἐπετύγγανεν, ἀφ' οὗ πρόγραμμα (lex fuit constituta) τῶν συναμοτῶν ἦτο νὰ θεωρήσῃσι πολεμίους ὄχι μόνον τοὺς τυχὸν ἀντιφρονοῦντας, ἀλλὰ omnes, qui salva urbe salvi esse possent, τ. ἔ. πάντας τοὺς μὴ συνωμότας. — bello quale bellum . . . quo in bello idè σμ. εἰς § 22 ex civitate male pacata quae gens. — barbaria βάρβρορος χώρα. — salva urbe ἀφαιρετ. ἀπόλυτος, σφας (οὔσης) τῆς πολιτείας· τὸ ἐπόμενον salvi κυριῶς ἀφορᾷ τὴν οἰκονομικὴν κατάστασιν, salvi esse = νὰ εἶναι οἰκονομικῶς σῶοι, νὰ μὴ πάθωσιν αἱ περιουσίαι των. — in hostium numero ducerentur ἐν τοῖς πολεμίοις· νὰ λογισθῶσι, νὰ λογαριασθῶσιν ὡς πολέμιοι. — ita me gessi . . . ut οὕτως ἐπολιτεύθην, οὕτως ἐνήργησα ὡς ἄρχων, ὥστε . . . Ἐνταῦθα συνεχίζεται ἡ διοκοπεῖσα πρότασις in hoc autem . . . bello. — ut . . . conservaremini ὥστε νὰ . . . διατηρηθῆτε. — cum . . . putassent ἐπειδὴ, ἀφοῦ . . . ἐνόμισαν. — tantum civium superfuturum (esse) ὅτι τόσοι μόνον πολῖται θὰ περισωθῶσιν ἐκ τῆς καταστροφῆς. Σημειωτέος ὁ λατινισμὸς tantum civium [= τοσοῦτων πολιτῶν] ἀντὶ tot cives τοσοῦτοι πολῖται. — quantum (civium) infinitae restitisset = quot (cives) infinitae caedi restitissent ὅσοι πολῖται ἤθελον ὑπολειφθῆ εἰς τὴν ἀπεριόριστον σφαγὴν, ὅσους ἤθελεν ἀφήσει ἄκουσα ἡ ἀπεριόριστος σφαγὴ, ὅσους δὲν ἤθελε δυνηθῆ νὰ φονεύσῃ ἡ ἀπεριόριστος σφαγὴ, τὸ restitisset εἶναι τοῦ ῥήμ. (resto- restare ὄχι τοῦ resisto resistere). — tantum autem urbis (superfuturum esse) τόσον δὲ μέρος τῆς πόλεως ὅτι θὰ ἐσφύζετο ἐκ τῆς καταστροφῆς. — quantum (urbis) flamma obire non potuisset εἰς ὅσον μέρος τῆς πόλεως ἡ φλόξ δὲν ἤθελε δυνηθῆ νὰ φθάσῃ.

Quibus pro tantis rebus (a me gestis) ἀνθ' ὧν τηλικούτων 26 ὑπηρεσιῶν μου. — praemium virtutis βραβεῖον διὰ τὴν ἐπιδειχθεῖσαν ἀρετὴν μου, — insigne honoris ἐπίσημον παράσημον δηλωτικὸν τῆς τιμῆς ἣς ἤξιώθην ὑπὸ τῆς πολιτείας. — huius diei τῆσδε τῆς σήμερον ἡμέρας, καθ' ἣν ἀπεκαλύφθη φανερῶς ἡ συναμοσία καὶ ἐκρατήθησαν οἱ συνωμόται. — mutum-tacitum μετὰ ἐνεργητικῆς σημασίας, τὸ μὴ ὀμιλοῦν, τὸ σιωπῶν, οἷοι εἶναι οἱ ἀνδριάντες. — mihi digni ὀλιγώτερον (ἐμοῦ) ἄξιοι ὀλιγωτέρας ἐμοῦ ὑπηρεσίας εἰς

τὴν πόλιν προσενεγκόντες. — memoria vestra. . . οἱ ἀνδριάντες καὶ τὰ ἄλλα μνημεῖα χαρακτηρίζονται ὑπὸ τοῦ ῥήτορος ὡς ἄφωνα παραβαλλόμενα πρὸς τὴν μνήμην τῶν ἀνθρώπων καὶ τὴν φήμην, ἣ ὁποῖα μεγαλόφωνος μνημονεύει καὶ διηγεῖται εἰς τοὺς νεωτέρους τὰ κατορθώματα τῶν παλαιότερων. Ἄλλὰ καὶ τὰ μνημεῖα καὶ οἱ ἀνδριάντες *μονονουχὶ φωνῆν ἀφιέντα* διηγοῦνται ἡμῖν σιωπηρῶς τὴν δόξαν ἐκείνων, ὧν εἰς τιμὴν ἰδρῦθησαν. Πολὺν μεγαλοφωνότερος κήρυξ τῆς δόξης τῶν μεγάλων ἀνδρῶν εἶναι ἡ ἱστορία καὶ ἡ ἰσάδελφος αὐτῆς ποίησις. Ὁ Κικέρων φαίνεται μᾶλλον ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ ἐλπίζῃ ἀνδριάντας ἕνεκα τῶν πολλῶν ἐπιφανῶν, Καίσαρος καὶ ἄλλων, οἱ ὅποιοι ἦσαν τοῦλάχιστον ἐν γνώσει τῆς συνωμοσίας, ἀφ' οὗ καὶ ἐτιμωρήθη διὰ τὸν θάνατον τῶν συνωμοτῶν. Ἰδὲ καὶ ὅσα κατωτέρω § 27 ἴκετεύει. — *nostrae res (gestae) αἱ ἡμέτεραι πράξεις, αἱ ἐμαὶ πρὸς τὴν πολιτείαν ὑπηρεσίαι. — alentur θὰ τραφῶσι, θὰ διατηρηθῶσι ζωηρά. — sermonibus crescent διὰ τῶν ὀμιλιῶν, διὰ τῶν διηγήσεων, διὰ τῆς φήμης θὰ ἀυξηθῶσι, θὰ μεγαλυνθῶσι. Λέγεται καὶ ἐν ἄλλῃ συγγραφῇ τοῦ Κικέρωνος (Lael. 140): nec illa exstincta sunt alenturque potius et augentur cogitatione (=διὰ τῆς ἀναπαραστάσεως) et memoria mea. — inveterascent et corroborabuntur θὰ ἐγχορονίσωσι, θὰ διαιωνισθῶσι καὶ θὰ ἐπιρρωσθῶσι, θὰ ῥίψωσι τὰς ῥίζας, ὥστε νὰ μὴ ἐκλίπωσι ποτε. — eundemque diem intellego. . . propagatam esse καὶ αἰσθάνομαι (ἐννοῶ) ὅτι ὁ αὐτὸς χρόνος, τὸ αὐτὸ χρονικὸν διάστημα (dies θηλ. = χρονικὸν διάστημα) τῆς περαιτέρω ζωῆς τῆς πόλεως διασωθείσης νῦν ἐκ βεβαίας καταστροφῆς, ὅπερ χρονικὸν διάστημα ἐλπίζω ὅτι θὰ εἶναι αἰώνιον, *παρετάθη*. . . Λέγεται καὶ ἐν τῷ δευτέρῳ λόγῳ κατὰ Κατιλίνα, § 11: meus consulatus . . . multa saecula propagaverit rei publicae = ἡ ἐμὴ ὑπατεία πολλοὺς αἰῶνας τῇ πολιτείᾳ ἐμήκυνε, ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας τὴν ὑπαρξίν τῆς πολιτείας παρέτεινε. — et ad salutem urbis et ad memoriam consulatus mei καὶ πρὸς σωτηρίαν τῆς πόλεως καὶ πρὸς ἀνάμνησιν τῆς ἐμῆς ὑπατείας, ὥστε ἐφ' ὅσον θὰ ὑπάρχῃ Ῥώμη καὶ ῥωμαϊκὸν κράτος ἐπὶ τοσοῦτον θὰ διατηρῆται καὶ ἡ μνήμη τῆς ὑπατείας. — unoque (eodemque) tempore duos cives exstitisse καὶ ὅτι εἰς ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν χρόνον δύο πολῖται ὑπῆρξαν. — duos cives οἱ δύο οὗτοι πολῖται ἦσαν ὁ Πομπήιος, qui finis imperii Romani non terrae, sed caeli regionibus terminabat, καὶ ὁ Κικέρωνος.*

ρων αὐτός, qui eiusdem imperii domicilium sedesque, δηλ. Romam, servabat. Καθ' ὃν χρόνον ὁ Κικέρων ἔσφιξε τὴν Ῥώμην ἀπὸ τὴν συνωμοσίαν τοῦ Κατιλίνα, ὁ Πομπήιος ἐπολέμει νικηφόρος ἐν Ἀσίᾳ κατὰ τοῦ Μιθραδάτου καὶ ἐξέτεινε τὴν κυριαρχίαν τῶν Ῥωμαίων.—caeli regionibus=caeli finibus, caeli terminis, τοῖς τοῦ οὐρανοῦ ὄροις, **ὑπερβολή**, τὴν ὁποίαν συχνὰ ὁ Κικέρων μεταχειρίζεται περὶ τῶν κατορθωμάτων τοῦ ὑπ' αὐτοῦ θαυμαζομένου Πομπηίου (Cicer. in Catil. 4,21 p. Sest. 67).—fortuna atque condicio συνώνυμα, τὸ fortuna ὃν γενικωτέρας ἐννοίας εἰδικεύεται διὰ τοῦ condicio ἰδὲ σημ. εἰς § 2.—quae (fortuna condicio) illorum, qui . . . βραχυλογία ἀντί: quae rerum illorum qui . . . ὡς καὶ ἐν τῷ ἑλλην. **κόμαι Χαρίτεσιν ὁμοίαι**.—prosunt (ὠφελοῦσι) — obsint (βλάπτουσι) μετὰ δοτικῆς ceteris, (mihi) ὁμοίως τὸ nocere κατωτέρω (vobis). Τὸ recte=merito, (ἐπ) ἀξίως, δικαίως, —quamquam (Quirites) καίτοι, καὶ ὅμως. — mihi . . . nihil ab istis noceri potest ἐγὼ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ πάθω βλάβην τινὰ παρ' αὐτῶν.—magnum . . . praesidium, magna . . . dignitas . . . magna vis conscientiae ὁ Κικέρων ἠλπίζε ὅτι θὰ ἔχη μεγάλην τὴν ὑποστήριξιν τῶν χρηστῶν πολιτῶν (magnum in bonis praesidium) τοὺς ὁποίους ἐπροστάτευε κατὰ τῶν φαύλων, καὶ ὅτι θὰ ἐπροφύλαττεν αὐτὸν ἀπὸ πάσης τῶν ταπεινωθέντων ἐχθρῶν ἐπιθέσεως ἢ ἀξίωσις αὐτοῦ (dignitas), ὅτι δηλ. ἐδείχθη ὡς ὑπατος ἀξίως τῆς μεγίστης ἀπὸ μέρους τῆς πολιτείας εὐγνωμοσύνης καὶ ὑπολήψεως, προσέτι δὲ καὶ ἡ συναίσθησις (conscientiae) τῶν πρὸς τὴν πατρίδα ὑψηροῦν του. —is animus, ut . . . τοιοῦτον ψυχικὸν θάρρος, ὥστε. — nullius 28 audaciae cedamus οὐδενὸς τῇ θρασύτητι νὰ ὑποχωρήσωμεν.—ultra αὐθορμητῶς, ἀνευ προκλήσεως ἀπὸ μέρους ἐκείνων. — lacessamus [νὰ ἐρεθίσωμεν] νὰ προκαλέσωμεν.—Quodsi . . . converterit (τετελ. μέλ.) erit . . . α' εἶδος ὑποθετικοῦ λόγου, ἀντιστοιχοῦν **ἐνταῦθα** πρὸς τὸ β' εἶδος τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης=ἐὰν . . . στραφῆ . . . ἔσται. —que condicione posthac eos esse velitis **πλαγία** ἐρώτησις ἀπὸ τοῦ videndum = ὑπὸ ποίαν συνθήκην, πῶς θέλετε νὰ εἶναι, ποία τύχη θέλετε νὰ περιμένῃ τοῦ λοιποῦ ἐκείνους, οἱ ὅποιοι . . . —qui pro salute vestra se obtulerint invidiae periculisque omnibus οἱ ὅποιοι (ἀγωνιζόμενοι) ὑπὲρ τῆς ὑμετέρας σωτηρίας προσήνεγκον ἑαυτοῦς, ἐξετέθησαν εἰς τὸν φθόνον (τῶν πολιτῶν) καὶ εἰς παντοίους

κινδύνους. Ἐπειδὴ ἡ ἀναφορική αὕτη πρότασις ἀνήκει ὡς προσδιοριστική εἰς τὴν προηγουμένην πλαγίαν ἐρώτησιν, ἐκφέρεται καὶ αὕτη καθ' ὑποτακτικὴν (obtulerint).—*mihī quidem quid est quod . . . accendere? ῥητορική ἐρώτησις*—*mihī quidem nihil est quod . . . ascendere.* — *quod iam ad fructum vitae possit adquiri (οὐδὲν) πλεόν (ὑπάρχει) ὅπερ νὰ δύναιται νὰ ἀποκτηθῆ ὑπὲρ ἐμοῦ (mihī) εἰς (μεῖζον) ὄφελος, εἰς κατάκτησιν τῆς ζωῆς· ἐπειδὴ δηλ. ὁ Κικέρων γενόμενος καὶ ὕπατος ἔφθασεν εἰς τὸ ἀνώτατον ἀξίωμα, πέρα αὐτοῦ οὐδὲν ὑπῆρχεν, ὅπερ νὰ ποθῆσῃ ν' ἀποκτήσῃ. (Προσοχή, μὴ ἐξηγήσῃς τὸ ad fructum vitae εἰς ἀπόλαυσιν τῆς ζωῆς· διότι ἴσα ἴσα τότε ὁ Κικέρων, ἀφοῦ ἐκοπίασε καὶ ἔφθασε εἰς τὰ ὑπάτα ἀξιώματα, ἠδύνατο κατόπιν ἀνέως ν' ἀπολαύσῃ τῆς ζωῆς τιμώμενος ὑπὸ τῆς πόλεως, ἣν ἔσωσε· λοιπὸν δὲν λέγει τοῦτο ὁ Κικέρων).*—*in honore vestro ἐν τῇ ὑμετέρᾳ τιμῇ, ἐν τῇ τιμῇ, εἰς τὴν ὁποίαν ὑμεῖς με ἀνυψώσατε ἐκλέξαντές με καὶ εἰς ἄλλα ἀξιώματα (ταμίου, στρατηγοῦ) καὶ εἰς τὸ τοῦ ὑπάτου, qui honor (consulatus) est finis honorum populi, Cicer. pro Plancio 60.*—*in gloria virtutis ἐν τῇ δόξῃ (φήμῃ) τῆς ἐπιδειχθείσης ὑπ' ἐμοῦ ἰκανότητος (ἀρετῆς) κατὰ τὴν ἀποκάλυψιν τῆς συνωμοσίας καὶ τὴν σύλληψιν τῶν συνωμοτῶν.*—*que mihī libeat ascendere ὅπου νὰ μοῦ ἀρέσῃ (νὰ μοῦ γεννηθῆ) 29 πόθος) ν' ἀναβῶ.* — *tuear atque ornem διατηρήσω καὶ λαμπρύνω (ἔτι μᾶλλον).*—*ut si qua invidia est (mihī) suscepta in conservauda re publica, (ea invidia ut) laedat invidos mihī valeat ad gloriam.*—*ὥστε, ἂν φθόνος τις [ἐκλήφθῃ ὑπ' ἐμοῖ] ἐγεννήθῃ ἐναντίον μου ἐν τῇ προσπαθείᾳ νὰ διασώσω τὴν πολιτείαν, ὁ φθόνος αὐτὸς νὰ βλάβῃ μὲν τοὺς φθονήσαντάς με, δι' ἐμὲ δὲ νὰ συντελέσῃ (ἰσχύσῃ) εἰς δοξάν μου.*—*laedat invidos οἱ φθονεροὶ πολλάκις κατωρθώνουν νὰ βλάβουν τοὺς ὑπ' αὐτῶν φθονουμένους, ἀλλὰ πάντοτε βλάπτουν ἑαυτοὺς· διότι ὁ φθόνος εἶναι κακὸν μέγιστον, πρὸ πάντων δ' ἐκείνους οἱ ὁποῖοι φθονοῦν. Τοὺς φθονοῦντας ὁ φθόνος διαβιβρώσκει ὅπως ὁ σάραξ τὸ ξύλον καὶ ὁ ἰὸς τὸν σίδηρον . . . Δι' αὐτὸ οἱ φθονοῦντες εἶναι πάντοτε ὤχρομέλανες (lividus, livor) καὶ οὐδέποτε ἔχουν τὴν ὑγίαν τῶν μὴ φθονοῦντων. ita me tractabo—ita me geram, ita versabor, οὕτω θὰ πολιτευθῶ, θὰ διαγάγω.*—*Iovem illum δεικνύει τὸ ἄγαλμα τοῦ Διὸς (ἰδὲ §§ 20 καὶ 21) καὶ προτρέπει αὐτοὺς νὰ προσκυνήσωσιν αὐτὸ (venerati) καὶ νὰ ἀπέλθωσιν.*

Ἐν Ἀθήναις τῇ 11 Ἰουλίου 1928.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

ΓΥΟΥΡΓΕΙΟΝ ΠΑΙΔΕΙΑΣ Κ.Α.Π.

Πρὸς

τοὺς ἐκδότας κ. κ. Ἰωάν. Δ. Κολλάρου καὶ Σίαν

Ἐχοντες ὑπ' ὄψει τὸ ἄρθρον 8 τοῦ νόμου 3438 περὶ διδασκαλικῶν βιβλίων καὶ τὴν ὑπ' ἀριθ. 3 τῆς 18 Μαΐου 1928 πρᾶξιν τῆς οἰκείας ἐπὶ τῆς ἀναθεωρήσεως τῶν ἐγκριζομένων διδασκαλικῶν βιβλίων ἐπιτροπῆς, ἐγκρίνομεν διὰ τὸ ἀπὸ σήμερον μέχρι τέλους τοῦ σχολικοῦ ἔτους 1930—1931 χρονικὸν διάστημα τὸ ὑφ' ἡμῶν ἐκδοθὲν καὶ ὑπὸ **Θεοφάνους Α. Κικιριδῆ** συγγραφεὶν διδασκαλικὸν βιβλίον ὑπὸ τὸν τίτλον «**Μάρκου Τυλλίου Κικέρωνος ὁ τρίτος κατὰ Κατιλίνα λόγος**» (ἐρμηνεία) πρὸς χρῆσιν τῆς Γ' τάξεως τῶν Γυμνασίων ὑπὸ τὸν ὄρον ὅπως ἐν μελλούσῃ ἐκδόσει τοῦ βιβλίου ἐπιφέρητε τὰς ὑπὸ τῆς ἐπιτροπῆς ὑποδεικνυομένας τροποποιήσεις.

Ὁ Ὑπουργός

Κ. ΓΟΝΤΙΚΑΣ

Ὁ Τμηματάρχης

Κ. Καμπέρης

Συντελεῖα τῆς ὑπ' ἀριθ. 51739 τῆς 17 Σεπτεμβρίου 1926 πράξεως τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας καὶ τῶν Θρησκευμάτων ἀνξάνεται ἡ τελικὴ τιμὴ τῶν διδασκαλικῶν βιβλίων τῶν σχολείων τῆς μέσης καὶ δημοτικῆς ἐκπαίδευσίως κατὰ 20^ο/_ο ἐφ' ὅσον ταῦτα μεταφέρονται ἐκ τῆς πόλεως, ἐν ἣ ἐξεδόθησαν, εἰς ἄλλας πόλεις.